

Petru TODORAN

**Lungul drum al
RĂBDĂRII spre ÎNȚELEPCIUNE**

Omul Poveste – Sfârșitul transhumanței

Volumul 3

Editura Boem@
2025

Copertă: *Colecția Boem@Art*
Lectură și corectură: *Daniela Neculai*
Redactor: *Petre Rău*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TODORAN, PETRU

**Lungul drum al răbdării spre înțelepciune : omul poveste -
sfârșitul transhumanței /** Petru Todoran. - Galați : Boem@, 2025

ISBN 978-606-012-336.1

821.135.1

© Editura Boem@ ©
Galați, România
Telefon: 0726 337376
E-mail: *editura@edituraboema.ro*

Copyright © 2025 - Toate drepturile rezervate

IZVORUL DE POVESTE

Sfârșitul transhumanței

Pot să te întreb, cititorule, dacă ai trăit vreodată o zi absolut inedită, imposibilă de suportat, în care nu te poți împăca cu nimic, nici cu tine însuși și nici cu întregul mediu înconjurător. În care toate persoanele cunoscute sau apărute, ivite în cale întâmplător, să-ți fie dezagreabile, să te străduiești să scapi de acest trai apăsător și să nu vezi nici o cale de scăpare? Ei bine, în ziua aceea care nu semăna cu nimic ce mi s-ar mai fi întâmplat vreodată, mergeam să mă întâlnesc cu grupul de prieteni la ora 11, la demisolul Cafenelei unde aveam să petrecem două ore consumând ceva și vorbind vrute și nevrute, neesențiale dar totuși cu miez, că eram oameni cu o anumită cultură și eram în consens că trebuie să evităm două domenii importante de dezbateri: politica la zi și nostalgia după un trecut evocat numai cu amintiri strălucitoare, în care nu este loc de greșeli, abuzuri, tembelism și așa mai departe.

Nu eram propriu zis prieteni, în sensul strict al noțiunii. Ne apropiasem cu câțiva ani în urmă când unul dintre noi – răpus pe nedrept de Pandemie – avusese inițiativa construcției aceluia lucru care ne era comun tuturor: o imagine cât mai bine încheagată a Combinatului Siderurgic din Galați, obiectiv care ne crease pe fiecare, ca specialist în inginerie și ca om matur, bine orientat în viață, adică apt să se descurce în împrejurări normale și anormale. Acest om de legătură, care ne adunase în jurul ideii de a compila - din amintiri proprii ori din povești auzite – o cronică a celor 30 – 40 de ani de viață în această mare unitate economică, avusese puterea de a ne trezi interesul, fiecăruia, pentru a umple cu conținut un caiet cu multe file care reunește povestiri despre Oameni și Fapte. Grupul s-a constituit din pensionari pentru care deveniseră

atractive două ore de reunire, într-o zi din săptămână, să zicem joi, la o cafea și o sticlă de o treime de litru cu vin roze, ori negru vâtos, ori de gin tonic sau de o storcătură din fructe exotice. Ne cunoșteam din anii munciți până la această vârstă a pensionării. Unii eram mai umili ca poziție într-o piramidă ierarhică, alții nu se străduiau să facă diferența greu de acceptat. Într-un cuvânt, eram un fel de colegi de clasă de liceu, ori de facultate, care ne reunim săptămânal să ne prezentăm lucrările elaborate ca teme de casă în cele șapte zile trecute. Iar eu, autorul, trebuia să consemnez într-o lucrare unitară, cu titlul pompos „Cronicile Combinatului” toate aceste povestiri despre „Oameni și Fapte” care să rămână, alături de alte lucrări ale altor autori, ca documente de păstrat peste ani, niște adevăruri trăite de oameni cât se poate de reali.

Am fost nevoit să dau aceste scurte explicații ca să înțelegeți, dragi cititori, despre cine este vorba în această zi imposibilă, cu cine mă voi întâlni și față de care trebuie să mă port cordial, adică normal, deoarece le datorez respectul că m-au promovat, adică împins într-o lume a culturii și a oamenilor de cultură din urbea noastră.

Mi-am învins starea mizerabilă, m-am comportat normal până la un moment dat când, comeseanul din dreapta mea s-a sesizat că sunt prea tăcut, anormal de tăcut față de firea mea, așa cum m-am lăsat apreciat de-a lungul numeroaselor întâlniri anterioare, în totalul celor patru sau chiar cinci ani de întâlniri săptămânale. N-am răspuns întrebărilor insistente ale acestui prea curios comesean din dreapta mea ci le-am cerut tuturor de la masa să reducă volumul discuțiilor, creându-i colegului nostru Ștefi să-și ducă la capăt discuția telefonică – importantă, se pare – cu fiica Crina, patroana așezământului în care ne aflam tocmai atunci. Da, ceva se întâmpla la acel telefon mobil, ceva interesant pentru mine care prinsesem cu urechea, absolut întâmplător, câteva cuvinte care puteau constitui prime trepte dintr-o nouă creație literară. Că da, starea aceasta mizerabilă se datora, în

cea mai mare parte a golirii mele de orice conținut literar: terminasem cea de a optsprezecea carte, o mai citisem o dată de la cap la coadă, corectasem ce era de corectat în cele 275 de pagini și chiar găsisem pe cineva care a acceptat să îmi scrie câteva rânduri de „Cuvânt înainte” dacă considera, evident, că merită efortul ...

Ștefi este decanul nostru de vârstă: peste o lună va împlini 92 de ani. Se ține bine omul, în cazul lui se potrivește perfect exclamația „Moșule, ce tânăr ești!” Avusese o viață împlinită, ca familist dar și ca personaj cu responsabilități tehnice, economice și sociale în posturi importante de conducere în care a fost numit în cei 66 de ani de viață activă, înregimentată. Cine a fost el, Ștefi? Aveți nițică răbdare, cred că voi reuși să-l ispitesc astfel încât să relateze, provocat de mine cu abilitate, prin ce a trecut de-a lungul vieții. Că viața lui este un roman palpitant, veți vedea! Eu am prins de la el fragmente de întâmplări din viața familiei lui și le-am completat cu imaginația mea. El în mod intenționat n-a vrut să destăinuie prea multe întâmplări, dar eu, autorul – Cronicar îmi spune Ștefi! – povestesc când întâmplări trăite de Ștefi, când pățanii ale Bunicului Toader, când ale lui Ticu, tatăl lui Ștefi. Deși este o amețeală de povești, mie mi s-au părut istorii cu miez, așa că primiți-le ca povești – probabil și posibil – adevărate! În rândurile ce urmează voi transcrie – prelucrat, desigur! – poveștile, întâmplările de viață ale celor trei persoane – pe care le transform, în cartea ce urmează – în personaje: bunicul Toader – Bunicul, tatăl Ștefan, fiul bunicului Toader – Ticu și Mihă, Mihăuț, povestitorul de la care aflu prin ce întâmplări au trecut Bunicul și Ticu și toți ai însoțitorilor lor. Aceste întâmplări nu sunt relatate în ordine cronologică ci în ordinea în care Mihăuț mi le-a povestit, după cum le-a aflat și el de la părinți și după cum și le-a amintit, scoțându-le din traista cu povești, cum obișnuia să-și boteze „hard- discul”.

Capitolul 1

Nicicând nu am umblat de-a bușilea

Civis romanus sum

Primele amintiri din viață sunt legate de vârsta de patru ani și jumătate. Nu știu ce făcusem doar că – îmi aduc aminte – părinții mei, tata mai ales, eu Ticu i-am zis toată viața mea - într-o zi m-a luat între brațele lui puternice, m-a sucit pe față și m-a învățat, mi-a pipăit brațele, picioarele, m-a măsurat cu metrul de prăvălie pe care îl avea adunat mosor în buzunarul de ceas de la vestă.

-Mărioară, până la toamnă când o fi să înceapă lucrul la care m-am gândit eu că-i potrivit să-l înhămam, va face un metru și vreo doi, ori trei țentime. Nu te încontra, eu socot că-i potrivit să meargă la școală decât să piardă vremea, încurcându-ne picioarele. Gata, eu sunt tatăl lui, eu am hotărât. Îți zic, femeie, peste șapte ani o să fie bun prăvăliaș, bun să mă ajute ca apoi să-mi ieie locul. Ionele, zice tata către fratele meu mai mare care era elev de școală, el mergea pe zece ani, trecea într-a treia primară, ce zici că ți-a făcut prâslea? Ți-o umblat printre cărți?

-Da, Ticule, mi-a deschis geanta și a scos de acolo Abecedarul. Nu ți-am spus, dar eu păstrez Abecedarul că așa mi-a zis domnul învățător Trăilă că să nu-l lepăd nicicând, că acea carte m-a făcut pe mine om. Cu „o” mare, o zis. Și Mihuț umbla cu această carte a mea, fără să-mi fi cerut voie.

-De aia l-ai pocnit peste cap? De aia l-ai tras de urechi? De aia l-ai speriat că vor ieși din această carte balauri și zmei și îl vor mânca la noapte? L-ai speriat așa de tare că nici acum nu i-a trecut sâsâitul, suspină și îi curg lumânările! Noa, dacă tot l-ai speriat cu zmei și balauri, până la toamnă să-l înveți Abecedarul. Să știe să citească măcar cuvinte din patru litere și să știe alfabetul de la cap la coadă! Ai priceput?

-Da, Ticule! Nu știi dacă Ionel o fi înțeles ce sarcină grea i-a dat tata, că după asta m-a luat în brațe acest frate al meu și m-a întrebat, speriat fiind la rândul lui:

-Măi Mihuț, tu înțelegi că Ticu o zis că să te învăț alfabetul și cititul în lunile astea două, iulie și august? Știi tu cât mi-a trebuit mie să învăț alfabetul, toate cele 30 de bucoavne? Un an întreg, mă căposule! Iar tu trebuie să le înveți în două luni, altfel îi vai și amar de mine!

-De ce te sperii? De când am găsit cartea asta a ta, eu am învățat singur câteva cuvinte și semne. Uite, aici scrie „Ana are mere” Nu-i așa? Primul cuvânt, Ana, îl citim cu aceste litere: A-n-a. Drept îi? Am socotit bine?

-Ai socotit bine, prostule, că oricine care are ochi să vadă și cap să priceapă înțelege ce îi scris acolo, că doar este o fetiță în desen și are în mână un coș plin cu mere. Dacă ești așa deștept, arată-mi în cartea asta, Abecedar, litera A în altă parte. Caută singur și deschide cartea la mijloc. Hai, ce stai?!

-Bine! Dar dacă îți arăt litera A mare și îți arăt și litera a mic, mă lași în pace? Nu-mi mai dai palme peste scăfârlie? Nici nu mă tragi de urechi?

Așa s-a încheiat pacea între mine și fratele meu Ionel. În zilele care au urmat am văzut că este foarte bucuros văzând că învăț repede tot ce îmi arată el. Ba chiar l-am auzit laudându-mă la copiii mai mari, prietenii lui de joacă. Spunea așa: „Măi, fratele ăsta la meu, Mihuț, este deștept tare, măi! Eu îl învăț alfabetul, deja am ajuns la mijlocul cărții de citire de clasa I-a! Și abia a împlinit patru ani! Tata vrea să-l dea la școală în septembrie!”

Sigur că acei copii nu l-au crezut, au zis că așa ceva nu se poate. „Uite, zice Simion, fata asta Ileana Sâvului, îi colegă cu mine, am trecut într-a treia și tot nu știe a citi din prima. Mai întâi zice pe litere, apoi spune cuvântul întreg! Ileana are 9 ani, iar prâslea ăsta al tău are doar patru ani și citește deja?! Adă-l la probă! Că dacă nu-i așa, îți trag trei picioare în cur!”

Eu am auzit ce vorbea fratele meu Ionel cu Simion și am vrut să-l fac de rușine pe Simion. Țsta era mare, cel mai mare din clasa lui Ionel, dar era și tare prost. Așa că l-am dovedit, am citit pagina toată de la litera L. Citit din prima, nu buche după buche, așa cum citește Ileana Săvului. După ce l-am dovedit, i-am zis lui Simion: „Prostule, acum fratele Ionel trebuie să-ți tragă el trei picioare în cur!” Și am rupt-o la fugă, zbierând, de se auzea în tot satul nostru, Monor „Tată, Simionul Sasului vrea să ne bată!” Din fugă am intrat în bolta¹ tatii și am închis ușa, proptindu-mă în ea. Tata o făcut pace între noi, iar pe Simion l-a ademenit cu un ștolverc², să nu se mai lege de noi, că va primi în fiecare săptămână un ștolverc dacă ne va păzi de alți copii răi. Că nici fratele meu, Ionel, care este cu cinci ani mai mare decât mine și nici eu, Mihuț, nu eram prea voinici pe atunci.

Așa, v-am spus povestea despre care îmi vin în cap primele amintiri. La vârsta de patru ani locuiam în satul Monor, din județul Bistrița. Tata închiriasse de la Primărie două case nelocuite, care erau ale Primăriei. Făcuse treabă bună domnul Primar cu aceste case, care au devenit ale comunei, după lege. Că acolo au locuit niște bătrâni care au murit fără să se știe că ar avea ceva rude, pe undeva, care să-i moștenească. Primarul a plătit niște femei sărace ca să facă curățenie, să spele scândurile din casă și de pe târnaț³, apoi să zugrăvească pe dinăuntru și pe din afară. Bobric, dubașul satului care era primit cu leafă la Primărie, a dres gardul, porțița de la intrarea în curte, a înlocuit trei scânduri putrede la târnaț. Când totul a fost făcut ca nou, primarul a scris la gazetă, la Bistrița că se dă o casă cu chirie la Monor. Că acea casă are două odăi, cu dușumele pe jos. Că mai are și alte

¹ Boltă = prăvălie, dugheană cu mărfuri universal, în Ardeal în anii dintre cee două războaie mondiale. Cuvântul are origine în limba maghiară, unde prăvălia se chiamă „bolt”

² Ștolverc = caramea, din limba germane stolwerk

³ târnaț = pridvor, prispă, cerdac, un balcon care înconjura casa la parter

acareturi, chiria de cinci lei pe lună nu este o sumă prea mare, cine are cap de socotitor poate face bani buni în această localitate, Monor. Și a mai adaus că tot Primăria are o casă mai mare, anunțată cu ceva vreme în urmă că iaște și aceasta bună de închiriat, dar nu pentru locuit ci de făgădău, așa cum o fost mulți ani până s-o prăpădit crășmarul Zoli Muntean. De voie ori de nevoie, că mama o fost contra, tata a închiriat și această casă pe care a făcut-o făgădău. Iute s-o umplut crășma cu mușterii în chiar ziua în care i-o făcut sfeștania cu popa Urzică. Acela a fost primul mușteriu, cu plată în ban de argint, cu chipul regelui Carol al II-lea, cel cunoscut ca având mare făloșenie. Iar bețivii satului l-au blagoslovit pe tata pentru gândul bun și fapta de milostenie, că ei se stingeau de dorul acestei cârciumi care a fost, din veac, casa de primire a lor, amărății năpăstuiți de muieri cu guri bogate și limbi unse cu paprika iute.

-Iubiții mei enoriași, dreptcredincioși ai comunei Monor, slăvim pe Domnul Puterilor în această sfântă zi a îndurărilor sale în care i-a întărit pasul vrednicului său rob, Ștefan Proca împreună cu bătrânul său tată, Toader Proca, să vină cu bunăvoința sa la noi în sat și prin fapta sa de bine, de astăzi, să stingă arșița poporenilor din Monor, care ne arde, deopotrivă, pe toți, de atâția ani de când aceste uși au stat ferecate. Împlinind voia Tatălui Ceresc, domnul Ștefan Proca face danie sfintei noastre biserici acest ban de argint, cu chipul Majestații Sale Regele Carol al II-lea, ca să-i citim 40 de zile rugăciuni pentru sănătatea sa și a casei sale, pentru prosperitate și inimă milostivă. Vă îndemn, iubiții mei dreptcredincioși, să luați pildă de la omul iubit de tot satul nostru și să faceți danie ca noi să ne rugăm ca și vouă să vă meargă bine, să vă fie chimirul bine chivernisit, inima înclinată spre ajutor apropiatilor voștri, iar stomacul sănătos să vă fie întreg, nelovit de nici o boală și să fie și deplin încăpător! Dă, Doamne! Doamne, miluește!

Și uite așa, banul de argint cu chipul Majestății Sale a fost dat din toată inima de părintele Urzică Ștefan, care l-a aruncat în aer ca să-l vadă asistența și când cădea, răsucindu-se spre pământ, iute l-a prins în palmă, îndemnând iarăși poporul să arate milostenie față de slujitorul Sfintei biserici din sat. Iar oamenii nu s-au încumetat să arate chip regal pe placă de argint și nici vreun alt chip, pe hârtie ori altceva până când vrednicul cârciumar nu turna în ulcele un rând de vin, nebotezat, ca să-i fie casa cu spor și îndeustulare. Iar seara, ajungând acasă, Tăticul s-a închinat în fața tatălui său, bunicul meu Toader și n-a avut putere să grăiască adevărul.

-Fiule, închină-te la Sfânta Icoană a Mântuitorului și spune după mine: „Domnul a dat, Domnul a luat! Fie Numele Domnului binecuvântat!” Și în seara aceea nimeni n-a stat amărât, toți ne-am bucurat de ocrotirea Cerului care, milostivindu-se de noi, pruncii, și de mamele noastre ne-a adus acasă părinții întregi și sănătoși, după o lungă călătorie prin părți mult prea îndepărtate de plaiurile noastre, răvășite de patru ani de cel mai crâncen război, întâiul Mondial.

În seara aceea binecuvântată mama a turnat pe fundul cel mare o mândrețe de mămăligă aurie, cât roata carului de mare, aburindă, ademenindu-ne să punem boț de brânză în lingură de lemn și să luăm, cât o încăpea din bunătatea de mămăligă, dar să nu ne lăsăm mânați de diavolul lăcomiei și să înghițim așa fierbinte, că limba se va desprinde din rădăcina ei, din fundul gurii și va aluneca mintenaș pe gât la vale, ca o bucată de friptură de carne de copil prost. Știam opreliștea și iute mi-am tras scăfârlia, cu urechi cu tot, aproape să intru sub masă în timp ce dreapta fratelui Ionel zbura în gol, ratând lovitura de pedeapsă.

Cât timp mămăliga își împrăștia spre bagdadii căldura și miroznela ademenitoare, Bunicul ne-a îndemnat să ne ridicăm în picioare și să ascultăm rugăciunea dinaintea mesei și Tatăl Nostru, apoi a poruncit mamei să toarne în pahare ceva de închinat.

-Mai ai, Mărie, din zama aceea de prună care s-o stors și s-o botezat pălincă papistașă, dar cum a trecut pragul la noi în casă, iute s-o scuturat și s-o făcut la loc țiucă de Bistriță, bună de uns la suflet?!

Din una în alta, ca să învăț din cele ale meseriei de comersant pe care Ticu mi-o hărăzise când m-a trimis la școală la cinci ani încă neîmpliniți, Bunicul l-a întrebat câte vedre o pus în butoi, de o servit pe toată lumea cu câte o ulcică – le-ai dat să beie în ulcelele alea noi? Că acelea au aproape un litru!

-Cinci vedre pline, taică! Ia zi, Mihuț, câți litri de apă am pus în butoi?

-Cum, Tăticule?! Ai pus apă în butoiul cu vin?! Păi nu s-a stricat? Oamenii n-au simțit că-i slab vinul matale?

-Păi câți litri are butoiul din care am scos vinul de dat, Prâsleo?

-Păi patruzeci de deca! Ai pus cincizeci de litri de apă, la 400 de litri de vin! Înseamnă că ai vândut 450 de litri de vin slab. Cu cât ai dat ulcica?

-Cu nimica nu l-am dat, că m-o jucat popa Urzică, nu ți-am spus?! Dar învață, fecior, că la atâta vin atâta apă nu strică, din contră, îl îndeamnă pe om să mai ceară un rând! Dar niciodată nu trebuie să te lăcomești la apă!

A fost prima mea lecție de negustorie de făgădău. După aceea am învățat multe secrete ale meseriei pe care nu le spun, că-i păcat de Dumnezeu să descoperiți, domniile voastre, cum vă socot de oameni proști cârciumarii toți. Știam că voi fi trimis curând la culcare, așa că am ridicat glasul ca să mă audă toți mesenii, mai ales cei de o samă cu mine:

-Bunicule, dar nu ne mai povestești cum ați scăpat de Bolșoiovlici, de acolo din locul acela depărtat? Că minune mare a fost asta, nu mă satur să te ascult!

-Io ți-o spune, nepoate, doar schimbă locul cu Ionel, treci tu la marginea laitei, că ai să adormi mintenaș și o să fie greu să te scoatem de acolo, pe brațe.

Nu adorm eu, Bunicule, că povestea dumitale nu-i de adormit copiii!

Și atâta l-am rugat și atâta m-am milogit că Bunicul s-a înduplecat să pornească Povestea. Era o istorie vie, cu oameni încă în viață mulți dintre aceia, cu tunuri și aeroplanе, cu cai și cazaci mustăcioși care umblau cu șalvari de mătase, fluturându-le pe picioarele lor lungi, ca de cocostârci. Bunicul și Ticu fuseseră prinși de Marea Revoluție Bolșoiovlică – ei, adulții, râdeau de felul cum strâmbam eu numele acelor comuniști – într-un loc care se chema Crimeea, loc minunat pentru care s-au bătut mulțime de neamuri.

-Și locul aista, nepoate, Crimeea, a fost al nostru, al românilor pe vremea când mai mare peste moldoveni și Moldova era Rareș Petru Voievod. Cel mai vrednic fecior deal lui Ștefan cel Mare, măcar că fusese făcut din flori. El o avut putere să țină Crimeea împreună cu un beglerbeg de la Sultan poruncit! Că era vestit acest pui de Mare și Sfânt domnitor că îi sămăna lui tătâne-său în toate. Erau mii de moldoveni așezați acolo, în această Crimee, nu veniți așa ca noi, doar cu turma. Erau din tată-n fiu, din moși strămoși, cu locuri de veci în țințirime. Crezi tu, nepoate, că de nu erau acei moldoveni pe acolo, ne încumetam noi să mergem cu cinci mii de oi în acele locuri depărtate de hotarele noastre?

Nu mă lăsam dus cu vorba, Bunicul trebuia să dea explicații! Până nu-l aduceam la caietul de școală, cel cu pătrățele, nu mă lămură pe mine doar cu vorba, că l-au chemat în Crimeea niște moldoveni din vechimea lui Rareș Petru Voievod.

-Bunicule, te rog să fi om serios, știi doar că nu poți să mă celuiești⁴, că nu-s copil ca oricare. Spune să pricep, cât de departe este acel ținut de munții noștri, aceștia de pe aici, ai Călimanilor, ai Rodnei, ai Țâbleșului. Pe unde ați trecut hotarul țării și încotro ați pornit, după mersul soarelui? Ce fel

⁴ A celui = a înșela, regionalism

de vreme era, vară, iarnă? De câți ani erați plecați din țară? Poți să spui așa, cu buchea, cum zice domnul profesor Dobrean, adică așa cum împletește mămaica ciorapii de iarnă, un ochi după altul, pe față și pe dos?

-Măi nepoate, ... Doamne tu Mărie, tu Leontină, ce fel l-ai făcut pe pruncul aista? ... Doamne, tare mă mai minunez! Apoi măi copile, noi suntem acum în anul 1937, așa-i? Când o izbucnit războiul ăl mare, în 1914, tatăl tău Ștefan avea 18 ani. Iernasem cu oile în Delta Dunării ani mulți la rând și când s-o desprimăvărat și s-au pornit sloiurile pe fluviu la vale, noi eram trecuți cu turmele în Bugeac. Era Dunărea îngustă pe la Isaccea, pe acolo am trecut oile pe gheață, trudind din greu cu oamenii noștri și cu oameni plătiți de prin satele de pescari. Dar n-am pierdut nici o oaie, deși era lucru greu, nu de șagă. Nu eram doar eu cu turmele mele. Aflaserăm în Deltă, de câțiva ani, niște tătari și machedoni care ne-au povestit despre acele locuri de poveste, din Crimeea. Cum merg ei, de atâția ani, din Crimeea până în Delta Dunării pascănd și înapoi tot pascănd. Că iarba pe acest drum este cea mai bună pentru oile care rămân grele, iar mieluții se întăresc pe picioare de la o zi la alta. Ne-au ademenit cu bogății nenumărate, au adus martori niște moldoveni din acele sate vechi care vorbeau ciudat, o limbă veche, greu de înțeles. M-am hotărât să încerc, am lăsat vorbă că ne călătorim cu transhumanța, că avem de trecut pe lângă Odesa, apoi vom trece peste Nistru și peste Nipru, că vom lăsa vorbă la Kherson și la intrarea în Crimeea. Ca să știe de noi neamurile, dacă vor căuta să știe de noi pe unde ne mănăm oile cu ciobanii. Aveam pregătite niște lăzi ușor de pus pe spinări de măgăruși, umplute cu feroteni pentru munca câmpului: fiare de plug, coase, lopeți, hârlețe, cuie, caiele, ciocane, tesle și câte și mai câte. Cu acelea aveam să facem negustorie în stepa rusească. Cred că eram vreo patru stâne mari, de 5 – 6 mii de oi fiecare. Tatăl tău, Ștefan, dobândise, de când venise cu mine la ciobănit, o mie de oi. Dacă ne întorceam în anul următor turma lui putea să sporească cu încă

2-3 sute de oi. Rusnacii aceștia din Crimeea aveau oaste de pază, cincizeci de călăreți, cu tocmeală. Jumătate erau cazaci și jumătate erau tătari. Toți erau ca unul, de ziceai că-s născuți pe spinarea calului. Se jucau cu calul, erau când în picioare pe spinarea lui când sub burta aceluia, când alergând pe lângă el și dintr-una suindu-se din mers. Și chiuiau învârtind biciușca mică cu sfârcuri de piele prelucrată meseriaș, adeseori cu bile mici de plumb, dar cu care nu loveau calul niciodată. Erau veseli acești cazaci, alergau să-și dovedească voinicia tuturor privitorilor, dar mai ales prietenilor din oștire, să știe aceia cu ce fel de cazac merg alături, la război.

Prietenii noștrii crimeeni ne-au îndrumat către un loc anume pentru iernare. În partea de apus a Crimeei era o așezare mai mare, Evpatoria, care se întindea pe malul unui lac asemănător cu lacul nostru Razelm. Avea un nume ciudat pentru urechile noastre, îi zice – dacă-mi aduc bine aminte – Sasâc Șivaș. Lacul acesta avea porțiță de ieșire în mare, dar apa lui era dulce, doar puțin sărată în apropierea porțiței. Între lac și mare se întinde o fâșie îngustă de pământ, stâncă alba, de calcar ori cum zicem noi, piatră de var. Pe vreme de furtună valurile mari ale Mării Negre trec peste acest istm și își sting furiile în apele Șivașului. Ca și cum ar fi dat cu tifla, clipocind obraznic „sasâc!”.

Dar locul nostru de iernat nu era acolo, la malul Șivașului. Am ocolit lacul pe o cale lungă, am mers cu turma aproape trei zile până ne-am așezat la malul altui lac, Sacscoe, iar numele acesta spunea că cele două lacuri de pe malul mării ar fi neamuri, frați ori veri, ceva.

-Și cum era lacul ăsta, al Sacului, că mie așa mi se zvonește în cap numele ăsta, rusesc, întrebai mai mult ca să-i dovedesc Bunicului că nu dorm, nu mi se închid ochii ca la femeile care, la acest ceas, dorm cu găinile la un loc.

-Măi nepoate, să ști că semăna cu lacul nostru Brateș, de la Galați. Tot așa, avea o plajă largă cu nisip finuț. Lacul pătrundea în adâncul insulei cu un soi de canal care semăna

cu un prepuț, dar era acoperit de păpuriș. Acolo era hrana de iarnă pentru oile noastre. Trebuia să le păzim să nu intre, bezmetice, la adânc că dacă blana lor se înmoaie cu apă apoi se duc la fundul lacului ca bolovanul. Deci noi ne-am făcut tabăra lângă acest lac, al Sacului cum l-ai botezat tu, copile șugubăț, la o verstă depărtare de satul Saki. Vezi, toate numele astea sună de parcă ar avea ceva de un neam între ele, lacul Sacului, satul Saki și mai știu eu ce!

-Mai era și o fată, de vreo zece anișori, curioasă tare, care s-a împrietenit cât ai clipi cu câinii noștri de la stână, completă și Tăticul Ștefan. O chema Sașka. Se juca alergând cu câinii, făcând tumbe în iarbă sau ghemuindu-se covrig și rostogolindu-se ca un bolovan.

-Cum era vremea când ați ajuns acolo? Dar locul? Era șes, ca la Brateș?

-Era în mijlocul lui octombrie, o toamnă blândă și frumos colorată. Soarele ardea destul de puternic, dar aerul era potrivit din cauza apropierii de mare. Lacul Sacscoe și plaja erau pe loc șes care se întindea încă vreo trei verste către răsărit, acolo unde se ridica stânci ce porneau din mare și veneau destul de adânc în peninsulă. Localnicii ne-au spus că am primit un loc special, care este ferit de crivățul iernii și de furtuni. Că suntem ocrotiți de munți. De la coada canalului până la munți era un loc șes, puțin povârnit, o pășune foarte bună. Acolo am stat pe pajiștea aceea timp de o săptămână, cu toate turmele noastre care numărau împreună cinci mii de oi. Pentru locul acesta de pășunat am plătit cincizeci de forinți aur, bani buni, austrieci, primarului satului Saki.

Bunicul îi povestise nepotului său, altă dată, că el nu pricepea de ce Dumnezeu și-a pus mâinile sfinte peste capul său. Ce fapte bune săvârșisem, se întreba el cu teamă, ca să merit să fiu astfel răsplătit? După mai multe zile și nopți de frământări visase într-o noapte că un glas din Ceruri i s-a adresat cu câteva cuvinte: „Citește Cartea lui Iov!”

-M-am ridicat din așternut cercetând noaptea care mă învăluia, zise bunicul, căruia acum ochii îi străluceau cu luminițe ciudate. Credeam că este cineva în cameră cu mine, pitit în întuneric. Mi-am ținut răsuflarea încercând să aud ceva, poate respirația cuiva care pune la cale o păcăleală ori chiar ceva mai rău. Prea ne-a mers bine până acum! Văzându-ne mânând acele turme uriașe oricine putea să-și dea seama că noi, proprietarii, suntem oameni bogați. Că avem aur și argint, bani cu teancul ca să putem trece peste atâtea cheltuieli câte apar la tot pasul. În adâncul nopții se puteau ascunde răuvoitorii, furii sau ucigașii. M-am ridicat din pat, am coborât în genunchi și m-am mișcat ușor spre masa pe care stătea lampa cu petrol și chibriturile. Învătasem de la alții mai deștepți, ori poate mai pățiți că este bine să scoți, seara la culcare, sticla lămpii și să o pui într-o cană încăpătoare, din care să o poți lua după ce ai aprins fitilul lămpii. Am aprins un chibrit și l-am apropiat de fitilul lămpii. Camera s-a luminat destul cât să-mi dau seama că nu era nimeni acolo, în afară de mine și teama mea. Am răsuflat ușurat.

Totuși, de ce mă trezisem speriat? Mi-au venit în minte cuvintele pe care le auzisem clare: „Citește Cartea lui Iov” N-a fost vis, nici voce venind de afară. Fusese aievea! Atunci mi-am dat seama că promisem un semn, poate că acel glas să fi fost al Îngerului purtător de porunci, Gabriel. De ce m-a îndemnat să citesc o anumită parte din Vechiul Testament, chiar cele 42 de capitole ale cărții despre Iov? M-am înfiorat. Am căzut din pat în genunchi, sub icoana cea veche primită de la mama când am plecat prima data cu turma la iernat, la malul Dunării.

„Să păzești icoana aceasta ca pe cel mai sfânt lucru al tău! Icoana asta are chipul lui Dumnezeu încrustat în adâncul lemnului, Domnul va fi cu tine cât vei purta icoana la inima ta, cât timp nu vei înceta să-I mulțumești lui Dumnezeu pentru binecuvântările Lui ce se revarsă peste tine și casa ta!”

-M-am rugat în noaptea aceea, la icoană, cum nu m-am mai rugat niciodată în viața mea. Lacrimi îmi curgeau șiroaie din ochi, dar nu era doar apă sărată ci apă de foc, pleoapele mă usturau și ochii mi se uscau de atâta plâns. Mi-am plâns părerile de rău pentru toate păcatele făcute, știute și neștiute. Cred că cerul începuse să se albească cu zarea dinspre răsărit, peste creștetul munților când, parcă puțin mai liniștit, m-am închinat până la pământ și, ridicându-mă, am zis cu voce: „Facă-se voia Ta, Doamne! Bucuros le voi duce pe toate. De îmi vei da bogăție mă voi strădui să sporesc talanții, înmulțind faptele bune către sărmanii lumii. De îmi vei lua bogăția nu mă voi plânge, ci voi zice cum a zis și Iov – „Domnul a dat, Domnul a luat! Fie numele Domnului binecuvântat!” Dar mă rog din adâncul ființei mele, ocrotește pruncii pe care mi l-ai dat, învață-mă să-i cresc cu credință curată către Tine! Amin!”

Aici Bunicul s-a oprit din povestit. Am respectat liniștea lui care s-a întins și peste noi. Ne-a îndemnat să ne ridicăm la somn, să ne spunem rugăciunea de noapte și să plângem cu lacrimi de foc cerând iertare pentru păcatele săvârșite peste zi.

-Ai zis că vei povesti ceea ce a urmat după acea noapte, care a fost a Bunei Vestiri. Dar eu știu, Bunicule, că Buna Vestire este în martie, la data de 25, m-am uitat eu în calendarul creștin ortodox. Ori visul ce l-ai povestit l-ai avut în octombrie ori noiembrie. De ce zici de Bună Vestire?

-Vă voi spune povestea lui Iov, drumul lui Iov, răbdarea lui Iov și învățătura lui Iov. Toate poveștile ți le voi spune, nepoate, însă tu trebuie să fii cu multă luare aminte că te voi asculta, ca la școală, să văd dacă ai învățat ceva de bine din răbdarea lui Iov. Iar ziua aceea în care am deslușit porunca să citesc Cartea lui Iov a rămas, pentru mine, Zi a Bunei Vestiri. Că acea poruncă din Cer mi-a schimbat viața și cursul vieții familiei mele. Altfel, acum ne-am afla pe un vârf de munte, păstorind oile familiei.

Capitolul 2

Mihail, urmașul Lăpușneanului

Zilele s-au scurs ca clipele, ceasurile fiind absorbite unele după altele de zorul nestăvilit, dar mereu pretențios al multor treburi - care mai de care mai însemnate și mai grabnice necesare de împlinit – ale îndeletnicirilor curente ce definesc viața oamenilor la o stână. Începi ziua dintâi a săptămânii cu avânt, cu planul pus la punct și te trezești deodată că săptămâna s-a gătat iar din ce ți-ai orânduit n-ai apucat să faci decât un pas ori doi, adică un început ce se dovedește mult prea greu, ori nepregătit, ori negândit în toate amănuntele sale. Rari sunt oamenii care pornesc în astfel de momente să facă bilanțul eșecului, al neîmplinirilor, să afle cauzele poticnelilor judecându-și cu toată cinstea puțințele, determinările, faptele. Stă în firea omenească căutarea vinovațiilor și a vinovaților în alte părți decât în interiorul propriei firi.

-M-am întrebat necurmat de atunci, de ce glasul din Cerm-a îndemnat să citesc Cartea lui Iov. Am citit Cartea lui Iov de multe ori, am stat și am cugetat la toate întâmplările care s-au abătut asupra lui Iov și n-am aflat nici o exprimare a lui Iov față de lucrurile dureroase care i se întâmplau. Iov nu s-a revoltat, Iov nu a cârtit, Iov n-a plâns pentru averile pierdute, n-a jelit mai mult decât se cuvenea după fiii morți prea de tineri. Soarta l-a lovit pe Iov răpindu-i familia. A rămas singur pe lume, doar cu femeia lui. N-a zis nimic nici de data aceasta. Și a rămas și fără femeia lui. Avea doar un culcuș pe bălegar, lepra și viermii care îl rodeau. Și au venit din depărtări prietenii lui bogați și l-au certat și au spus multe ocări împotriva lui, îndemnându-l să cârtească împotriva lui Dumnezeu. Însă credința lui Iov era puternică, nimic n-a putut să-l facă să-și arate nemulțumirea față de Dumnezeu. După ani mulți de chin, șapte la număr, Dumnezeu I s-a arătat și i-a dat totul înapoi. Și i-a dat încă 140 de ani de viață.

Bunicul a tăcut. Cine ar fi avut îndrăzneala să comenteze în vreun fel Cartea sfântă?! Toți cei de față – și erau acolo cei doi frați ai lui, șase fii ai acestora care erau șase nepoți de frate ai bunicului și noi, familia lui – așteptam să spună el ce a urmat.

-De la noaptea aceea, noiembrie 1913, au trecut până azi, noiembrie 1937, un număr de 24 de ani. Mi-am pierdut averea toată, a mea și a fraților mei, în cursul evenimentelor ce s-au abătut asupra lumii, nelăsând în afară nici un colțișor de pe pământ nerăscolit de năpaste. Plâns mare s-a auzit de pe tot cuprinsul lumii, vaiete și ocări și blesteme. Eu n-am zis nimic, doar am căutat să-i îmbărbătez pe frații și nepoții mei. Iar Domnul ne-a lăsat cu trupul întreg, cu capul pe umeri și mintea limpede. Și ne-a ocrotit drumul către casă după aproape șapte ani de pribegie.

Iar a tăcut Bunicul. Nu după multă vreme însă, căci s-a întors spre nepotul lui cel isteț și l-a întrebat:

-Ce ai învățat, nepoate, din răbdarea lui Iov?

-Mai înainte de toate am observat că Dumnezeu nu L-a părăsit pe Iov nici o clipă. După fiecare intervenție nerușinată a lui Satan, Domnul a stat cu ochii pe Iov. Știa din ce plămădeală fusese făcut Iov și voia, Domnul, să vadă cât de puternică este iubirea lui Iov față de El. Astea sunt cele pe care le-am văzut eu și le-am învățat și la școală, la ora de religie. Iar învățătura este că pe pământ nimic nu se face fără Dumnezeu, așa cum spui dumneata mereu, Buncule. Acu, Buncule, îmi cer iertare că te-am tulburat cu aducerile aminte despre anii cei grei. Să lăsăm acele povești pentru altă dată. Cu îngăduința dumitale te-aș ruga să povestești cum ai ajuns acasă, în țara noastră la Tilișca și cum de locuim noi, acum, aici la Monor.

-Puiule, ai dreptate să spui că întâmplările pe care le-am trăit noi, tilișcanii, acolo în Crimeea în anii războiului au fost încercări grele pentru trup, inimă și suflet. Au fost zile în care mintea mea era cât pe ce să pornească pe drum fără întoarcere.

Dar am scăpat de fiecare data aducându-mi aminte că promisem o poruncă, într-o noapte, să citesc Cartea lui Iov. O știam pe din afară, atât de mult citisem acele versete din Biblie căutând tâlcul poruncii pe care o promisem, căutând înțelesurile cele mai adânci ale cuvintelor care descriu puterea credinței acestui om greu încercat de cele mai rele ispite, încât nu mai trebuia să deschid coperțile Cărții Sfinte. Iar acele cuvinte pe care ochii minții mele le vedeau arzând ca focul au fost leac de îndreptare, de însănătoșire a trupului și de întărire a credinței că Domnul Dumnezeu ne va scoate pe noi la liman. Și așa a fost. Lung a fost drumul până acasă, lung și greu, presărat cu capcane și multe încercări. Dar credința ne-a fost călăuză și reazem. Am ajuns acasă întregi, dar averea noastră am lăsat-o în urmă, în acel loc binecuvântat pe care l-au batjocorit în trei ani, horde de tâlhari de toate neamurile, creștini care s-au purtat la fel de urât precum unii necredincioși musulmani. Ne-am bucurat că am ajuns acasă sănătoși, pe picioarele noastre, cu capul întreg pe umeri. Mi-am spus de atâtea ori, pe drum, că averea pe pământ este o iluzie, că furii se înmulțesc odată cu mărirea teancurilor de bani și a moșiilor. Și greu este să stai cu mintea trează, la afaceri dar și la paza sinelui cu tot ce înseamnă el: avere, trup, sănătate, suflet, iubire de familie. Între acestea două nu încapă loc de milostenie, deci nu-L poți avea pe Dumnezeu lângă tine. Noi am avut puterea să-L chemăm mereu, ne-am rugat și ne-am închinat mulțumind pentru fiecare clipită de viață și pentru fiecare metru care ne apropia de casă.

Acum fruntea Bunicului se netezea văzând cu ochii. Izbânda în lupta pentru supraviețuire îi dăduse măsura, valoarea adevărată a vieții. Acest dar neprețuit pe care îl avem de la naștere trebuie păzit cu grijă și trăit cu bucurie, așa spunea mereu Bunicul!

-Mai trebuie, Puiule, să ascuți aceste cuvinte ale mele și să le îngropi în adâncul inimii și a minții tale: nici o clipă în anii peregrinării noastre către casă nu mi-a părut rău după

averea pierdută! Alții se dau de ceasul morții dacă pierd o oaie căzută în prăpastie ori omorâtă de lup. Noi am pierdut cinci mii de oi, dar am zis mereu cuvântul lui Iov: „Domnul a dat, Domnul a luat! Fie numele Domnului binecuvântat!” Noi am simțit câtă alinare ne-au adus aceste cuvinte. Doar când vei avea credință adevărată, doar atunci vei înțelege cum tot ce este material te leagă de pământ și nu te lasă să-ți ridici ochii spre Cer. Crezi – și așa cred, cu convingere – toți bogații lumii că averile lor sunt rod al muncii lor. Adevărul pe care l-am descoperit eu și cei ce mă însoțeau în anii aceia este că averile – bani, moșii, palate și toate celelalte – sunt bunurile lui Dumnezeu, pe care ni le-a dat spre folosință temporară. El ni le-a dat ca să le folosim spre binele nostru și ale oamenilor. Apoi Domnul le-a luat înapoi. Că avea tot dreptul, doar era proprietar! Am descoperit că în acele momente de despărțire de acele averi gândul cinstit a fost nu de regret sau de mânie că am rămas săraci. Nu, m-am gândit la greșelile pe care le-am făcut, drept pentru care Domnul mi-a luat darul, poate că l-a dat altcuiva, mai vrednic. Tristețea mea a fost supărarea că m-am arătat nevrednic de darul lui Dumnezeu, care era de fapt o dovadă a aprecierii Lui.

După o lungă tăcere a Bunicului, tatăl meu a continuat povestea. Cât timp am stat privind dansul flăcărilor peste jăratec? Destul, cât să ne pătrundă cuvintele bătrânului nostru despre credință, avere, pierdere.

-Am găsit de lucru în Regat, la Brăila, începu această poveste nouă Tăticu. Un mare moșier, grec, avea turme nenumărate de oi în Insula Mare a Brăilei și căuta de o bună bucată de vreme un meșter într-ale cășăritului. M-am dus la el și i-am cerut slujba. M-a întrebat dacă știu meserie adevărată, de unde am învățat-o și cât de cuprinzătoare este priceperea mea. Povestea vieții mele dimpreună cu a tatălui meu și a neamurilor de sânge l-a uimit peste măsură. Acel moșier m-a pus la probă și am reușit să-i dovedesc că nu vorbisem strâmb nici o iotă. Mi-a dat leafă bună. L-am slujit doi ani și jumătate.

Apoi am venit acasă, la Tilișca. Aveam de gând să pornesc o negustorie, dar pentru asta îmi trebuiau bani. Erau banii câștigați din Insula Mare a Brăilei, dar nu puteam să hotăresc singur asupra lor. Tatăl mi-a dat binecuvântare să-i folosesc, dar să fiu mereu cu ochii în patru, că printre negustori se află destui ticăloși. Prin părțile noastre de țară, în Mărginime, se știa că la miazănoaptea țării, în Maramureș și județele de graniță, primarii comunelor mai chivernisite aveau în proprietate case cu acareturi cu tot, rămase ale satului după ce ultimii proprietari cunoscuți trecuseră la viața veșnică. Aceste case le închiriau, încurajând astfel afacerile aducătoare de belșug și bunăstare oamenilor și comunei. Am aflat din gazetă despre o asemenea licitație aici, la Monor. Am venit, am văzut locul, am cunoscut niște oameni și mi-a plăcut. Așa că m-am întors în sat și i-am spus tatălui meu că pot porni o afacere, dar îmi trebuie femeie care să-mi țină casa, să-mi nască prunci cu care să duc neamul mai departe. Și așa m-am însurat, iar după trei ani s-a născut mândrețea asta de fată, acasă la Tilișca.

Poate că unii cititori vor zice că este cu neputință ca un copil de șapte, opt ani să aibă așa un cap, să judece cele spuse de adulți și să dea propriile explicații, uimitoare prin claritate și tâlcul adânc. Dar așa era acest Prâslea al neamului, așa a crescut și a fost iubit de toți ai lui.

-În anii aceia de început de viață, începu Prâslea – Mihuț să vorbească, când abia începusem să deslușesc buchea cărții ardeam de o dorință ce nu-mi dădea răgaz: trebuia să aflu cât mai multe, mai întâi despre neamul meu, despre Bunicul, tatăl meu, moșii și strămoșii noștri. De ce au colindat ei lumea, mânând turmele de mioare dintr-un loc în altul? Ce-i mâna la drumuri încă neumblate, de ce nu-i încercau teama despre necunoscut, pericole, greutăți, surprize? Cred că acest dor al lor de a nu sta locului l-am moștenit eu, dar sub forma curiozității, a dorinței nestăvilite de a afla, de a pune întrebări și să nu-mi fie frică să mă bag în vorba oamenilor mari, deși

nu puține scatoalce am primit, mai ales de la fratele mai mare, Ionel.

-Voi povesti, zice Prâslea, tot ce am aflat despre loviturile nemiloase ale sorții pe care Bunicul și Ticu, tatăl meu le-au primit în acei cinci, șase ani în care au pierdut întreaga avere dar și-au păstrat viața și au ajuns acasă întregi. Repet mai departe cuvintele Bunicului, cele pe care el le-a spus despre drumurile lor, iar aceste cuvinte stau scrijelite în inima mea chiar și acum, când sunt mai bătrân decât era, atunci, Bunicul.

Iarna anului 1913 – 1914 a început la câteva zile după ce am încheiat toate treburile gospodărești potrivite pentru a pregăti averea noastră însuflețită pentru iarnă. Grișa, prietenul nostru de la Brateș, ne-a asigurat că iarna este blândă în Crimeea, că locul unde ne-a pregătit sălaș turmelor noastre este cel mai ferit de vânturi și de lupii prădalnici. Nimic nu poate întoarce simțurile unui cioban învățat de mic să umble cu oile. El are în sânge, în piele, în ochi și în părul de pe vârful capului vederea la distanță a lucrurilor rele ce se apropie. Simțul primejdiei este ceva prezent la adevărații oieri. Grișa povestea ori de câte ori venea la stâna noastră, despre neamul lui de tătari care se cred adevărații moștenitori ai Crimeei. Ei s-au așezat pe aceste locuri venind cu Hoarda de Aur. Hanii care i-au condus au ales această peninsulă ca reședință a lor pentru că era foarte ușor de apărat. Istmul îngust care leagă uscatul, stepa rusă, de Crimeea este păzit de cetăți fortificate, greu de cucerit. De aceea Bachcisarayul, capitala Hanatului Crimeei n-a avut niciodată ziduri de apărare fortificate atât de groase ca orice cetate capitală de țară.

Era la mijlocul săptămânii, în primele zile ale lui decembrie. De dimineață ne-a trezit vântul care sufla peste munte cu mult zgomot. Crestele de piatră vibrau la tăria vântului de parcă ar fi fost fluier. Mi s-a părut înfricoșător mai întâi acest sunet care semăna cu o cântare din nai, suflată de un pui de cioban nepriceput. Apoi m-am obișnuit, chiar au

fost anumite zile când cântecul piscurilor din munții sudici suna ca o doină cu năbădăi, chiar așa am poreclit aceste melodii. Tata m-a îndemnat să mă scol din așternuturi și să fac un ocol al țărcurilor, să văd dacă oile sunt bine, dacă nu dau semne de teamă, poate neînvățate cu acest sunet curios al vântului. Am stat afară vreo două ore. Nu era nimic rău în așezarea noastră. Dar pe la zece ceasuri din zi a început iarna adevărată, cu zăpezi și viscol. Mi-a făcut semn de luare aminte unul din ciobani, un văr de al doilea ori al treilea, să mă uit spre malul mării. Am văzut plaja acoperită de zăpadă, am văzut cum vântul sufla trecând peste capetele noastre, lepădând vârtejuri de zăpadă departe, spre țărmul Mării Negre. Mă minunam de o asemenea priveliște pe care nu o pomenisem până acum. Ninge cu fulgi mari, dar vântul trecea norii peste piscurile muntelui cu mare putere, astfel că zăpada nu apuca să cadă decât departe, spre largul mării.

Grișa venea în trap ușor, însoțit de patru călăreți din neamul lui. Toți călăreau pe deșelate, i-am văzut de departe, doar blăni groase din cojoace mai vechi erau puse pe spinările cailor, fiindu-le o bună apărare împotriva gerului. Când temperaturile scădeau prea mult, sub 20 de grade cu minus, călăreții înveleau caii ca pe niște copii de preț, acoperindu-le coastele așa ca plămânii să fie bine ocrotiți. Mai știam de la Grișa că legea nomazilor interzicea categoric să călărești când gerul se apropia de 30 de grade negative.

În ziua aceea frigul nu era periculos. Temperatura nu scăzuse decât la 12, poate treisprezece grade de frig. Însă vântul strica totul, nu puteai să tragi aer pe nări cu fața spre vânt. Grișa a întrebat de tata și după ce l-am informat că a rămas în sălaș, la căldură, ne-a zorit să-l însoțim, că are o vorbă grea de vorbit cu șeful nostru de clan. Cu tot gerul de afară Grișa a dat să se descalțe de cizme înainte de a călca pragul casei noastre. S-a închinat scurt în fața tatălui meu, dar văzând că bărbații din cort nu aveau decât haine ușoare s-a mărginit să rămână îmbrăcat, așa cum îl voi mai vedea în

zilele următoare stând aproape un ceas cu cojocul doar dezbumbat. Deși acolo, la Brateș, Grișa ne spusese că este rus, de îndată ce trecuserăm istmul pe la Perekop el și-a declarat adevăratul nume și identitate:

-Sunt tătar, numele meu este Râdvan, din neamul beilor Mansuroglu. M-am dat rus ca să nu mă îndepărtați de malul lacului vostru, că știu că tătarii sunt ținuți minte de români, mai ales de moldoveni ca oameni răi, jefuitori și ucigași. Iar în Crimeea noastră stăpânirea ne-a rusificat aproape pe toți. Care a rămas catâr și n-a vrut să-și boteze femeia și copiii în cristelniță, să lepede credința în Allah și să-și ia nume de rus, acela era alungat în fundul Siberiei. În Crimeea n-ai să auzi altă vorbă decât cea rusă, chiar și în liniștea familiei rareori vorbim limba noastră străveche, de teamă ca fiii să nu scape cuvinte mongole la școală, ori la joacă.

Asta ne spusese acolo, la graniță, când soldații puterii și vameșii ne-au cercetat pașapoartele și alte documente. De îndată ce am ajuns la lărgime Grișa a devenit alt om, era mai vesel, îi venea să galopeze în jurul turmelor așa cum un câțel aleargă bucuros, jucăuș, înaintea cetei de copii. Acum venise la noi, pe viscol, să ne vorbească ceva foarte important. Oare despre ce era vorba?

-Prietene Toader, zise el adresându-se Bunicului, am venit să vă spun că există o lege a locului care îi privește pe străini, pe cei care umblă cu turmele la păscut, din loc în loc. Ca voi. Iar această lege trebuie împlinită, musai astăzi, că altfel va fi de rău!

-Spune despre ce fel de lege este vorba și doar după aceea vorbește dacă este de spaimă ori doar de scos bani de la chimir, răspunse Bunicul. Nu-l puteai da peste cap pe Bunicul vorbind în dodii. Era un om drept, stâlp de brad carpatin care greu se lăsa îndoit de vânturile stepei ori ale înălțimilor.

-Legea despre care vă spun vine din vechime, de pe vremea când Hanatul Crimeii a învins Hoarda de Aur și s-a așezat stăpână peste întreaga peninsulă și pe ținutul

Khersonului, partea de stepă de la malul Mării Negre. Asta s-a întâmplat la anul 1502 după socotelile voastre asupra scurgerii timpului. Atunci, la 1502, hanul nostru Menli Ghirai l-a învins pe ultimul han al Hoardei de Aur, care s-a și destrămat în scurt timp, lovit de oștile Țarului Rusiei. Iar legea despre care spun acum zice că toți cei ce locuiesc chiar și vremelnice în peninsula trebuie să plătească o dare către stăpânire. A zecea parte din recolta de cereale dacă este agricultor și a douăzecea parte din turmele ori cirezile de animale. Voi aveți puțin peste cinci mii de oi, așa v-au numărat vameșii acolo, la Perekop. A zecea parte din turma voastră înseamnă cinci sute de oi, iar a douăzecea parte înseamnă jumătate, adică 250 de oi. Aveți această datorie de plătit în fața cadiului de la Evpatoria. Slujbașii acestui om al stăpânirii au venit la mine să-mi ceară mie plata aceasta, deoarece la Perekop, la vamă, eu am spus că sunt garantul vostru. Acum este viscol, nu avem cum să mănăm o turmă de oi, nici de-i mare ori de-i mică, vântul acesta rău, Crivăț îi spuneți voi, mai încolo, la loc deschis vă poate lua pe sus și vă poate slobozi în apele Mării Negre chiar și pe voi, așa bărbați grozavi cum vă țineți. Că s-au mai pomenit chiar și în anii din urmă, mai apropiați, astfel de fapte de mare sperietură. Dar dacă dumneata, Toader, ca proprietar al turmei vei veni călare, cu mine, la Evpatoria și vei recunoaște că ai această datorie de plătit în fața cadiului, el te va îngădui câteva zile, până se va opri Crivățul. Este musai să faci acest drum, spre binele vostru dar și al meu, care m-am făcut garantul vostru.

L-a mai sfătuit pe bunicul să îi ofere cadiului un dar, ca semn de supunere în fața legii locului și de apreciere a stăpânului. Să fie un dar din produsele voastre, o roată de caș ori ceva pastramă de oi așa cum o faceți voi, mai suculentă decât pastrama noastră uscată.

Bunicul s-a întors pe seară ținând în mână o lance din lemn tare, cu un smoc de păr de cal, smuls din coada unui animal puternic. Acel semn este deschizător de drumuri și

opreliște de jaf în fața ticăloșilor. Este semn că suntem sub ocrotirea cadiului mai mare peste ținutul Evpatoriei. Care este un tătar aspru, dar drept. Nimeni din cei care au adus pagubă străinilor ori au încercat să le fure aurul în schimbul vieții n-a rămas nedescoperit de cadiul Evpatoriei. Iar pedeapsa pentru asemenea ticăloși era una singură: tăierea capului.

Acel viscol de început de iarnă a ținut o săptămână. Când vântul a slăbit iar cerul s-a luminat, zice tatăl, am ales două sute cincizeci de oi, potrivite, nici răpciugoase dar nici prea grase și le-am mânat către Evpatoria. Pe drum ne-a ieșit Grișa-Râdvan în cale, cu patru bărbați din cortul lui și ne-au îndrumat spre sălașul oilor cadiului, unde am plătit birul pentru ședere și pășunat. Acolo ne-au dat încă o lance cu o coadă de cal mai bogată decât prima și ne-au spus să purtăm cu noi peste tot aceste două tuiuri – așa numesc ei o lance împodobită cu coadă de cal – ca să fim lăsați în pace.

Iarna a trecut, cu chiu cu vai, că nu lăsa loc, de fel, primăverii să mai îndulcească sufletele noastre. Prin părțile noastre, de o parte și de alta a munților Carpați, se mai înmuia frigul și se arăta soare primăvăratec, în februarie ori în martie. Noi ziceam că după acest dar de căldură de la Sfântul Soare va veni o iarnă de sfârșit de sezon, cu viscol și zăpadă, care va îngheța florile copacilor care s-au lăsat păcăliți de vremea de desprimăvărare și nu au fost polenizate de albinele ieșite din stupi, și ele prea devreme. Ajunsesem la jumătatea lui martie și încă soarele stătea ascuns în nori. Apoi s-a înseninat iar norii s-au tras dincolo de orizont. Dar n-au zăbovit acolo decât două zile, apoi s-a pornit iar să ningă și să viscolească. Această ultimă zăpadă, cunoscută ca fiind a mieilor, a ținut până în ultima zi a lunii martie. La întâi aprilie a început primăvara. Dar n-a început prea bine. Se lățise un zvon rău, de război. Gazetele scriau despre pregătiri de război, că Rusia a devenit amenințătoare pentru Austro-Ungaria, iar Germania stă la pândă, să vadă cine va ieși învingător.

*

Grișa i-a vizitat pe prietenii lui ghiauri de mai multe ori în iarna care li s-a părut, tuturor, prea lungă. Uneori vremea rea îl forța să rămână peste noapte la sălașul creștinilor. Când se pornea viscolul oamenii se adunau în jurul vetrelor cu foc și spuneau povești. Ca să treacă timpul mai ușor. Grișa fu recunoscut ca cel mai ales povestitor, deoarece avea atâtea de istorisit despre neamul lor, de tătari, dar și despre Crimeea, țara lui care avea un trecut glorios. Se simțea dator să vorbească despre întâmplări din urmă cu secole, despre bătălii purtate cu vrăjmașii neamului lor, despre incursiuni de jaf pentru hrană în ținuturi depărtate cu multe verste de sălașele lor. Grișa se străduia să explice câtă nedreptate se făcea tătarilor de către creștinii din țările vecine, care îi socoteau pe ei ca niște ființe însetate de sânge, nesimțitori față de durerile celor peste care veneau cu foc și sabie ca să strângă și ultimul bob de grâu atât de necesar pentru supraviețuirea familiilor lor.

-Crimeea s-a format ca țară în anul 1441, când Haci Ghirai, hanul nostru întemeietor le-a răs în nas trimișilor Hoardei de Aur care se credeau stăpâni peste întreaga moștenire a lui Genghis Han. El era prinț dintr-unul din clanurile cele mai puternice, din mijlocul cărora era ales conducătorul Hoardei de Aur. Acei mongoli bogați și puternici se adunau la sfat, iar adunarea aceea a lor se numea Kurultai. Însă acest mârzac, Haci Ghirai, se refugiase de frica asasinării - căci așa se proceda în acele timpuri, cel ce ajungea conducător își omora frații ori alte neamuri apropiate care ar fi jinduit să-i ocupe tronul. Deci Haci era bine primit de Marele Duce al Lituaniei, Cazimir al IV-lea din casa Iagello. Când solii celor mai bogate și puternice șapte familii mongole din Crimeea l-au înștiințat pe Haci Ghirai că este dorit ca Han al Crimeei, ocrotitorul său Cazimir, Mare Duce, i-a pus în vedere că dacă tătarii crimeeni vor năvăli cu jaf în părțile Lituaniei atunci el, Hanul, va fi urmărit de asasini până va

primi pedeapsa capitală. Haci s-a jurat că nu va îngădui asemenea descinderi, că ceamburile care îi vor încălca porunca aceasta de protejare a ocrotitorului său vor fi exterminate până la al șaptelea neam pe linie bărbătească. Dar el, Cazimir, îi îngăduie să fie lovite ținuturile Poloniei, ori de câte ori vor dori mongolii crimeeni să adune bucate pentru a ieși din iarnă.

-Dar cum a ajuns acest prinț să fie dorit de toate marile clanuri, el fiind neam cu hanul Hoardei de Aur? Nu era un risc, acest Haci să supună Crimeea și să o ofere neamului său ca răscumpărare pentru că fugise din corturile familiei? Eu, Ștefan fiul n-aș fi avut încredere într-o asemenea alegere!

-Frate Ștefane, tu nu cunoști sufletul nostru, al tătarilor! Jurămintele de familie pentru ocrotirea celor dragi, noi nu le încălcăm niciodată, chiar dacă plătim cu viața. Pentru liniștea și pacea peninsulei, Haci Ghirai a fost cea mai bună alegere. Era un mongol adevărat, foarte iscusit luptător și bun strateg, conducător de oști. Drept dovadă că familiile conducătoare au făcut cu el cea mai potrivită alegere stă înfrângerea Hoardei de Aur și a hanatelor care mai ascultau și se supuneau mărimilor de la Sarai.⁵ Aceste hanate erau cele de pe Volga, Kazan și Astrahan. Având jurămintele de supunere ale acestor megieși, Haci Ghirai și-a mânat ceamburile spre apus, acestea ajungând în Ungaria, Boemia și chiar la marginile Austriei.

-Vrei să spui că atunci, în anii 1440, Hanatul Crimeii era cel mai puternic și amenințător stat musulman în partea de răsărit a Europei? Întrebă Bunicul Toader.

-Da, el era pericolul cel mare dinspre răsărit, dar expansiunea tătarilor crimeeni a fost oprită de vecinătatea cu Imperiul Otoman. Iată, după ce a domnit aproape 30 de ani, i-a venit sorocul și lui Haci Ghirai să plece în raiul lui Allah. În urma lui fiii acestuia s-au luptat între ei vreo patru ani, până

⁵ Sarai = capitala Hoardei de Aur în anii 1440 (Wikipedia)

când s-au trezit că Imperiul debarcă o oaste pe țărmul de miazăzi a peninsulei, cucerește trei orașe-cetăți genoveze și mai ocupă și un mic principat, Feodoro. Acum turcii amenință direct capitala Bachcisaray, iar Hanul pus de ei, fiul lui Haci, Menlic Ghirai Han devine vasal jurat. Și peninsula va fi pacificată! Dar nu pentru mult timp. Victoriile mărunte ale cnezilor moscoviți asupra tătarilor devin, în curând, noua amenințare puternică la porțile Crimeei. Rușii duc câteva războaie la zidurile cetății Perekop și în 1765 reușesc să ocupe Crimeea. De atunci soarta noastră, a tătarilor a devenit foarte grea. Iată, eu am fost supus rusificării. Numele meu nu mai este Râdvân Lelișap, descendent din neamul Ghirai, cel care a dat hanii conducători ai Crimeei, ci Grigori Lișipski. Să aveți mare grijă să mă strigați peste tot, doar cu numele rusesc, că altfel va fi vai de noi, dar și de voi. Între noi, aici acasă la stâna voastră și în cortul meu, când nu sunt străini în ospetie să mă numiți așa cum îi veți auzi pe ai mei că mi se adresează, adică „Mărite” sau simplu, Râdvân, dacă sunt din familia mea personală.

-Ne-ai spus, Râdvân, istoria hanilor care v-au condus țara, cam așa cum ar povesti o lecție de istorie un dascăl mare, ori profesor cu școli înalte. Voi aveți școli în care învață carte toți copiii până la o vârstă? zise Ticu Ștefan. Așa-i legea voastră, a tătarilor crimeeni ori este legea turcească?

-Școală fac copiii toți, fără osebire de neam sau cin tătăresc. Tătarii noștri nu ajung sclavi unii la alții pentru că la noi plătitorii de taxe la han sunt satele, nu oamenii din sat. La noi pământul nu este împărțit pe fumuri ci este bun de pășunat cu toate turmele din sat. După ce ne-au supus, la anul 1532, turcii din Imperiul Otoman ne-au silit să ascultăm de legea lor. Muftiul este otomanul cu cea mai înaltă funcție. El are puterea de a judeca pricinile dintre supuși, pe cele privind bunurile necesare traiului de toate zilele, dar și pe cele legate de Coran și de interpretarea Coranului. Mâna dreaptă a muftiului este Kadiaskerul. El supraveghează aplicarea legii, de aceea el este

numit de sultan sau de han. În teritoriu, legea este aplicată de cadii, care sunt supușii Kadiaskerului, Cadiul este, de atunci, cel care împarte dreptatea în sate și la oraș, iar el judecă după cum scrie la Coran. Atâta este mai mult la legea turcească față de a noastră, tătarască, școala care este obligatorie pentru toți nevârstnicii. Se cheamă „medresă” și are două trepte. Primii patru ani sunt obligatorii pentru toți pruncii. Ei învață Coranul, toate rugăciunile zilei, ale Ramadanului și rugăciunile trebuincioase la necazuri, dar și la bucurii. Învață călăritul și lupta dreaptă, corp la corp. Abia după ce cunosc toate șiretlicurile cu care te pun jos, lucru ușor de făcut cu ghiaurii, dar mai greu între noi, închinătorii lui Allah, atunci li se pun armele din fier în mână. La 12 ani copilul tătar, la fel ca și cel turc, poate intra în armată, ca slugă și umblător pe jos.

-Părinții plătesc bani la medresă pentru școlirea pruncilor lor? Întreb, zise Ticu mai departe, deoarece mi se pare oșebit de ceea ce face cu noi Vodă ori Guvernul regelui.

-Nimeni nu plătește vreun ban deoarece medresa este o moșie. Are pământ pe care se cultivă legume și cereale care se consumă la bucătăria școlii, de cadeți dar și de profesori. Are turme de oi și de cai care sunt îngrijiți de elevii învățăcei. Doar lefurile profesorilor și lucrătorilor meseriași sunt plătite de muftiu și de Kadiasker. Te-ai arătat mirat, prietene Ștefan despre legea noastră care îi privește pe copii și pregătirea lor pentru viață. De la începutul statului a cărui baze le-a pus Osman, primul nostru Sultan, el a poruncit ca toți copiii, de la o anumită vârstă, cam 9 – 10 ani, să înceapă să învețe carte. Mai înainte de toate despre Coran, legea care este scrisă în Coran și despre închinarea la Allah și la Mahomed, proorocul său. Apoi copiii învățau să scrie și să citească, iar când prindeau ceva putere în mâini și picioare erau instruiți să devină oșteni în armatele Sultanului. Din cauza acestei griji foarte mari față de copii și de tineret, Imperiul Otoman a

devenit o mare putere, cea mai mare putere care a cucerit atâtea țări încât băgase groaza în lumea ghiaurilor europeni.

-Râdvan, spune tu ce fel de supus ești, un musulman turc ori tătar, întrebă Ștefan.

-Prietene, în ochii voștri eu sunt un musulman tătar, supus țarului Rusiei. Ca om de rând mă supun puterii rusești, adică plătesc birul cuvenit țarului. Dar dincolo de fața mea de supus al țarului, eu sunt un dreptcredincios, închinător lui Allah și profetului său. Cât mă aflu pe pământul Crimeii, printre oamenii de aceeași religie cu mine, eu am numele de Râdvan. Când de față este un rus, oricât de amărât ar fi acela, eu devin Grișa. Voi să-mi spuneți totdeauna Grișa.

-Bine, Grișa. Spune ce mai trebuie să știm noi, ghiaurii pe care ne-ai adus aici și ai garantat pentru noi. Despre obiceiurile voastre sfinte, despre acele lucruri care sunt mare jignire pentru sufletul vostru, de dreptcredincios și de tătar, mai ales, dar pe care noi, cei aflați aici, aduși de voi, le-am putea face ori rosti în neștiința noastră și care ar cădea pe capul tău, fiind singur vinovat pentru gafe ori greșeli voite făcute de noi, repet, din neștiință. Adică trebuie să știm cum să ne purtăm ca să nu-ți pricinuim ție necazuri din partea alor tăi. Și iarăși zic, ar trebuie să știm cine au fost oamenii cei mai viteji ai neamului vostru, ce fapte deosebite au făcut ei și de ce sunt atât de respectați. Adică trebuie să le știm numele și cinstirea care li se cuvine și din partea noastră, ca vremelnici locuitori împreună cu voi, în această peninsulă.

Grișa ascultă cu luare aminte îndemnul lui Toader, stăpânul turmei ardelenilor. Pe chip îi apărură un surâs în timp ce ochii îngustați, de mongol, priveau departe, undeva spre timpurile de demult. Grișa se pregătea să răspundă, însă ezitarea îl opri mai multe minute decât s-ar fi cuvenit. Apoi vorbi:

-Eu știu bine să grăiesc limba voastră, românească, nu pentru că aș fi învățat-o de la voi în răstimpurile cât am iernat cu oile mele pe malul lacului Brateș. În corturile beifului

Mansuroglu din care mă trag și eu, ca o mlădiță îndepărtată, mai săracă, de multe ori s-a auzit vorbire românească. Fiii și nepoții beiului Mansur, apoi multe rânduri de urmași au avut roabe din Moldova, dintre care multe au devenit soții recunoscute ca femei libere, nu sclave de harem. Tătarii noștri făceau dese incursiuni de jaf în Moldova și în părțile de răsărit ale Țării Românești, iar prada cea mai de preț căutată de mârzaci, feciorii conducătorilor clanurilor, erau fetele tinere, frumoase fără de pereche. Din câte mi-a povestit bunica mea, însăși mama a fost o tânără moldoveancă pe care tatăl meu a luat-o de nevastă, cerând-o de la părinții ei care locuiau într-un sat pe malul Prutului, în ținutul Hușiului. Bunica fusese sclavă, moldoveancă, prinsă la un descălecat de toamnă al ceambulului condus de beiul Mansur. La câțva timp după ce a fost adusă în cortul cel mare al beiului, moldoveanca Ilinca s-a sumețit, cerând beiului să o aleagă soție, că are rod în pânțele, de la acela. Iar fiul ce se va naște nu va putea fi tătar luptător ci va fi ținut afară din marele cort, ca rob născut din roabă. Bunicului meu i-a plăcut îndrăzneala Ilincăii și i-a făcut pe voie. Bunica m-a crescut pe limba voastră, a românilor, dar numai când nu erau prin preajmă celelalte muieri din harem ori parte bărbătească.

Grișa tăcu după ce dădu această scurtă lămurire despre originea sa. După o altă scufundare în gândire, zise:

-De mult am tot căutat clipa cea potrivită în care să vorbesc cu voi nu ca un cioban neștiutor de carte. Multe lucruri frumoase sunt adunate în capul meu și stau acolo zălogite în tainiți, nu le pot da drumul decât la fața unor semeni care ar avea cunoaștere de carte și chiar mai mult de simpla citire de cuvinte și scriere. Am chibzuit și m-am sucit până v-am ales pe voi ca oameni care aveți minte și învățătură mai multă decât o au ciobanii de rând, tătari ori români. Am văzut la Bunicul Toader o carte pe care o citea uneori, rezemat în ciomag ori sprijinit de trunchiul unui copac și m-am furișat să o țin în mână, să deslușesc ce fel de carte este aceea și ce

înțelepciuni sunt înșirate în turmele de litere. Că v-am văzut citind din Biblie, cartea voastră sfântă, cu coperti scorțoase îmbrăcate în piele de soi ales. Iar cartea din traista de cioban a bunicului era altfel, mult mai de rând față de Cartea Cărților. Și tare m-am minunat citind acele poezii scrise de un om ales, cu numele Eminescu Mihail, poet care poate sta alături de marii poeți și înțelepții cugetători ai perșilor și arabilor. Această carte, cu Poezii Alese, este puntea care ne leagă sufletele, o punte pe care putem păși unul în întâmpinarea celuilalt.

Dezvăluirea lui Grigori – nu Grișa ciobanul ci Râdván Lelişap Devlet, din neamul lui Mansuroglu – îi lăasă muți pe gazde. Râdván nu avu îndrăzneală să prindă privirile celor doi prieteni, bătrânul Bunic Toader și fiul lui, Ștefan și privea într-o parte, la fel de stânjenit precum erau și ceilalți. Mai tânărul Ștefan avu îndrăzneală să rupă tăcerea nefirească.

-Mă bucur că ai vorbit așa, ca dintr-o inimă deschisă. Te-am simțit mai de demult ca pe un om cu o altă purtare, mai aleasă, altfel decât cea potrivită stării noastre, de ciobani. Când ne-ai povestit cum este legea voastră, a mahomedanilor, legat de școală și de învățătura pe care fiecare copil trebuie să o urmeze, pe cheltuiala puternicilor conducători, am înțeles de ce voi, oștirile Semilunii, ne-ați dovedit în războaie, la rând, în atâtea sute de ani. La noi școala a devenit loc de adunare a tuturor pruncilor, fără deosebire de parte bărbătească ori de parte femeiască, de cel cu tatăl bogat ori sărac, doar de o jumătate de veac. Deslușind slovele și citind tainicele învățături cuprinse în file de carte, s-au arătat copiii isteți cum rare popoare au. Iată, acest Eminescu pe care l-ai descoperit scotocind ca un hoț și pe care l-ai așezat alături de Omar Khayam și Firdusi, s-a tras din părinți mai presus de gloata săracilor, dar nu destul de chivernisiți ca să fie socotiți boieri. Noi doi, tatăl meu Toader și cu mine, fiind mereu călători cu turmele n-am apucat să stăm pe băncile școlii ca alți copii de vârsta noastră. Dar am prins taina literelor, a cititului și

scrisului, a socotitului în puținele luni ori săptămâni când ajungeam acasă, în satul nostru, Tilișca. Acolo preotul Vasile s-a îngrijit de școlirea noastră. Tot de la el am aflat despre Eminescu și alesele lui poezii, pe care citindu-le te încălzești la suflet și te închini măreției Domnului care ne-a adunat pe noi, neamul românesc și ne-a dat țarină pe coaste de munți și în văi, de-a lungul râurilor și la malul Mării Negre. Dar mai avem și alți poeți, mie îmi este drag unul născut și crescut pe aproape de satul nostru. George Coșbuc este numele lui și o să-ți spun pe de rost câteva din poeziile lui, simple, scrise anume pe înțelesul locuitorilor de la țară. Acum Grigori Râdvan, am ajuns să ne cunoaștem, putem să grăim fără teamă despre lucruri mai presus de ciobănie și de oierit.

Privirile li s-au înseninat, iar inimile s-au ușurat de parcă povara cunoștințelor ținute ascunse s-a dat alături, căzând de pe umeri. Grigori Râdvan vorbi acum, căutând să răspundă cererii Bunicului Toader de a le da îndrumări de ocolire a unor capcane peste care ar putea călca, din neștiință.

-Sunt multe lucruri care ne deosebesc pe noi, tătarii, de credința voastră și de obiceiurile voastre, de purtarea voastră în case și pe ulițele satelor voastre. Eu voi căuta să vă povestesc cum curge o zi la noi, între corturile noastre, de la răsăritul Soarelui până la apusul lui. Iar voi să țineți minte ce este la fel, la unii și la alții, dar cu osebire să ne aplecăm cu atenție asupra obiceiurilor care ne deosebesc pe unii de alții. Apoi vă voi povesti despre trecutul neamului nostru tătăresc, al celor care s-au așezat în această peninsulă și l-au ales ca loc de casă pe vecie. Și voi pomeni de pietre care pot fi văzute colindând ținutul Crimeii, dintr-o parte în alta. De pietrele pe care le-a așezat Dumnezeu în marea lui înțelepciune, dar și despre pietrele pe care oamenii le-au cioplit cu unelte și au făcut din ele case, palate, moschei, caravanserauri, drumuri și poduri și multe acareturi trebuincioase unei gospodării.

Ziua oricărui musulman începe cât mai devreme, aproape de răsărit. Tătarii se scoală devreme ca să îngrijească

de cai, animalele lor preferate. Deci prima grijă este legată de cai. După asta, tătarul se spală, își întinde covorașul pentru rugăciune și așteaptă chemarea muezinului la rugăciune. Apoi familia se așază la masă, stând sub ascultarea părinților. Masa se servește în tăcere, copiii nu au dreptul să vorbească decât dacă adulții le dau aprobarea. Apoi zilele se desfășoară la fel, una după alta. Diferențe apar doar după perioada anului, deoarece tătarii au dat unele denumiri speciale lunilor, după cerințele creșterii animalelor. Astfel, lunile de vară sunt numite „luni de împrăștiat hrana” sau „turma este liberă, pe stepele deschise”. Aceste luni sunt cele mai plăcute copiilor mongoli, ei se adună în cete și practică diferite jocuri băiețești: lupte libere, trasul cu arcul, alergatul fără cal ori întreceri de călărie ca în război. Turmele sunt ușor de adunat, vara. Uneori apar haite de lupi care atacă oile răzlețite departe, în stepă. Evenimentul este ușor de identificat deoarece în liniștea zilei pe întinsul stepei nu se aud alte zgomote, decât behăitul oilor mușcate și urlatul lupilor atacați de câinii de pază. Atunci noi, copiii paznici ne avântăm călare spre locul luptei animalelor. Alergăm cu arcurile întinse, trăgând în fiarele lacome de la distanțe potrivite, după îndemânarea fiecăruia. Cei fricoși slobod săgeata de la depărtare, ea nu-și atinge ținta, cade la mulți pași de lupi. Băieții mai mari, care au împlinit 12 ani și au mai multă cunoaștere, aceia reușesc să străpungă un lup ori un câine. Se mai poate întâmpla ca să nimerească o oaie ori un berbecuț. Asta este o greșeală mare, se pedepsește cu bice trase pe trupul gol, legat de un par ori de un copac aflător prin preajmă. Dacă oaia lovită de săgeată moare imediat, acel băiat primește laude în loc de bice: a scurtat agonia animalului astfel că otrava fricii n-a apucat să se răspândească în tot corpul. Iar oaia aceasta poate fi mâncată de oameni, fără a păți ceva rău.

În limba tătară lunile de vară sunt numite „yaz” sau „caz” la unele triburi. Pentru noi, tătarii, aceste nume au înțelesuri limpezi, dar pentru orice străin există o explicație a

denumirilor tătare pentru aceste anotimpuri. Cele două nume, yaz și caz înseamnă „turma pe stepă întinsă”. Lunile de primăvară sunt numite „koykozladî”, care se traduc „oaia a fâtat”. În aceste luni turmele sunt protejate, oile sunt îngrijite după anumite reguli stabilite din vechime și respectate cu mare grijă de bătrânii noștri. Când oile fată, copiii care păzesc turmele trebuie să fie foarte serioși, deoarece orice greșeală, chiar și cele nevinovate sunt pedepsite cu bătai grele la fundul gol. Lunile cele mai iubite de mongoli, mai cu seamă de copii sunt lunile de toamnă, luni botezate „kesîm” sau „soyîm”. Înseamnă luni de soyîmlîk, al animalelor crescute pentru sacrificare. În aceste luni toate burțile sunt pline, unii copii mai lacomi se pot prăpădi de fierbințeli la mațe. Adevărații tătari se cunosc de tineri, ei nu vor avea niciodată burțile rotunde, vor mânca cu grijă hartanele de carne fripte și se vor scula de lângă focuri sprinteni, sărind direct în picioare, fără a se folosi de genunchi sau de brațe.

Tătarii sunt atașați de cai. Un om fără cal („atsîz”, în tătară) este dat afară din trib, el urmează tribul dar nu este primit lângă foc, nici când au loc sărbătorile religioase cele mari. Voi, ghiaurii valahi ziceți despre astfel de oameni că sunt „câini de pripas”.

Un copil începe să călărească de la trei ani. Există multe proverbe și zicători tătare care au în epicentru vieții cotidiene cabalina: „În inima oricărei femei un pașă, în inima oricărui bărbat un cal înșeuat”, „Calului bun, un bici, calului leneș, o mie”, „Dacă-ți moare calul, rămâne drumul”, „Vezi stăpânul și cumperi calul, vezi mama și iei fata”, „Un cal scund poate fi încălecat de toți” etc.

În ziua aceea Râdvân tăcu îndelung, stând lângă foc și scormonind jeraticul. După această tăcere el privi cerul ce se întunecase și zise:

-Se cuvine să vă las odihnei. Noi tătarii purtăm respect orelor nopții, care sunt cele ale dormitului. Ne odihnim și dăm bună pace chiar și dușmanului, că nu se cuvine să îi slăbim

puterile hărțuindu-i ceasurile care sunt date pentru somn. O să mai vorbim și mâine ori altădată, după cum vă este voia.

Plecă fără să mai spună nimic. Dar se întoarse a doua zi. De departe chiui, țipătul lui semăna cu al șoimului care se pregătește să se lase în picaj asupra pradei sale. Sosind aproape de focul unde ne îngrijeam pentru ospățul de cină Râdván ne spuse:

-Nu v-a înspăimântat țipătul meu când am ajuns aproape de stâna voastră? De acu înainte, când veți auzi acest țipăt al șoimului care se avântă asupra prăzii să știți că vi se anunță mare primejdie. Dușmanul se înspăimântă la auzul acestui țipăt și ceva vreme el este slăbit de frică. Atunci tătării atacă, aruncă săgeți dacă sunt încă prea departe ori spintecă aerul cu hangerul dacă poate sării asupra celui bun de ucis. Dacă voi vesti sosirea mea de departe, cu acest țipăt, să știți că vin cu cineva care vă vrea răul. Iute să ascundeți aurul și argintul, alungați femeile și pruncii la adăpost, în strâmtoarea muntelui, iar câinii să fie gata să apere oile.

Tatăl Toader îi mulțumi pentru acest sfat care vine numai bine ca să înțeleagă că acum sunt cu adevărat sub aripa ocrotitoare a lui Râdván și a oamenilor lui.

-Cum v-a fost ziua? Nimica rău? Nimica bun? întrebă el.

-La fel ca toate zilele cele bune lăsate de Dumnezeu asupra noastră, zise tatăl Toader. Doar atât că ieri ne-ai spus lucruri foarte înțelepte despre neamul vostru. Ai folosit cuvinte anume, din limba tătară, pentru ca noi să înțelegem care este inima voastră, pe ce puneți mare preț și noi să nu păcătuim luând în răs aceste cuvinte ori făcând lucruri ne la locul lor, care vă pot supăra foarte. Vrei să ne ajuți să cetim aceste cuvinte, așa cum le-am auzit din gura ta și cum le-am scris în această terfeloagă în care Ștefan, feciorul meu scrie toate întâmplările noastre, zi de zi?

Un ceas au tâlcuit asupra acestor cuvinte, au mai îndreptat pe ici sau pe colo, apoi Râdván zise:

-Acum trebuie să mă întrebați dacă a sosit ceasul cel potrivit să junghiați berbecul cel gras pe care l-ați pregătit ca să mă ospătați. Așa vă arătați prețuirea oaspetelui, oferindu-i oaia cea grasă. Tătarul cel cuminte, care a fost crescut de bunica lui să asculte de legea iurtei, va mulțumi pentru întrebare dar va refuza, spunând că este potrivit să lăsați berbecul să mai trăiască până când va veni ceasul veseliei. Acum ar pofti la o ulcică cu lapte, de care aveți la îndemână, dulce ori acru, ori de ori ce fel.

Șezură pe cojoace, trăgând pulpanele peste șale, apărându-se de răceala vânticelului ce bătea dinspre apele mării.

-Ieri v-am scăpat o vorbă, cum că vă voi spune o poveste despre mine și neamul meu. Veți înțelege de ce v-am ținut calea după ce v-am cunoscut inimile și sufletele. Povestea mea și a neamurilor mele de sub acoperișul cortului meu va desluși legătura de sânge care este între noi.

Bătrânul și fiul său priviră cu uimire spre tătarul cel îndrăzneț, care îi va lăsa fără grai peste o țară de vreme. Ce tot vorbește omul acesta?!

-Deși Crimeea se află sub stăpânirea Rusiei, stăpânii ne-au îngăduit să ne ducem traiul de zi cu zi după legile și obiceiurile noastre, moștenite din străbuni. Că nebun și scrântit la cap ar fi acel rus care ar crede că noi putem să lepădăm graiul și obiceiurile vechi, așa, doar de la o zi la alta. Împărăteasa, Țarina care ne-a robit ne-a dat dezlegare să rămânem tătari și musulmani până la sfârșitul veacului. Și bine a făcut că ne-a dat această slobozenie. Doar așa am putut trăi în pace și bună înțelegere.

Tătarul se opri, amușinând înaltul cerului. Soarele se învăluisse într-o bulă de ceață, din care nu reușea să scape spre asfințit. Mult timp pluti pe linia orizontului mării, făcându-i pe oameni să se minuneze de aceste ghidușii pe care natura doar aici, la malul Crimeii le oferea privirilor uimite. Când discul alb-gălbui se scufundă pe jumătate sub orizont atunci

Râdvan ieși din starea de contemplare și începu să depene povestea promisă, despre neamul tătarilor, al celor care trăiau în corturile familiei sale.

-Bătrânii povestesc, cu uimire, despre anii pierduți în negurile trecutului în care triburile de mongoli trăiau pe întinsele pășuni în pace și bună înțelegere, rareori pornind să-și ciocnească săbiile pentru pricini de nimic. Umblau la pas cu turmele de oi în căutarea iamașurilor cu iarbă atât de înaltă cât să o poată paște animalele, se împingeau unii cu turme mai mari peste amărășteni iar aceia, pierzând răbdarea se revoltau împotriva celor ce-i batjocoreau, făcându-i sărântoci și mișei. Săbiile săreau din teci și se ciocneau, scăpărând scânteii. Sfatul bătrânilor înțelepți ai neamului mongol aflau degrabă că ceartă mare s-a iscat între neamuri și trimiteau poruncă să se înfățișeze împlicinații la judecată. Erau pricepuți bătrânii la împărțirea dreptății și făceau așa fel ca cel bogat să dăruiască celui sărac și oropsit câteva oi, zeci ori sute de capete, în schimbul cedării dreptului de pășunat al primului sosit. Peste ținuturile Mongoliei domnea pacea și înțelegerea, vegheată de bătrânii înțelepți. În anii îndelungați de pace triburile s-au înmulțit, turmele au crescut dar pășunile au scăpătat. Iarba era zdrobită de copitele micuțe și ascuțite ale oilor, în stepă apăreau din ce în ce mai multe petice de pământ arid, prăfos, pe care nu creștea nimic. Era din ce în ce mai greu de trăit pe platourile Mongoliei. Când traiul sărăcăcios amenința slăbirea seminției nomazilor, dintre conducătorii de triburi s-a ridicat un bărbat puternic, înțelept și curajos. Cu darul vorbirii cu care fusese binecuvântat de zei, Genghis Han a reușit să adune în jurul lui pe cei mai mulți conducători de triburi.

„Fraților, nu-i chip să mai zăbovim pe aceste pășuni sărăcite și zdrobite de turmele noastre. Pierim și noi, oamenii, dar și animalele noastre. Trebuie să pornim spre alte zări, cu câmpii întinse și ierburi bogate care acum sunt ale nimănui. Suntem mulți bărbați, iscușiți luptători, putem zdrobi orice armată care ni s-ar pune în cale. Unii să aleagă câmpiile

Chinei, alții să pornim spre soare-apune. Și zeii să ne ocrotească în drumul nostru. O parte din bărbați, dintre cei mai obosiți, cu ani destui în spinare, vor rămâne să păzească turmele, să ocrotească femeile, bătrânii și pruncii. Aceștia vor merge agale, așa cum merg turmele, păscând. În caz de primejdie partea din spate a armatei călăreților noștri se va întoarce, să dea ajutor.”

La anul 1201 triburile de mongoli au pornit, unii au cucerit China, iar ceilalți, cei mulți, au ajuns până la poalele munților Urali. În acel an Genghis era tânăr, încă era strigat după numele lui, de tânăr: Temujin. Era vrednic să fie conducător, știa să se facă ascultat. Mulți erau geloși pentru succesele lui. Mai ales unchiul lui l-au pizmuit și l-au vorbit de rău. Pizma aceasta s-a manifestat cu niște conflicte armate, dar Temujin a avut câțiva aliați de nădejde, cu ajutorul cărora și-a învins toți dușmanii. Apoi a convocat un *kurultai*, un sfat al căpeteniilor de triburi și al căpeteniilor militare. Aici l-au ajutat șamanii, vracii triburilor. Aceștia erau oamenii cei mai înțelepți dintre toți mongolii. Șamanii din vechime profețiseră că se va ridica un conducător care îi va unii pe toți mongolii și va cuceri lumea. Ei l-au numit pe Temujin conducătorul cel ales, cel despre care pomeneau profețiile.

Temujin a cucerit China. Nu i-a fost prea greu. Dar după isprava asta nimeni nu a mai avut curaj să-i stea împotrivă. Apoi a pornit cu urdiile spre apus. După bătăliile purtate împotriva chinezilor, Temujin și-a luat numele de Genghis Han, adică hanul hanilor. Armata lui era uriașă, fiind un conducător cu dar de la zei Genghis și-a dat seama că el singur nu va putea stăpâni milioanele de luptători care visau, cu toții, la prăzile bogate care așteptau să fie luate cât mai curând. Peste numărul uriaș al luptătorilor lui, Genghis mai avea de luptat cu anarhia. Așa i-a venit gândul cel bun să-și pună conducători pe grupuri de oșteni. Un grup de zece oameni formau un *arban*, o sută un *zuuns*, o mie un *mingghani*, iar zece mii un *tumensi*. Fiecare luptător din aceste formații avea

prima datorie față de șeful lui, abia apoi putea primi porunci de la șeful său de trib. Șamanii l-au învățat că în acest fel putea să elimine pericolul ca șefii de trib să i se opună, să-l dea jos și să-i ia puterea.

Oștile voastre aveau o asemenea organizare? Pe vremea când Genghis a trecut dincolo de munții Carpați el a întâlnit doar gloate, în care nobilii căutau să câștige bun renume fiecare pentru el, numai pentru el însuși. De aceea Genghis i-a învins pe toți creștinii, ar fi putut să ajungă la Roma, să-l scoată pe Papa de acolo.

-Chiar, cum de n-a ajuns Genghis la Roma? Doar armata lui n-a întâlnit nici o piedică în cale, întrebă tatăl Toader.

-Genghis nu și-a propus să ajungă la Roma. De altfel, noi învățăm că marele nostru conducător s-a războit mult cu regatele de pe teritoriul Chinei. Acolo a câpătat multe răni de pe urma cărora a pierdut sânge și, în final, a murit. Mongolii au ajuns cu hoardele, în vremea lui Genghis, în nordul Mării Caspice, plecând de la malurile Oceanului Pacific. Dar eu nu vreau să vă dau lecții de istorie, desi istoria noastră este frumoasă. În medresele noastre Istoria se învață cu foarte mare asprime. Profesorii de istorie sunt mai severi decât cei care predau Coranul sau luptele bărbătești. Vreau doar să povestesc atât cât trebuie ca să îndrept o mare strâmbătate care ni se face nouă, tătarilor crâmleni. Voi, ghiaurii care trăiți în jurul nostru spuneți că tătarii au fost, și poate că sunt și acum, niște sălbatici, cruzi, ucigași și prădători, care au trăit numai din jafuri și tâlhării. Că noi n-am muncit, nu știm să muncim pentru pâinea noastră cea de toate zilele, că cele necesare hranei le-am luat de-a gata, de la voi, creștinii. Această imagine este falsă, iar tătarii crâmleni sunt cu totul altfel de oameni decât cei descriși mai sus. De când ne-am așezat în această peninsulă pe care am găsit-o binecuvântată de Allah am învățat să facem agricultură, să ne creștem turmele, să zidim așezări temeinice, apărate cu ziduri de piatră, ne-am ridicat moschei și geamii, am construit școli și am trimis copiii

inteligenți la școli înalte. Tătarii crâmleni nu mai sunt, în esență, niște războinici. De aceea noi vrem ca voi, cei ce ne stați alături în aceste ținuturi să ne socotiți oameni pașnici, la fel cum sunteți și voi, ca să putem trăi în pace și bună înțelegere

Imperiile oamenilor se nasc, cresc și apoi, după o vreme, se destramă. Nici uriașul imperiu al lui Genghis nu putea rezista veacurilor, nici măcar deceniilor, fiind măcinat din interior de neînțelegerile numeroșilor nepoți ai marelui Han. Singuri doar mongolii care luaseră în stăpânire Crimeea au avut o soartă mai liniștită. Peninsula fiind izolată geografic, ei au construit o cetate puternică la locul îngust de trecere, istmul Perekop.

Hanatul Crimeei a fost cucerit de Imperiul Otoman în anul 1475. Oastea Sultanului era condusă de generalul turc [Gedik Ahmet](#) Pașa, care a cucerit coasta de sud a peninsulei. Acolo a întemeiat o provincie otomană, un sangeacat. Restul peninsulei și ținuturile din nordul Mării Negre au rămas în posesia Hanatului Crimeei, care a devenit vasală Imperiului Otoman, plătind tribut. Dar suveranitatea otomană asupra Hanatului Crimeei a fost superficială. Hanul era ales de șefii clanurilor nobile, iar Sultanul turc doar confirma alegerea beilor. Aceste familii nobile se numeau familiile Șirin, Barın, Arğın, Qıpçaq, iar mai târziu, Mansuroğlu și Sicavut. Teritoriul hanatului era împărțit între bei, iar, mai departe, între mârzacii proveniți din familiile nobile. Imperiul Otoman nu se amesteca în treburile interne ale Hanatului Crimeei, astfel că neamul tătar a trăit mai departe după legile proprii și obiceiurile din bătrâni. Dar așa cum Imperiul Otoman a cucerit Hanatul Crimeei, un alt imperiu s-a apropiat de hotarele noastre, amenințându-ne libertatea. Acesta a fost Imperiul Rus, care a cucerit teritoriile din nordul Mării Negre și mai apoi întreaga peninsula. Faptul s-a întâmplat la anul 1783, pe vremea Țarinei Ecaterina a II-

a. Neamul nostru a rămas pe loc, desi a fost amarnic hărțuit de ruși.

Au trecut câteva zile aspre, cu ger și vânturi puternice. Râdvan nu a mai ajuns la sălașul nostru, povesti Ticu Ștefan, iar nouă ni se făcuse dor de povestirile lui despre neamul tătar. Când vânturile s-au domolit Râdvan s-a arătat din nou, fiind primit de noi cu mare bucurie. A stat la sfat cu tatăl meu, Bunicul Toader, au ieșit împreună și au cercetat starea oilor și al acareturilor. Râdvan a dat câteva sfaturi bune, apoi ne-a anunțat că va înnopta la noi. Acum eram sigur că va mai povesti câte ceva despre neamul său, despre cortul său cum avea obiceiul să-și numească familia. Așa a fost. Ca de obicei, după cină ne-am adunat în jurul vetrei celei mari unde ardea mocnit trunchiul unui fag potrivit de gros, transformat în jeratic. Oaspetele nostru trase de câteva ori din narghilea, apoi începu să depene povestea cortului său. A fost partea cea mai interesantă a poveștilor lui.

-După acest lung ocoliș prin istorie, începu Râdvan, este timpul să vă spun povestea cortului meu. După cum a rămas vorbit din generație în generație, noi ne tragem dintr-un mare boier moldovean, Mihail Lăpușneanu și o urmașă a vestiților împărați bizantini din neamul Paleolog.

Povestitorul se opri, privind fețele uimite ale ascultătorilor, căroră nu le venea să creadă că acest om, un tătar neaoș până acum, cu chipul nedeosebindu-se de cel al celorlalți locuitori ai Crimeei, este un ghiaur cu rădăcini vechi, de mai bine de 400 de ani, creștine. Ba mai mult de atât, după spusa lui, cică s-ar trage dintr-un boier de neam ales care a dat Moldovei chiar și un voievod aprig, vestit în istorie.

-Nu vă vine a crede?! Așa este după cum vă spun eu, iar voi, oameni buni sunteți printre puținii străini care aflați povestea vieții mele. Dar iată cum s-a întâmplat:

Sultanul Mahomed al II-lea cucerise Constantinopolul în anul 1453, punând capăt Imperiului Bizantin. Numeroși descendenți ai familiilor imperiale au murit în timpul

asediului cetății, dar destui au supraviețuit, adăpostindu-se din timp departe de rămășițele Imperiului Bizantin. O soartă aparte a avut fiul ultimului împărat bizantin, Constantin. Îl chema tot Constantin, ca pe tatăl lui. El a pus la cale un complot, încercând să-l înlăture pe propriul tată de pe tronul Imperiului. Complotul a eșuat și fiul trebuia să fie dat morții. Dar tatăl l-a iertat, de dragul mamei care a insistat pe lângă soțul ei să-și ierte fiul rătăcit. Acesta a fost exilat tocmai la Mangop, capitala principatului Teodoro, sau Feodoro cum îl numesc unii. Când sultanul Mehmed a cucerit Constantinopolul, principele de la Mangop a înțeles că nu va mai fi, în veci, următorul împărat al Bizanțului. S-a îmbolnăvit de inimă rea și în curând a murit. A lăsat în urmă doi fii, pe Isaac, cel mai mare și pe Alexandru. Și o fiică, Maria, care a devenit soția lui Ștefan, voievodul Moldovei. Trei ani după cununia lor, voievodul micului principat al Moldovei a câștigat o mare bătălie în încheștarea cu o armată turcească mai numeroasă, condusă de beglerbegul Rumeliei, Suleiman Pașa Hadâmbul. Era o victorie răsunătoare a creștinătății. Ștefan, voievodul unei țări mici, a dovedit că turcii pot fi învinși. Însă Sultanul Mehmed al II-lea spumega de mânie. Fusesse făcut de ocară de un prințisor vasal, neînsemnat. S-a jurat că va șterge această pată de pe obrazul său și îl va pedepsi aspru pe neascultătorul vasal. Mănat de acest plan, Sultanul Mehmed a grăbit pregătirea unei armate mai puternice, cu care să cotopească Moldova cât mai repede, înainte de sfârșitul anului 1475. Ștefan Vodă a aflat de aceste pregătiri ale turcilor și s-a cutremurat. Oastea lui pierduse destui oameni în iarnă, la Podul Înalt. Acum, în mijlocul verii aliații din iarnă – ungurii lui Matei Corvinul, românii din Țara Românească și navele de război ale Veneției – se retrăseseră și nu au mai răspuns chemării lui Ștefan. Toate încercările lui Ștefan de a căpăta ajutor de la megieși s-au dovedit a fi zadarnice. Acum trebuia să-și pregătească țara pentru a face față, cu numai

12.000 de oșteni bulucurilor otomane care numărau 120.000 de luptători.

-Noi suntem români, zise Bunicul Toader atunci când Râdvan tătarul se opri se povestit. Dar aste știri despre vechime n-am aflat de la nimeni dintre neamurile noastre și nici de la dascălii pe care i-am cunoscut în puținele răstimpuri de hodină acasă, în satul nostru, Tilișca. Eu cred că or fi adevărate cele ce spui tu, prietene Râdvan, și mă minunez de câte știi tu despre cele ce s-au întâmplat în vechime. Ne iartă, dară, neștiința noastră că n-am avut răgaz de umblat la școli, în tinerețile noastre. Și spune mai departe, nu ne lăsa la sfert de cale!

-Dreptate ai, prietene ardelean și nu trebuie să te rușinezi de neștiința ta. Povestea aceasta o știm din moși strămoși, fiecare bunic începând de la acel boier moldovean, Mihail Lăpușeanu, a spus povestea nepoților săi când aceștia se săltaseră în ani destui ca să nu uite și să spună, la rândul lui, mai departe nepoților săi. Așadar, la începutul verii acelui an 1475, la puține luni după năprasnica bătălie de la acel loc, Podul Înalt de la Vaslui, au început să curgă vești rele despre graba cu care însuși Sultanul Mahomed Cuceritorul aduna oști cu care să șteargă Moldova și pe Ștefan Voievod de pe pământ. Iscoadele vorbeau de porunca data de Sultan ca graba să fie mare, ca să poată porni urdia otomană spre Dunăre în acel an al rușinii sale. Nu voia ca anul 1475 să rămână în istorie ca an al înfrângerii sale ci ca an al unei răzbunări crunte. Vodă Ștefan știa că răzbunarea vine peste el. A scris cărți în latinește și le-a repezit către regii și craii megieși, cerând ajutor de oaste, împărțându-le tot ce știa de graba cu care Sultanul își pregătea răzbunarea. Dar n-a primit de la acei crai decât vorbe, nimic nu îi făcea să creadă că ar fi și ei în pericol. Doar Moldova este ținta Sultanului. Ștefan Vodă a înțeles, cu amărăciune, că este singur în fața acelui dușman cumplit. Țara era slăbită după războiul din iarnă, mulți luptători dintre cei mai buni încă își oblojeau rănile. Cu greu

se va putea aduna o oștire care să fie în stare să-i stea turcului în cale. Trebuie lucrat așa fel ca Mahomed Sultan să-și întârzie pregătirile. La fruntariile Imperiului Otoman trebuia aprins focul războiului, acolo trebuia mânată o parte din oastea cea nouă. Iar cu ceea ce îi rămânea, Sultanul să nu poată porni, după pofta inimii sale, spre Moldova.

-Gândul era bun, zise Bunicul Toader, dându-i răgaz povestitorului să mai pufăie din narghilea.

-Așa este. Vodă gândise unde să aprindă acest foc. Dar îi trebuia omul potrivit care să fie în stare să pornească o răzmeriță. Iar acel om se afla chiar acolo, la Curtea lui din Suceava. Era prințul Alexandru, al doilea fiu al Împăratului Constantin Paleologul, cel ce căzuse apărând zidurile Constantinopolului. Fratele mai mare al acestuia, Isaac, era principele Mangopului, al țărișoarei Theodoro pe care o oaste mica, de câteva sute de azapi tocmai se apropiau cu poruncă de la Mahomed să-l cucerească, apoi să pornească împreună cu tătarii crâmleni și să atace partea de miazănoapte a Moldovei. Iscoadele aduceau știre că Isaac trimisese carte Sultanului, cerându-i aceleia să primească închinarea Mangopului, iar el, principele, avea să se boteze în credința mahomedană. Doar să nu îi strice țara!

-Măria Ta, zise acel prinț Alexandru, rătăcitorul, asta nu trebuie să se întâmple. Ultima fărâmbă din marele Imperiu Bizantin nu poate decât să moară în credința sa creștină, luptând, nu târându-se în praful lașității. Dă-mi, Mărite, ajutor câteva sute de luptători și îl voi răsturna pe fratele meu trădătorul. Cetatea Mangop este puternică, îi poate rezista turcului multe luni de acum încolo.

Planul fu pus la punct, Ștefan Vodă îi dădu poruncă lui Mihail Lăpușeanu, căpitanul cel destoinic al gărzii de la Curtea Domnească, să îl însoțească pe prințul Alexandru la Mangop și să-l ajute să ducă la capăt misia de a-l da jos pe Isaac de pe tron și să pornească războiul cu turcii, sub zidurile cetății Mangop. Nu a fost greu pentru Alexandru să-l dea jos

pe fratele trădător și să nimicească oștirea de azapi a lui Mahomed Sultan. Cetatea Mangop este construită în munți, iar în acele locuri există încă înainte de vremurile lui Iisus mulțime de peșteri adânci, pe care oamenii locului îi foloseau ca adăposturi. Alexandru, ca unul care crescuse de mic în munții Mangopului, cunoștea drumurile tainice de la o peșteră la alta. L-a luat prin surprindere pe fratele trădător, Isaac și a împlinit făgăduiala sa față de Ștefan Vodă al Moldovei. Oastea de azapi a fost bătută cu mare zarvă, astfel că Sultanul turba de furie. Iată, o altă mica fărâamă de creștinătate i se pune împotriva. Repezi altă oaste cu poruncă să cucerească grabnic cetatea Mangop înainte de căderea frunzelor toamnei. Dar ghiaurii din acel cuib de vulturi nu se dădeau bătuți. A trecut toamna, au venit și zăpezile iernii. Zidurile nu puteau fi cucerite, porțile cele mari nu se lăsau sfărâmate. Turcii au hotărât să cucerească cetatea prin înfometare, după ce au suferit o grea înfrângere încercând să dărâme poarta cea mare cu o mașină grea, cea mai puternică, de spart ziduri de cetate. Istețul principe Alexandru, știind că poarta cetății nu va rezista prea mult, câteva nopți la rând, pe ascuns, a ridicat un zid gros, în spatele porții, la o distanță la care mașinăria cea puternică nu avea cum să pătrundă. Abia după asta turcii s-au hotărât să înfometeze orașul și garnizoana.

Prințul Alexandru îl chemă la el pe căpitanul Lăpușneanu.

-Căpitane, voi moldovenii v-ați împlinit datoria cu care Ștefan Vodă s-a legat să-mi vină în ajutor. Acum turcii ne-au împresurat și ne-au închis toate căile de ajutor din afară. Curând ne vom preda ori vom muri de foame. Scăpare nu avem, dar de predat nu ne vom preda. Vom muri luptând. Voi trebuie să plecați cât mai există o cale de scăpare. Sub muntele acesta există multe peșteri și tunele de legătură. Nepoata mea, Roxana, cunoaște drumul spre o ieșire la malul mării, unde am pregătit un caiac cu opt vâsle, cel mai rapid care există, pe care turcii nu au cum să îl ajungă din urmă. Alegeți din oastea de

moldoveni care a mai rămas opt oșteni puternici, curajoși și plecați, duceți-o pe prințesa Roxana la Suceava, să fie alături de mătușa ei, Maria, Doamna Moldovei. Ele două sunt ultimele din neamul împăraților Paleologi. Dacă fuga voastră nu va fi lesne de dus la capăt și turcii vă vor înconjura, cu acest jungher i-ai viața Roxanei. Urmașa împăraților Bizanțului nu poate fi sclavă într-un harem otoman. Jură că așa vei face!

Căpitanul a jurat, dar în gândul lui jurământul a fost altul: că o va păzi pe Roxana, iubirea vieții lui și o va duce sănătoasă la Suceava, la curtea lui Ștefan Voievod. Călătoria lor a decurs fără peripeții. Pe acel caiac cei doi îndrăgostiți au trăit clipe, ceasuri de dragoste cum rar pot simți ființele obișnuite. Amândoi știau la ce riscuri se expun. Dacă iubirea lor ar fi descoperită, atât Vodă Ștefan cât, mai cu seamă Maria, mătușa Roxanei, vor cere tăierea capului celui care a pângărit o prințesă imperială. Cei doi știau cât de mult riscă, dar dragostea lor a fost mai puternică decât o slabă voință cu care s-ar fi păzit de belele. La Suceava au continuat să se întâlnească, riscând să fie descoperiți. Într-o zi, pe când serveau prânzul în spățaria mică, Roxanei i s-a făcut rău. A dat afară tot ce mâncase. Doctorul italian care a consultat-o i-a spus Doamnei Maria că Roxana este gravidă, nu există nici o îndoială. Luată la întrebări, Roxana și-a mărturisit păcatul, dar nu a dezvăluit numele iubitului. Doamna Maria i-a cerut soțului ei să cerceteze și să-l afle pe vinovat. Măria Sa știa despre dragostea celor doi. Îi scrisese principele Alexandru, iar scrisoarea de adio a celui care știa că nu va scăpa viu din asediul Mangopului a fost dusă și predată lui Vodă tocmai de cel vinovat. Măria Sa l-a muștrat pe Mihail Lăpușneanu, dar a amânat să îi împărtășească adevărul Doamnei sale. L-a îndemnat să-și scoată iubita din Curtea Domnească și să fugă, să se ascundă unde să nu poată fi găsit. Așa a fost. Fuga lor nu a fost descoperită decât târziu, după multe ceasuri. Nelegiuirii s-au ascuns la o moșie a Lăpușneanului. Ștefan Vodă își iubea căpitanul ca pe propriul fiu, n-a putut să-l piardă după cum

cerea legea. Au trecut câteva luni, răstimp în care Roxana a născut. Un fiu. Când se afla în durerile nașterii soțul ei a primit un răvaș de la Curte. Ștefan Vodă îl chema înapoi, să-și ia slujba de oștean și să meargă la război împotriva turcilor. Însuși Sultanul Mehmed conducea oștirea uriașă cu care invadase Moldova, căutând răzbunare pentru înfrângerea suferită cu un an în urmă. Bătălia s-a dat la Războieni. Oastea lui Ștefan număra 12.000 de oameni, de zece ori mai mică decât a Sultanului. În bătălie Mihail Lăpușneanu a căzut prins de tătari. El a cerut să fie păzit, deoarece este boier și se poate răscumpăra. În tradiția familiei noastre căpitanul Lăpușneanu a ajuns în fața Hanului Mengli Ghiray care l-a slobozit și i-a adăpostit familia. Noi știm că urmașii acestui Lăpușnean și-au păstrat credința creștină ortodoxă, câteva generații pe față, apoi pe ascuns. Eu sunt unul care m-am născut și am fost botezat de părinții mei în legea musulmană. Părinții mei au vrut să mă boteze creștin ortodox, drept pentru care s-au alăturat unei caravane de negustori care mergeau cu afaceri la Liov, în Polonia. S-au oprit la Huși, locul unde fuseseră botezați ultimii înaintași. Cu două generații în urmă, doi unchi au rămas musulmani. Ei au întrerupt linia tradițională de moștenire a lui Mihail Lăpușneanu. Nici părinții mei n-au avut curajul să facă pasul botezului, deși ceva le dădea ghes să plece din Crimeea, să fugă cu pruncul în lumea ghiaurilor.. Vremurile se schimbaseră față de anii de început ai lui Mihail Lăpușneanu. Deci s-au întors la cortul lor, aici la Evpatoria. Nu știau vorbi altă limbă decât pe cea tătară, nu s-ar fi descurcat printre ghiauri.

Grișa – Râdvan stătea în fața noastră și aștepta un semn că am înțeles povestea lui, a cortului său cum spunea el. Mai aștepta un semn anume, dorea să-l primim în brațele noastre și să-l strângem la piept, creștinește, ca pe un frate de aceeași credință cu noi. Atunci tatăl meu, Bunicul tău Toader, luându-și seama de gestul care trebuia făcut, rupse tăcerea și zise:

-Și care este numele de creștin care ți s-ar fi dat acolo, la Huși? Tot Grigori?

-Nu. Botezat trebuia să duc mai departe numele străbunului care a întemeiat cortul nostru. El a lăsat cu jurământ ca unul dintre primii născuți, de parte bărbătească, să fie botezat creștin ortodox cu numele Mihail. Nume pe care să-l dea mai departe, urmașului său de parte bărbătească.

Atunci tatăl meu Toader, Bunicul tău și cu mine, tatăl tău, am pus genunchii în pământ și ne-am închinat urmașului de stirpe imperială. Că în venele lui curgea sânge amestecat, al împăraților bizantini paleologi, dar și al vechilor boieri moldoveni. El ne-a ridicat, iar noi l-am luat în brațe pe prietenul nostru din stirpea Lăpușneanului și l-am strâns la piept, l-am sărutat creștinește pe obraji și l-am întrebat dacă are prunc de parte bărbătească, dacă l-a botezat creștin, cu numele Mihail. Ne-a spus că da, feciorul lui are șase ani și l-a botezat la biserica din satul Tuluțești, din preajma lacului Brateș. Că avea de gând să se întoarcă cu tot cortul lui, împreună cu noi, la lacul Brateș și de acolo să-și caute adăpost în Dobrogea, într-un sat de tătari crimleni, plecați de mult din peninsulă.

Capitolul 3

Primul război mondial

Dezvăluirea acestui teribil secret l-a înălțat mult în ochii noștri pe Grigori – Râdvan. Priveam spre el pe furiș, neavând îndrăzneala să îi caut ochii în care citeam, totuși, o undă de teamă, ori poate mai mult regret că ne-a spus de-a fir a păr adevărul despre identitatea lui. Parcă ne cerceta cu mai multă insistență, dar când ne răsuceam spre el l-am surprins de câteva ori întorcându-și privirile ca un om speriat să nu se trădeze că gândise, poate a rău despre noi. Bănuiam că se gândea că s-a pripit spunându-ne povestea cortului în care a stat ascunsă linia de urmași, lungă de peste 400 de ani. Ce i-a venit să dea la o parte ferecătura întărită cu multe rânduri de lacăte?! Vedeam cum ne pândește și el, mai mult pe mine, cel tânăr, deoarece cu tatăl meu se purta neschimbat. I-am împărtășit tatălui meu aceste bănuieli, voiam ca relațiile noastre cu Grișa să se întoarcă la prietenia sinceră ce ne legase atâta vreme. Mi-a spus că și el a citit această neliniste care îl tulbura pe Grișa și da, trebuie să pornim o discuție sinceră, în care să-i redăm încrederea în noi, că taina lui este adânc ocrotită, să nu-i fie nici o teamă. Viscolul se oprise în noaptea care a urmat ceasurilor în care el ne-a spus iar noi am auzit cea mai cruntă istorie a unui neam de oameni măreți. Gerul cobora noaptea sub zece grade, dar ziua soarele bătea blând, cu raze călduțe, parcă mângâindu-ne a iertare pentru frigul năprasnic căruia ne-a lăsat pradă mai mult de o săptămână de zile. Grișa a rămas la sălașul nostru încă două zile. Se învârtea fără rost, parcă ar fi vrut să plece, dar parcă ceva încă îl ținea pe loc. Tatăl meu n-a mai zăbovit și l-a tras pe Grișa spre adâncul fiordului unde ridicasem adăpost pentru oile noastre. Acolo eram doar noi trei, nici o ureche străină nu ne putea asculta. Am vorbit fiecare, pe rând, dându-i asigurări cât am putut de bine că trebuie să aibă încredere în noi. A recunoscut

că îl apucaseră niște remușcări, dar acum crede în sinceritatea noastră și, da, va pleca liniștit la treburile lui. N-a mai venit pe la noi până în săptămâna care a urmat Bobotezei. Ne-a adus vești din țara lor, dar și din lume, vești nu prea bune. Ne-a spus că a citit niște gazete rusești în care se făceau dezvăluiri despre Prusia, o țară care agita armele tot mai puternic. Împăratul Prusiei și câțiva miniștri vorbeau tare urât despre vecinii lor, mai ales despre Franța și Anglia, dar nici țarul nostru n-a scăpat neînjurat.

-Ce-l necăjește pe bătrânul Kaiser, întrebă tatăl meu, Toader. Nu de mult s-a războit cu împăratul Napoleon al treilea, al Franței. Nu-i mulțumit? Doar a ajuns să bată cu tunurile Parisul, a luat de la aceia tot ce a vrut. Și cu Rusia ce mai are de împărțit?

-Nu știm noi de ce se ceartă împărații care stăpânesc lumea, zise Grișa. Și nici nu putem face nimic, doar să mergem acolo unde ni se poruncește. Acum, așa cum scriu gazetele rusești nemulțumirile împăraților pornesc tot de la împărțirea altarelor la Locurile Sfinte. Dar undeva un ziar a adus aminte și de țările române, Moldova și Țara Românească. Rusia a avut pretenția ca aceste principate să rămână tot sub oblăduirea Țarului. Dar Războiul Crimeii a dovedit că Rusia a pierdut în fața puterilor occidentale. Acuma aceste vorbe ale gazetelor nu ne deslușesc nouă de ce se aud săbiile zăngănind iarăși. Ce ne privește pe noi este doar ceea ce ni se poate întâmpla nouă, celor mărunți. Uite, ca localnic tatar, urmaș al unei familii mongole vestite încă din vechime, eu am fost chemat la sfatul mai marilor noștri. Noi suntem supuși ai Țarului, trebuie să ascultăm de trimișii lui. Dar aceștia ne-au fost dușmani mereu, nu uită nicicând că noi, tătarii crâmleni am dat foc Moscovei cândva, de mult tare. Nici de războiul Crimeii, din 1853 – 1856 nu uită. Atunci aliații evropeni, Franța și Anglia au luat partea Imperiului Otoman care, singură, nu putea pune stavilă cuceririlor rusești, tot mai amenințătoare aici, în răsăritul lumii. Nici pe

voi, românii din Regat nu vă au la inimă, după ce v-ați unit și apoi ați pus pe tron un neamț. Dacă se pornește război, oriunde s-or da bătăliile, aici în Crimeea noi, tătarii și voi, românii, nu vom avea pace din partea rușilor. Trebuie să ne așteptăm la orice, sigur că la rău, nu la bine.

-Când zici că să ne așteptăm la rău, la ce te duce gândul, Grișa? întrebă Bunicul Toader.

-Cel mai rău lucru care ni s-ar putea întâmpla ar fi ca armatele rusești care stau aici, în Crimeea, să dea iama în gospodăriile noastre, să ne ia cu japca turmele de oi, de vite și hergheliile de cai. Legea războiului este că tot omul din țară trebuie să pună umărul la mersul războiului. Să dea hrana cea mai bună armatei, să dea cai și căruțe, fânețe și grăunțe și, cel mai de seamă, să dea oșteni, carne de tun tânără. Sunt peste măsură de îngrijorat pentru averea voastră. Dacă rușii află că voi, ciobani români, aveți o turmă mare de oi aici, pe pământurile lor, iute vor sări să v-o ia ca pradă de război.

-Adică vrei să spui că suntem prinși în capcană? mai întrebă Bunicul.

-Da, tocmai de aceea am venit să vorbim, să vedem ce trebuie să facem și ce anume putem face ca să vă scoatem pe voi și averea voastră dincolo de istmul Perecop. Eu m-am gândit să încerc să trec în stepa Khersonului cu o turmă mică, de cel mult 100 de oi, pe care să o duc în dar neamurilor noastre care locuiesc acolo și care acum, iarna, nu au de mâncare. Cu acest drum vreau să cercetez paza de la Perecop, ce porunci au rușii împotriva noastră și a mișcării turmelor. Este iarnă, încă este prea devreme să pornim la pășunat. Dar este și prea târziu să căutăm a scăpa din acest loc îngrădit, în care putem pierde tot, averi, copii, femei și chiar viețile noastre dacă se va porni vreun război al Rusiei.

Bunicul stătu pe gânduri, cumpănind planul prietenului nostru. Apoi zise:

-Bun plan, nimic de zis. Dar dacă paznicii de la Perecop se vor lăcomi și vor pofti la oile tale? Cu câți oameni vei porni

la această călătorie, ce veți face dacă rușii vor ridica puștile împotriva voastră?

-M-am gândit la asta. Voi merge eu însumi cu această turmă. Aproape de Perecop cetate voi pleca înainte, călare, însoțit doar de doi sau trei slujitori, bărbați voinici așa cum erau tătarii Hoardei de Aur. La necaz vom fugi cât de iute ne vor duce caii. Dar mai întâi voi duce un dar căpitanilor de la barieră, ceva carne bună, proaspătă, ceva brânzeturi și băutură, vin și tărie, votcă de care le place lor. Voi căuta să cumpăr trecerea. Acolo trebuie să-mi fac un prieten, printre căpeteniile cele mari, pe care să-i cumpăr la încercarea de trecere cu grosul turmei în februarie, poate la început de martie.

-Grișa, zise bunicul, așa cum zici cred că te vei pricepe să faci treabă bună, cu vorbă dulce și daruri alese. Dar văd că acest drum îl vei face pentru noi și averea noastră. Așa că turma de o sută de mioare ți-o vom da noi. Și mai vreau ca fiul meu, Ștefan, să meargă alături de tine, printre tătarii tăi. El călărește la fel de bine ca tinerii voștri și știe toate poruncile de condus turma în limba tătară.

Eu, Prâslea, eram cel mai nerăbdător să aflu ce s-a întâmplat în această călătorie de probă. Dar Bunicul nu avea nici o grabă să se așeze, pentru câteva ceasuri, la povestit. A trecut o săptămână răstimp în care eu stăteam ca pe jar. Dar nu îndrăzneam să-l îndemn pe Bunul la povestit, că se luase de bunica odată, când tot așa, nu-l lăsasem în pace pentru o pricină asemănătoare.

-Mărioară, spusese bunicul, nepotul ăsta al tău îi ca Ivan cel cu turban, din vorba aleasă a tătarilor rusini din Krâm. Ei zic că dacă îi dai nas lui Ivan, el se suie pe divan! Adică te dă afară din culcușul tău. Vrei tu, nepoate, să mă scoți din culcuș, acum iarna, pe frig? Că dacă ai așa un gând, apoi să știi că eu am ac de jocul tău!

De atunci n-am mai îndrăznit să-l zgândăr pe Bunicu. Așteptam să poftescă dânsul la șezătoare, iar eu nu mă

feream să-i arăt că abia mă mai pot ținea din nerăbdare. La împlinirea săptămânii de încercare a răbdării, duminică după amiază, către înserat bunicul pofti să punem sub cratița cea mare de tuci niște cartofi la copt pe plită și să scoatem și o ulică pântecoasă de moare de varză. Când totul fu pregătit, bunicul îi spuse bunicii:

-Mărioară, pune niște grăunțe de cucuruz, din cele pentru cocoși, pe scaun sub nepotul ăsta al tău. Să încercăm și niște cocoși, până s-or coace cartofii.

-De ce râzi de bietul pruncuț, omule? îl certă bunica. Nu vezi cum așteaptă să începi povestea?! De atâtea zile se învâрте pe lângă tine, dar tu, bătrân rău, îl ții numai amărât. Îți place așa?

-Îmi place, pune cucuruzul cum ți-am zâs, că nu vezi cum stă pe jăratec de o săptămână? N-are răbdare! Măcar să folosim jăratecul acela la ceva, nu să-l lăsăm să se spuzească! Apoi întorcându-se spre mine, cel perpelit pe jăratec, îmi zise:

-Copile, povestea merge mai departe și îi vorba numai de răbdare. Noi am învățat acest cuvânt de aur „răbdare”, de la părintele, din slujba de la biserică și ne-o fost de mare folos la păscut turma de mioare. Musai este să înveți ce îi Răbdarea, că multă îți va trebui în viață. Românul are o vorbă: „Cu Răbdarea treci marea!” Poți să-mi spui ce înțeles are acest cuvânt? Hai, că ești ocoș, așa ne-ai arătat de multe ori.

Am stat și m-am liniștit. Vorbele Bunicului au fost ca o ulică cu apă rece turnată pe capul înfierbântat. El m-a văzut, m-a cunoscut, dar m-a lăsat să mă perpelesc pe jăratec. Îmi dădea o lecție despre Răbdare.

-Păi, bunicule, Marea este uriașă, nu-i poți vedea celălalt mal, dacă stai pe o ridicătură la marginea apei. Și dacă-i așa de uriașă, cum poți să o treci?! Musai să ai o barcă, ori un vapor care să te ducă peste ape. Și asta nu se întâmplă cât ai clipi, adică m-am suit în barcă, am dat din vâsle de două ori și, gata, am ajuns pe malul celălalt. Trec zile destule, poate chiar săptămâni până vezi ținta. În tot acest timp trebuie să ai

... Răbdare! Iaca, ai văzut că am găsit cuvântul? Și i-am găsit și rostul?! Bunicule, tare ești bun de dascăl de școală! Lasă-mă să te sărut!

Cartofii s-au copt cât am luat această lecție despre Răbdare. S-a adunat în jurul mesei din bucătărie toată suflarea care locuia în casa bunicilor. Bunica Mărioara a scos cartofii într-o strachină mare, de lut, apoi ne-a pus fiecăruia o farfurioară întinsă, tot din lut, pe care a așezat câte un cartof, că numai unul singur venea fiecăruia. Ne-a îndemnat să avem răbdare, să se răcească bunătatea ca să nu ne frigem buricele degetelor și limba. Semnul de început de rupt cartofii în două l-a dat Bunicul. Totdeauna când ne așezam la masă Bunicul era începătorul. Nimeni nu atingea nici bucatele, nici pâinea ori mămăliga și nici lingurile până nu-și începea Bunicul treaba. El tăia pâinea, mai întâi. Tăia câte o felie mare și o împărțea la doi. Dădea mai întâi la feciorii lui, la nurori și la nepoții cei mai mari. Când toată lumea avea pâinea în față, atunci bunicul spunea rugăciunea cea mare, împărâtească. O spunea rar, apăsând pe fiecare cuvânt, ca să-i pătrundem înțelesul. Făcea cruci mari, aruncate de la un umăr la altul și se închina pe jumătate, lăsând dreapta în jos, spre pământ.

Am rupt cartoful în două, s-a ridicat un picuț de abur. Am răzuit la mijloc fiecare jumătate cam cât încăpea într-o lingură de alpaca. Am pus trei fire de sare, din cea grunjoasă, apoi am pus deasupra un vârful de cuțit de unt de casă, bătut de mama în cofăiel. Era tare bun acest unt! S-a topit iute înmuind cartoful mărunțit. Acum trebuia să tragem cu coada ochiului la Bunicu: luam un vârful de cartof cu lingura și o duceam la gură în rând cu dânsul. Înainte de a trage bunătatea de pe lingură, Bunicul dădea poruncă:

„Mâncați încet, zdrobiți cartoful cu limba pe cerul gurii, simțiți gustul untului, al sării și al cartofului, gust binecuvântat ca tot ce vine de la Dumnezeu-Tatăl. Apoi mestecați de zece ori și înghițiți o dată. Așa vă puteți sătura cu un singur cartof!”

Pe farfurioarele noastre nu rămânea nici o fărâmbă de cartof. Fiecare dintre noi aveam grijă să nu risipim nimic. Bunica strângea farfuriile, le pune în strachina cea mare și apoi în blidar. Untul îl acoperea cu un capac de hârtie cerată și îl pune pe poliță, în cămară. Că acolo era mai răcoare totdeauna.

Acum toată lumea aștepta ca Bunicul să înceapă povestea.

-Unde am rămas, nepoate? mă întreba pe mine, cel mai nerăbdător dintre toți.

-Când ați hotărât cu Grișa-Râdvan să încercați să treceți cu o sută de oi pe la Perekop către Kherson.

-Da, așa care va să zică! Am hotărât cu Grișa să împărțim dauna pe jumătate, adică el să pună cincizeci de oi și noi tot pe atâtea. Căinii, patru la număr, îi pune tatărul, că acele animate ascultau numai de stăpânul lor, de nimeni altul. Am luat doi catâri de la noi și am pus în desagi grăunțe, otavă uscată și urluială, pe care o înmuia într-un clocot de apă și o turnam peste otava mărunțită. Dădeam oilor aceste porții, mici este drept, dar foarte hrănitoare. Într-o desagă am pus niște cuțite cu plăsele din corn de cerb, unele drepte, altele curbate, ca jungherele turcești. Banii de argint, cu chipul regelui nostru Carol îi țineam eu în chimir, într-un buzunăraș pe care nimeni nu-l ghicea, nici dacă chimirul era dat jos de la brăul meu. Am pornit în zi de miercuri. Ne-am făcut socoteala cât să grăbim turma noastră, de cincizeci de oi, ca să ajungem la Evpatoria la sfârșit de săptămână, vineri. Sâmbătă trebuia să-l urmărim pe Grișa la Kadiasker, să-i dăm darul convenit și să-l rugăm să ne dea un fel de ausweis, o recomandare către paznicii ruși ai vămii de la Perekop, să ne deie drumul să ducem aceste animale la neamuri, la Kherson, ca să aibă cu ce să se hrănească până la Sfintele Paști ale ortodocșilor. Am pornit de la Evpatoria către Perekop luni, pe la amiază. Puteam ajunge la vama de la istm în două zile, mânând oile fără odihnă, că nu aveau ce să pască în zăpada bătătorită. Am ajuns miercuri,

pe la ceasul prânzului și am făcut popas la două verste de cetate. Grișa și Ștefan, feciorul, s-au dus cu caii înainte, spre intrarea la vamă. Purtau darurile în desagi și țineau în mâini cele două tuiuri tătărăști de trecere sub oblăduirea hanului tătar al Crimeii. Paznicii au pus puștile pe ei, strigând să descalece și să se așeze în genunchi, în zăpadă. Așa au făcut. Grișa le-a vorbit pe limba lor, le-a spus care ne era pricina acestui drum lung și i-a îmbiat să primească darurile pregătite anume pentru ei, cei care înghețau de frig în gerul ierni stând de pază. Fiecare a primit un pachet de mahorcă și un sul de hârtie de ziar, pentru răsucit țigări. Și câte o butelcuță de lut, cu o jumătate de litru de votcă slabă, o samahoncă scoasă din tescovina rămasă de la prima fierbere. După ce și-au primit darul, șeful paznicilor i-a poruncit lui Grișa să pornească înainte spre cazarmă, să se arate cu cererea de trecere la comandantul cetății. Soldatul rus venea la spatele lui, cu pușca în cumpănire și cu baioneta pusă. Ca să fie sigur că tătarul nu va încerca să-i sară la gât scumpului comandant. În acel an comandantul militar al cetății Perekop era un tinerel, pe nume Grigori Stepanovici Gorciacov, avea grad de polcovnic, ceea ce înseamnă colonel, deși nu avea decât 25 de ani. Dar era nepot al vestitului general Gorciacov, Mihail Dmitrievici, primul comandant al trupelor rusești din 1853, anul începutului războiului Crimeii. La ușa cancelariei comandantului stăteau de pază doi soldați uriași, nemișcați ca niște statui îmbrăcate cu uniforme armatei Țarului. Dacă s-ar fi așezat umăr la umăr ar fi acoperit cele două canate ale intrării și greu i-ar fi fost cuiva să-i dea deoparte. Însoțitorul le explică celor doi gardieni că acest tătar, Grigori Lelișap Devlet, cere să fie primit de Excelența sa comandantul polcovnic viconte Grigori Stepanovici Gorciacov într-o pricină de trecere prin vamă cu o turmă de o sută de oi. Unul dintre gardieni bătu ușor în ușă, cu călcâiul cizmei. După câteva clipe ușa se deschise și Grișa văzu un cap cu țacălie peste un nas coroiat, un pincenez, o frunte înaltă și un păr

vâlvoi întrebând ce s-a întâmplat. Cel care bătuse în ușa îi făcu semn escortei să vorbească. Acela raportă scurt, militarăște prezența acestui călător care, în afară de cererea pentru un bilet de liberă trece, mai voia să intre la Excelența sa cu niște daruri. Țăcălia ascultă raportul și, fără să arunce măcar o privire înapoi, spre locul unde ar fi trebuit să fie Excelența sa, îi făcu semn lui Grișa să intre. În încăperea mare ardea un foc strașnic din buturugi, într-un șemineu masiv. Era cald și bine acolo. Purtătorul capului ce făcuse semn de intrare pentru Grișa se dovedi a fi un funcționar uscățiv, înalt de aproape doi metri și puțin cocârjat. El era administratorul provinciei, el putea hotărî în toate problemele, în afara celor militare. El îi ceru lui Grișa să deșarte sacul cu daruri, spunând că Excelența sa comandantul este tocmai la Petersburg, unde a plecat încă dinainte de Crăciun și nu s-a mai întors la garnizoană. Să nu-și facă Grișa nici o teamă sau reținere, ce-i pentru Excelența este pus totdeauna de o parte. Dacă poate să-i dea bilet de liberă trecere pentru mica turmă de oi? Sigur că poate, important este ca voi, ciobanii să puteți plăti taxa de hotar, care nu este mică, ba îi face pe mulți să se întoarcă acasă. Cât este această taxă? Păi, este oaie pe oaie, pentru primele 100 de capete. Apoi scade.

Ticu dădu semn de nerăbdare că ar vrea să continue el povestea. Bunicul continuă, fără să explice de ce tatăl meu trebuia să-și păstreze pentru mai târziu rândul la povestit. Așadar, el zise că dincolo de istm vremea era mai rea decât în toată peninsula. N-au ajuns la Kherson, au cerut adăpost pentru oi și oameni în primul sat mai răsărit.

-Se numea Mirnie Kalanceak, am spus eu, nepotul. Țin minte acest nume deoarece Bunicul își nota în carnețelul turmei toate denumirile, a locurilor, numele oamenilor și altele. Scotea acel carnețel de la chimir și scria acolo despre lucrul proaspăt întâmplat. Iar satul le-a dat adăpost, dar au pus condiția să le vândă oile pentru că întregul sat era la capătul puterilor, nu mai aveau de mâncare de nici un fel. Iar prețul?

Nu au vrut să spună niciodată, nici Ticu și nici Bunicul. Abia după ce Bunicul a ajuns la capătul poveștii despre cum au ajuns ei pe pământ românesc am înțeles cât de mare a fost prețul primit pentru acele oi lăsate acolo, satului Kalanceak.

Administratorul – nu ne-a spus cum îl cheamă, așa că nu l-am scris în carnețelul turmei – n-a putut să ne spună dacă vom putea scoate turma noastră, a românilor, către primăvară, din Crimeea. Până atunci, spunea el, nu știm ce va fi. Nu știm ce va fi mâine, dar mite peste două sau trei luni. N-ai citit la gazetă, cum zăngăne armele a război? Mergeți acasă și stați pe culcuș, că iarna este încă lungă și grea. Poate că Excelența sa viconte se va întoarce la garnizoană până atunci, iar voi, tătarii, veți afla asta repede, că vă știu eu ce fel de oameni sunteți!

Grișa nu s-a arătat nici supărat și nici îngrijorat, povesti mai departe Bunicul. Amândoi am hotărât că cel mai bine este să avem răbdare.

-Dar vremurile au venit peste noi. Grișa ne aducea vești, el venea la sălașul nostru la zece – douăsprezece zile, aducând câteva gazete rusești pe care le putea cumpăra de la negustorii care făceau afaceri cu orașele din zona Kherson și din Ucraina. Gazetele din Moscova și Kiev erau scumpe, se vindeau și se revindeau la prețuri mari, deși ele erau vechi de câteva luni, unele chiar mai vechi de șase luni. Într-una din vizitele sale Grișa aduse un ziar din care ne-a citit o știre despre vizita unui ministru sârb la Moscova. Acolo se scria că acel trimis al regelui sârb a plecat nemulțumit deoarece guvernul Țarului nu i-a promis ajutor cu arme și soldați pentru a întări armata fraților slavi care se luptau cu catolicii Austriei. Numai la o săptămână după această știre, care era veche de câteva luni, Grișa a venit cu vestea că s-a întors din capitală Excelența sa, viconte. O venit cu poruncă să adune tătarii tineri și să pregătească de război un regiment de cavalerie tătară, ca pe timpurile din urmă. Pentru asta, fiecare oștean va trebui să vină cu doi cai, unul de rezervă. Iar hrana acestei oștiri se va

asigura de către populație. Căpeteniile escadroanelor vor fi mârzacii noștri, din vechile familii tătărăști. Iar în acest regiment totul se va face după cum era vechea lege din timpul Hanatului Crimeii. Înțelegeți voi, Toader și Ștefan, aici în Crimeea am căzut în capcană. Armata va rechiziționa turmele noastre de oi, hergheliile de cai și nu vom primi nici un ban pentru aceste animale. Vai de zilele noastre! Voi nu sunteți cunoscuți pe aici de multă lume. Eu de la început am zis la cunoscuți că turma aceasta am cumpărat-o din România, cu ciobani cu tot. Voi sunteți numai slujitori, nu stăpâni. Dacă vor veni de la stăpânire, de la oștirea rusească, de la guvernator și de la Kadiasker, voi să spuneți numai atât că Grișa este stăpân. Muftiul nostru și cadiii, mârzacii vor face tot ce pot ca să ne acopere în fața rușilor, care nu ne iubesc de loc, totdeauna s-au purtat urât cu tătarii. Să ne rugăm lui Dumnezeu să nu fie război, să ne ocrotească viețile iar pe voi să vă ajute să ajungeți acasă, la familiile voastre.

Așteptarea primăverii a fost lungă, chinuitoare. Gazetele pe care le aducea Grișa relatau tot felul de povești despre regi, împărați, președinți de țări, prim-miniștri. Se certau ca niște mahalagii, locuitori săraci și proști de la marginile orașelor, care totdeauna s-au bătut ca chiorii pe un cartof pe jumătate stricat, descoperit într-o ladă de gunoi răsturnat în drum. Nimic nu se putea înțelege din acele povestiri pe care Grișa încerca să ni le traducă pe limba noastră. Tatăl meu, care era un om umblat prin lume și înțeleptit cu vârsta ne spuse că de când e lumea capetele încoronate s-au certat din multe pricini, dar cele legate de pământ, de granițe, de vămi și de taxe puse pe negustorii de multe ori au fost pricini de pornit războaie. Iar războaiele sunt cel mai rău lucru pentru oamenii săraci. Dar ce nu înțelege el, un bătrân cioban român netrecut prin școli, este de ce aici, în Crimeea care este supusă Țarului Rusiei, conduce după bunul său plac un slujbaș de rang scăzut în lipsa nobilului colonel

plecat și acesta, în capitala împărăției, la baluri și petreceri, uitând de răspunderile slujbei sale.

-Din cele povestite de tine, Grișa, voi tătarii ați primit îngăduință de la gubernie să vă păstrați mare parte din obiceiurile voastre, tătarești. Că rușii v-au lăsat să vă conduceți după legile voastre, aveți un Kadiasker pus în slujbă de muftiul vostru care poate să vă conducă să dați ascultare poruncilor Țarului și ale Guvernatorului rus. De ce nu-i spuneți conducătorului vostru să nu-l lase pe acest administrator să-și facă de cap, jumulind omul sărac și umplându-și lăzile ascunse în tainițe cu aur furat și ruble stoarse de la oamenii săraci? Tu, Grișa, nu poți ajunge până la urechile muftiului, Kadiaskerului și cadiilor, să le spui tot ce se petrece zi de zi?

-Nu m-am ascuns după degete, prietene Toader, nici laș nu mă socot. Am fost mai zilele trecute la Evpatoria și m-am întâlnit cu cadiul Rahman. Am vorbit despre iarna grea, despre sărăcie și multe necazuri ale omului de rând. Despre lume, cearta bogaților și despre cum ar trebui ajutate familiile săracilor. I-am povestit cadiului aventura noastră – nu am pomenit de tine, prietene, că nu era să dezvălui înțelegerea pe care am făcut-o – cu cele o sută de oi, i-am povestit cum s-a purtat acel slujbaș nemernic. Cadiul și-a notat tot ce am spus, cum s-au purtat soldații de pază, cât de săraci sunt și cu câtă lăcomie au primit darurile mele de mâncare. Pe acel administrator a promis cadiul Rahman că îl va pierde repede. Mai ajunseseră la el și alți tătari nemulțumiți, ba chiar și un călător francez care se afla în Crimeea cu gând de a scrie o carte despre Războiul Crimeii din 1853 – 1956, drept pentru care cerceta locurile unde se duseseră acele bătăliile, dar care a fost arestat de administratorul Iosipov – așa îl chema pe acela – fiind acuzat de spionaj. Acum gata, zicea cadiul, am destule fapte urâte pe care i le voi descrie vicontelui Gorceacov și îi voi cere să îl oprească pe slujbașul care abuzează de bunăvoința stăpânului și îi face de răs numele.

Plângerea aceluia călător francez va fi piesa grea, deoarece acesta a scăpat din închisoare cu ajutorul consulului englez de la Sevastopol pe care a reușit să-l cheme la închisoare mituind o bucătăreasă din serviciul cazărmii.

-Așa, deci Iosipov va plăti pentru ticăloșiile lui, zise Bunicul. Dar, oare, e destul numai atât? Doar Iosipov este singurul rus care face zile grele supușilor tătari, nesocotind înțelegerile existente între Kurultaiul tătar și Administrația Gubernială?

Grișa a recunoscut că doar cazul Iosipov nu va aduce zile mai blânde pentru viața tătarilor.

-Și ce ar trebui să facem ca să ne fie nouă bine, prietene Toader? întrebă Grișa.

-Adunați Kurultaiul și puneți niște oameni de-ai voștri să cerceteze toate plângerile poporului de jos împotriva stăpânirii ruse. Amintiți despre drepturile voastre și amenințați pe Gorciacov că sunteți nevoiți să dați la o parte slujbașii răi. Scrieți-i că voi nu faceți răzmeriță ci doar legați lupii într-un țarc cu bună pază la porți.

Scrisoarea reprezentanților clanurilor tătare l-a adus în peninsulă pe tânărul administrator Gorciacov la mijlocul lunii martie 1914. El a judecat toate plângerile pe care Muftiul i le-a prezentat, cu dovezi clare și a decretat sancțiuni vinovaților. Acum populația tătară a răsuflat ușurată și o mulțime de bărbați s-a adunat în fața porților reședinței guberniale, aclamându-l pe cel care făcuse dreptate.

Așa cum inimile crâmlenilor s-au înseninat, așa și cerul de deasupra peninsulei a rămas senin o săptămână întreagă. Soarele încălzea natura din ce în ce mai tare, topind zăpezile. Drumurile s-au înnoit, dar nopțile se lăsa cu ger și tot ceea ce era înmuiat ziua acum îngheța la loc. Apoi s-au pornit ploile calde, aduse de norii împinși de vânturi ce băteau dinspre pustiurile Africii. Primăvara dădea târcoale.

*

* *

Pe lângă apele brațului de mare unde au iernat oile părinților noștri, povestesc eu, Țacă Mihuț, a ieșit din pământ iarba crudă care crește pretutindeni în jurul bălților. Oile au fost ținute în ȧarcuri câteva zile până când această firavă pășune s-a înălțat destul pentru a fi păscută fără să fie stricate rădăcinile. La mijloc de aprilie turmele au fost scoase de la iernat și a început pășunatul din mers. După două săptămâni, bunicul și tata împreună cu cei șase veri și nepoți au ajuns la vama de la Perekop. Aici nimeni nu le-a stat în cale, însă soldații de pază au primit cu dragă inimă bucățile de caș afumat, pastrama de berbecuț și tablele de slănină de porc date în dar de ciobanii conducători de turme. Toată vara aceluia an 1914 părinții mei au pășunat pe câmpiile întinse ale stepii de la nordul Mării Negre, coborând spre răsărit până la Kherson și Mikolaiev, apoi făcând drumul înapoi spre Mariupol până la granița de răsărit a guberniei, la Luhansk. Bunicul povestește cum au fost primiți de locuitorii orașului Mariupol, un oraș mare, port la Marea Neagră dar slab aprovizionat cu brânzeturi. Oamenii au venit la ȧarcuri să cumpere carne de oaie, lână și țesături, împletituri, brânzeturi și vase din lut pentru folosință în gospodărie. Văzând această mare căutare a produselor pe care stăna le dădea, bunicului i-a încolțit gând de chiverniseală. S-a dus la primăria Mariupolului și a întrebat dacă i se dă voie să deschidă o prăvălie unde să vândă acele produse care i-au fost cerute de locuitorii veniți la ȧarcurile stănei oprită la odihnă. A fost primit cu bucurie, pe dată un ajutor al primarului l-a însoțit la piața cea mare a orașului și i-a arătat un loc de clădire pentru prăvălie și de magazie pentru alimente și țesături. Bunicului i-a plăcut așezarea pentru că era chiar lângă poarta cea mare, pe unde intrau oamenii din oraș la cumpărături. S-au întors la Primărie și au semnat hârtiile pentru pornit afacerea. Zice Bunicul că oamenii primarului au gustat din cele câteva bunătăți aduse de Bunicul și cei doi feciori care l-au însoțit: caș puțin sărat, brânză frământată, cașcaval afumat, pastramă, slănină de porc din saramură,

cârnați uscați, babiuc, lapte acru și câteva păhăruțe de țuică de prune. Masă mare au întins după ce au închis ușile de la intrare cu zăvorul. Apreciind produsele după ce a gustat din toate, primarul Ivanov a hotărât că în acest an, 1914, până la anul nou românul Toader Proca este scutit de plata chiriei pe teren care s-a stabilit la o rublă pe lună pentru întregul loc ocupat, dar se va plăti în primele zile ale anului nou în sumă de 12 ruble pentru întregul an 1915.

Lucrul la prăvălie a început de a doua zi. Bunicul a tocmnit meșteri dintre oamenii locului, aceștia au adus materiale și s-au pus pe treabă. Mai întâi au săpat fundațiile, le-au umplut cu pietre tari, apoi au ridicat stâlpii de lemn și pereții la prăvălia care va avea odaia de vânzare jos, iar casa de locuit a prăvăliașului deasupra, la primul cat. Căsoaia a fost gata ridicată și țiglele roșii puse pe acoperiș într-o săptămână. Cât timp tencuiala se usca pe pereți în interior, aceiași meșteri au ridicat acareturile. Depozit pentru brânzeturi, cămară pentru preparate din carne, odaie pentru țesături și scoarțe din lână, grajd pentru cai și căruță. La mijloc de august prăvălia și-a deschis porțile iar lumea a fost tare greu de stăpânit să nu dărmă și să strice totul. S-a vândut tot ce era de mâncat într-un ceas, apoi oamenii au început să murmure a nerăbdare. Bunicul, om trecut prin viață și mult încercat, care gândise că ceea ce este mai rău se poate întâmpla când oamenii așteaptă după marfă, a pus doi feciori să cânte la trișcă și să horească cântece săltărețe, bătute și sârbe. Oamenii care așteptau pe lângă gard și porți și-au făcut loc în bătătură și au început să joace rusește pe cântări românești. S-a stârnit veselie mare iar flăcării de la stână au intrat prin spate și au băgat marfa nouă la vânzare. Când totul a fost pregătit, Bunicul a oprit hora și i-a poftit pe oameni să se așeze în rând, unul după altul și le-a arătat că oricine așteaptă cuminte va putea cumpăra doar o felie de caș, o bucată de pastramă și un metru de cârnaț uscat. Mai mult nu se va da nimănui, că marfă nu este prea multă și nu este bine ca unii, lacomi, să cumpere prea mult iar alții să

se îmbolnăvească de poftă. Toate produsele adunate din timpul pășunatului până la marginea orașului Mariupol s-au vândut într-o săptămână. Bunicul a închis prăvălia și, cu ajutorul unui tâlmaci moldovean, a pus o hârtie pe gard, pe porți, că prăvălia se va deschide peste o lună, când vor fi gata produsele noi. Mi-a încredințat mie, lui Prâslea nepotul, să scriu povestea prăvăliei din Mariupol, ca încercare de ucenic de prăvăliaș ce voi fi când voi mai crește un pic, adică o palmă peste semnul de la 10 ani.

*

* *

-Bunicule, dar cum s-a putut să ieșiți la păscut cu turmele așa de mari, de mii de oi? Doar nu era război? N-a început războiul în această vară, 1914?

-Puiule, explicația este foarte simplă! Da, războiul a început la 1 august 1914, când Imperiul Austro-Ungar a pornit războiul cu regatul Serbiei. Dar noi, acolo, în Crimeea nu știam nimic. Veștile ajungeau la noi cu mare întârziere. Cred că era în postul Adormirii Maicii Domnului. Noi tocmai poposiserăm la marginea orașului Mariupol. Ne construise îngrăditura oilor la doi kilometri de bariera de la răsărit a orașului. Zgomotele orașului se auzeau bine la noi, deslușit. Ori poate că avuseserăm parte luni întregi de liniștea nemărginirii stepei și urechile noastre prindeau ușor orice zgomot. Eram obișnuiți cu trilurile păsărilor și de aceea ni s-a părut atât de urât strigătul unor băietani care au început să alerge pe străzi, fluturând teancuri de gazete. Mai întâi nu am deslușit ce anume strigau. Apoi s-a auzit clar, era strigătul de război. „Vaina! Vaina protiv Austrii!” Adică „Război, război împotriva Austriei!”. Grișa a venit la noi într-un suflet și ne-a spus toată tărașenia. Cum niște sârbi au tras cu arma în caleașca arhiducelui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului, care se afla într-o călătorie de cunoaștere a unor orașe mari din Imperiu. Împăratul a declarat război Serbiei, pe care o ținea că-i vinovată de fapta unor tineri răsculați. Dar Serbia nu

era pregătită de război. Era o țară mică, cu un popor de limbă slavă, care se ținea că-i neam cu marea Rusie. A și cerut ajutor și protecție de la Petrograd. Așa că Țarul întregii Rusii, Nicolae al II-lea Romanov s-a înfoiat și i-a trimis scrisoare Kaizesului Franz Iosef în care îl trăgea de urechi că de ce s-a luat de un popor mic și sărac. „Dacă vrei să te bați, vino și te măsoară cu noi, că Mama Rusia își apără rudele de slavonie.” Așa că acum războiul se dă între Rusia și Serbia pe de o parte și Austro-Ungaria pe cealaltă parte. Alt Kaizer, al Germaniei, Wilhelm al II-lea s-a băgat și el, alături de Kaizerul Franz Iosif. Apoi s-au bulucit la bătălie Franța și Anglia, alături de noi, Rusia. Aceste trei mari puteri, adică Rusia, Franța și Anglia formau, împreună, Tripla Înțelegere. Mai apoi s-a lipit de ei și Italia, care s-a depărtat de Tripla Alianță, a Puterilor Centrale: Austro-Ungaria, Germania, Imperiul Otoman și Bulgaria.

Polcovnicul nostru Gorciacov era plecat cu regimentul de călăreți la Moscova, la oastea cea mare, iar Crimeea era condusă acum de Muftiu împreună cu un bătrân administrator care a avut această funcție pe cea mai mare moșie a generalului Gorciacov, tatăl vicontelui. Și nici nu ne păsa de război, că în drumurile noastre nu întâlneam coloane de soldați, nici călăreți și nici alte năzbâtii. Aveam să aflăm mai târziu ce se întâmplase cu războiul în primele luni după ce Pacea a fost călcată în picioare. Prusia și Rusia se încleștau dincolo de granița de la apus. Bătălia se dădea în Galiția, pe care o voiau în propriile hotare amândoi împărații. Iar această Galiție era la mii de verste depărtare de ținutul Khersonului. Ai priceput acum, de ce noi ne vedeam de oierit fără nici o grijă? Nu chiar fără grijă, că de astea nu scapi niciodată în viață. Mergeam ce mergeam cu oile, apoi făceam popas de câteva zile timp în care fierbeam laptele după muls, scurgeam și storceam brânza, cașul, urda, făceam pastramă, făceam cârnați, mai tăiam câțiva porci și câteva zeci de oi, iar când totul era pregătit trimiteam căruțele cu marfă la Mariupol, la

Kherson și la Simferopol, unde aveam prăvălii cu bun dever. Am făcut bani buni în acele luni de vară încât puteam să mai cumpărăm un ciopor de o mie de capete, măcar, dar nu aveam oameni care să ne ajute la treburi. Așa că am pus câștigul la o bancă evreiască din Kherson și i-am schimbat în dolari americanești, la sfatul evreului director al băncii. Ne-a explicat el că în timp de război banii țărilor care se bat nu sunt siguri, pot să-și piardă tăria oricând. Mai este ceva ce vrei să știi?

-Da, bunicule, vreau să știu mai multe despre acel an 1914, primul an de război. Cum era viața crâmlenilor? La școală am învățat că în vreme de război oamenii de rând, care stau acasă la gospodăriile lor trebuie să dea pâine, adică hrană oștirii. Era sărăcia mai mare? Era foamete?

-Ai dreptate, în acel an 1914 a fost rău. Lumea era speriată din cauza rechizițiilor. Veneau porunci de la Comenduire să fie rechiziționate animalele trebuincioase oștirii. Curând, adică până a căzut prima zăpadă Crimeea a rămas fără cai. Toți caii au fost luați de regimentul colonelului Gorciakov, al nostru. Tătarii nu s-au întristat de aceste rechiziții – știi tu, Mihule, ce este aceea o rechiziție? N-ai de unde știi. Venea cu poruncă de la oștire, îți căuta în gospodărie și lua tot ce era de folos armatei: cai, porci, vite cornute. În schimb îți dădea o hârtie cu prețul acestor animale. Cu acea hârtie puteai merge la Comenduire să-ți dea bani. Care nu aveau nici o putere, nu puteai cumpăra nici măcar o pâine la preț de un cal! Tătarii nu s-au întristat că le-au fost rechiziționați caii. Că ei erau obișnuiți din toată istoria lor să crească cai pentru război. După ce s-au împuținat hergheliile trimișii Comenduirii au venit după oi. Acești oșteni erau însoțiți de oamenii Muftiului, care aveau grijă să fie făcute rechizițiile de oi după porunci, adică să nu se facă abuzuri și nedreptăți. Dădeam zece oi pe săptămână. Nu era mult, dar tot ne durea sufletul că pierdeam din avere. Atunci a trebuit să mă întăresc citind mai des și cu credință curată din Cartea lui Iov.

Dumnezeu mi-a dat poruncă să-i întăresc pe oamenii noștri în această credință. Au înțeles toți bărbații de la stâna noastră – care număra câteva sute de oi peste cinci mii, cu care veniserăm la iernat în noiembrie 1913 – că legea Domnului este să dăm, să nu ne înconțrăm cu cei care aveau sabia la șold și pușca pe umăr. Să-i cainăm că trebuie să intre în focul războiului și dându-le obolul de hrană să ne rugăm Domnului să îi țină sănătoși, să se întoarcă vii, acasă, cât mai curând. Vorba noastră dulce și cainarea pentru soarta lor de oșteni ne-a făcut mult bine nouă. Trimișii Comenduirii erau priviți cu ură peste tot, mai cu seamă de săracii cărora le luau animalele de pe urma cărora își duceau zilele. Iar când noi le spuneam că ne rugăm lui Dumnezeu, Mântuitorului Iisus și Maicii sale Preacurate să-i ocrotească să scape nevătămați din război, nu le venea să creadă. Se uitau cu uimire la noi, cercetau să afle adevărul, dacă eram creștinește de partea necazului lor ori ne băteam joc. Când s-au convins că eram cinstiți, acei trimiși ai Comenduirii au început să se poarte frumos. Dacă omul sărac avea două vaci, îi lăsaus una. Și tot așa ... Dar Grișa ne-a spus că acest război va dura cel puțin trei sau patru ani, poate chiar mai mulți. Să nu-i credem pe ofițerii care se băteau cu pumnii în piept, făloși, spunând că până la Crăciun vor câștiga toată țara nemților și se vor întoarce cu prăzi bogate. Nu se poate câștiga un război în care sunt prea multe țări care s-au luat la hartă și toți vreau pământ.

-Dar, Bunicule, stând acolo în câmpiile Crimeeii, se găsea hrană destulă pentru atâtea mii de oi?

- Nu era pășune destulă, ai dreptate, ocoșul Bunicului. Uite cum le știi pe toate de pe acum! În octombrie apăruseră semne de uscăciune. Ne aștepta o iarnă grea, nu aveam stoguri de fâneată pentru hrană multe luni aspre. Atunci tătarii s-au dus ciotcă la Muftiu și au cerut să deschidă porțile cele mari de la Perecop, să ieșim cu turmele la pășunat în stepa Khersonului. Grișa ne-a băgat pe noi, cu cele trei stâni ale noastre, la mijloc, între oile lui. Eu i-am zis lui Grișa că nu-i

bine să umblăm doar încolo și încioace cu oile, că vom strica pășunea. Că trebuie să muncim cu cap și bun rost. Așa că Grișa a adunat căpeteniile care aveau turmele cele mari și ne-am așezat la sfat. Puteam pășuna până la malul stâng al Niprului. Pe acest loc nu eram amenințați de război. Așa că toată această stepă a fost împărțită pe fâșii lungi. De câteva sute de kilometri. Ne-am înțeles să paștem oile dintr-un capăt, de la răsărit să zicem până la capătul de apus. Să lăsăm iarba stepei în urma noastră să crească la loc, să aibă oile ce mânca la venirea înapoi. Noi ne-am făcut tabără lângă satul Mirnie Kalanceak, unde eram în bune relații cu sătenii după ce îi salvasem de foamete în iarna care a trecut. În satul acela am aflat câteva familii care spuneau că străbunii lor au fost moldoveni. Dar sub ocupația țaristă au trecut la limba rusă, a puternicilor, că dacă s-ar fi întâlnit imediat ar fi fost alungați în Siberia. Acolo ne-am făcut cășărie, acolo am început să cosim fâneața din văiugi, să nu ne vadă ceilalți tătari că noi încercăm să ne facem provizii pentru vremea rea, a iernii. Uite așa am trecut această primă iarnă de război. Dumnezeu s-a îndurat de noi și ne-a dat o iarnă scurtă și ușoară. În martie 1915 soarele a topit zăpezile și a zvântat pământul. În două săptămâni iarba a crescut înaltă cât să poată fi păscută fără ca oile să strivească rădăcinile. Slavă i-am adus lui Dumnezeu și i-am îndemnat și pe musulmani să-l slăvească pe Allah al lor pentru îndurarea sa. Ne-au ascultat sfatul și așa, cu bună înțelegere, ne-am legat mai strâns în frăție ca să facem față greutăților. Altceva mai vrei să știi, Puiule? Despre tatăl tău, mama ta și neamurile noastre?

-Da, bunicule, vreau să știu cine sunt neamurile noastre cele mai – cum să spun mai bine?! – lângă inimă, adică unchi, veri, verișoare. Poți să spui cine sunt și ce trebuie să știu eu despre fiecare?

-Nu știu dacă vei putea înțelege cum suntem împreună toți, neamuri între noi după mama ta, după bunicii tăi din partea mamei tale și despre bunicii tăi cu care vorbești acum,

adică eu, Bunicul tău Toader și bunica ta Mărioara. Nu crezi că ești prea crud, ai doar 9 ani, aproape 10. Dacă nu înțelegi ceva să spui și vom lămuri totul peste doi sau trei ani. Bine?

-Da. Să-i dăm drumul!

-Așa, hai să începem cu mine, bunicul tău Toader. Eu mă trag din străbunul nostru Toader Moș, întemeietorul satului nostru Tilișca și patriarhul familiei noastre care are 900 de ani. Să nu te sperii, suntem cei mai vechi români de pe aceste pământuri, suntem întemeietori. Noi și înaintașii noștri am împlinit porunca străbunului Toader Moș, iar tu, când vei ajunge bunic, ca mine, va trebui să dai această poruncă nepotului tău care se va dovedi vrednic să țină linia neamului mai departe. Eu am fost cel mai mare dintre frați. Am doi frați mai mici și cinci surori. Nu voi pomeni despre aceste rude de sânge, unii mai trăiesc, alții au trecut la cele veșnice. Cei ce sunt în viață s-au depărtat de mine și de casa părintească, așa că nu trebuie să-i cunoști, nici acum și nici altădată, în viitor.

-Îți voi spune povestea mea, dinainte de nașterea ta. În anul 1896 am făcut tovărășie cu alți patru feciori tilișcani și ne-am hotărât să plecăm peste ocean, în America, să facem bani. Eram săraci, munceam din greu pentru pâinea noastră cea de toate zilele. Bunică-ta Mărioara era gravidă cu tatăl tău, Ștefan, în șase luni. Când i-am spus că o să plec departe, peste mări și țări, în America, împreună cu cei patru pretini de la noi din sat, ca să facem bani, să scăpăm de sărăcie, ea nu s-a speriat. M-a privit lung, parcă mă cerceta în adâncul sufletului. Și a zis: „Meri cu Dumnezeu! Să nu uiți cărarea către acasă!” Am întrebat-o cum de nu se mânie împotriva mea, acum când mai are câteva luni și va naște. Cum se va descurca singură, numai cu copilul. Mi-a zis că nu va fi singură, are surorile ei de partea noastră și mai are prăvălia pe care a primit-o ca zestre când s-a măritat și care îi aduce pâinea cea de toate zilele. Am plecat de acasă cu sufletul ușor, o lăsam pe Mărioara bărbată! În America am fost îndrumați să mergem la Pittsburg, un oraș mare și plin de fabrici într-o țară

care se cheamă Pennsylvania. Acolo am găsit de muncă chiar în gară, cum am coborât din tren. Era o fabrică de sârmă, avea lipsă oameni care să muncească în schimburi, adică o săptămână ziua, altă săptămână numai noaptea și altă săptămână după amiaza. Plăteau bine, era muncă grea, te jucai cu focul. Trebuia să apucăm cu un clește lung, cât două brațe de om sănătos, un cap de fier roșu, de foc, care ieșea dintre doi butuci de fier care se învârteau. Apucam fierul înroșit și îl învârteam peste cap, la fel cum învârți biciul cu sfoara lungă, făcându-l cerc. Din această învârtire cercul de foc trebuia să-l așezăm peste niște butuci, tot din fier, care duceau sârma roșie către niște table late, ca să se hodinească. Asta era munca noastră opt ceasuri, adică tot schimbul. Câștigam bani buni, mai întâi o sută de dolari pe lună, apoi după o lună ne-o dat două sute când au văzut că muncim frumos, nu ne ardem de la foc și nici nu obosim prea repede. Cu jumătate din bani plăteam gazda pentru o cameră unde dormeam, pentru baie și o masă pe zi. Repede ne-am obișnuit cu toate aceste lucruri noi, pe care nu le cunoscusem acasă, în Ardeal. Dar preținii mei s-au dedulcit la beuturi și la pulpe de muieră. Au pierdut tot câștigul, de la o lună la alta. Și am văzut că acest fel de viață le sleiește puterile. M-am luat de ei și i-am certat, că noi am venit în America să facem bani, nu să hrănim niște muieri stricate. „Are careva dintre voi vreun ban pus deoparte? Uite, suntem aici de un an și n-am făcut nimic din legământul nostru, de a ne întoarce acasă bogați.” S-au rușinat prietenii și mi-au dat dreptate. Eu învățasem ceva din limba americană și am cetit într-o gazetă că se caută ciobani pricepuți la oi și la vite într-un stat care se chema Montana. Că dădeau masă, casă și straie noi de două ori pe an și încă 250 de dolari bani în mână la trei luni. Ne-am făcut socoteala că dolarii pe care îi primeam la trei luni îi puteam pune deoparte. Așa că am lăsat în urmă Pittsburgh-ul și am plecat în Montana. Acea țară era ca Ardealul nostru. Munți, păduri, pășuni, lacuri limpezi, râuri, cascade și cirezi de vite, multe,

lăsate libere la păscut ziua și noaptea, primăvara, vara și toamna. Feciorii americani care erau ciobani la aceste cirezi se cheamau cauboi, care înseamnă „feciori de vite”. Ei păzeau vitele călare pe cai. Am învățat să facem ca acei cauboi pricepuți într-o săptămână. Boierii apropiatari s-au minunat de noi și ne-au băgat în echipele americanilor. Primele trei luni au fost de probă și încercare. Ne-au dat numai 150 de dolari plată. Dar în următoarele luni plata a crescut la 200 de dolari, după care ne-au dat nouă, celor cinci europeni români, o ciurdă de două sute de capete să o păzim și să îngășăm animalele cât să reziste la un marș de 500 de kilometri, unde vor fi vândute. La sfârșit de noiembrie am adus vitele în ocoale și le-am pregătit de iernat. Stând acolo în ocoale ne-am pus pe lucru ciobănesc, ca acasă în România. În fiecare zi râneam pajiștea, o făceam curată. Ne-am obișnuit să ducem tot la două zile cireada la apă, la un râu cu apă caldă, care scotea aburi întocmai ca pârlul Vale, de la noi. Am probat apa și am văzut că era caldută, numai bună de spălat vitele. Am trudit din greu ca să le scoatem la lumină. Scăpându-le de crustele de bălegar uscat, acum văcuțele noastre arătau tare frumoșele. Cauboiii americani se uitau la noi și scuipau, râdeau de noi că facem așa munci grele. Dar stăpânii cirezilor s-au arătat bucuroși să vadă animale curate, cu pielea netedă, lucioasă. Au scos preț bun pe ele și ne-au întrebat pe noi dacă putem face această lucrare la următoarea ciurdă, de 300 de vaci. Că ne măresc plata la 350 de dolari la trei luni. Ne-am învoit, dar le-am cerut să ne lase să mulgem câteva văcuțe care aveau ugerile crescute ca la vacile noastre, de acasă. Ne-am apucat de cășărit, le-am dat să guste din brânzeturile noastre. I-am îmbiat la mămăligă, am făcut balmuș, am făcut pastramă și ciorbe ca la noi, la Tilișca. Într-un an am devenit cei mai vestiți vâcari și cășari. De pe urma noastră stăpânii au avut câștiguri mari, iar nouă ne-au crescut plata la două sute de dolari pe lună. Au adus lucrători tineri dintr-o țară care se chema Mexic și ne-au pus pe noi să îi învățăm pe aceștia

meserie. Noi am fost scoși de la cireadă după ce acei mexicani au învățat meseria de cioban ardelean. Iar noi am devenit profesori, titceri ziceau ei. Eram curați, boieri nu altceva. Anii au trecut repede, nici nu ne-am dat seama când s-au împlinit zece ani de când eram în Montana. Și într-o zi pe unul din feciori l-a pălit dorul de acasă. A scos din raniță trișca și a început a doini cu jale. Am plâns toți cinci, de dor. Și ne-am hotărât să ne întoarcem acasă. Era de ajuns. Fiecare aveam câteva mii de dolari, la bancă. Ne-am interesat dacă putem trimite banii aceia la Banca Albina, din Sibiu, Austro-Ungaria. Directorul băncii ne-a chemat după o săptămână și a zis că putem trimite banii acasă, dar ne costă 25 de cenți de fiecare dolar. Cheltuieli de poștă și de siguranță. Ne-am oprit câte o mie de dolari să avem pentru călătorie și am pornit spre casă, cu vaporul. Am ajuns la Tilișca de Crăciunul anului 1910. Ștefan, feciorul meu pe care nu l-am cunoscut până atunci, avea aproape 14 ani. Mărioara se purtase ca o femeie de casă. O avut câțiva cocoși care s-au învățat în jurul ei cât o fost bărbatu-său plecat în America, dar s-au lăsat iute păgubași. De cum s-au terminat sfintele sărbători am plecat la târg, la Sibiu și mi-am cumpărat 750 de oi. Cu un dolar american schimbat în forinți am cumpărat cinci oi. Întreaga ciurdă se afla la iernat la lacul Brateș, lângă Dunăre, la Galați. Când s-a desprimăvărat am plecat să-mi iau averea în primire. Între timp se mai născuseră o sută de mieluți, acolo lângă Brateș. Treaba era bună, puteam să mai cumpăr o mie de oi, la un preț mai bun decât am dat acasă, la Sibiu. Dar nu aveam ciobani. Mi-a sărit în ajutor Grișa, tătarul rus. El mi-a adus din Crimeea 20 de flăcăi pricepuți la oierit. A vrut să mi-i vândă, zicând că sunt prizonieri de război, pe care nimeni nu a vrut să-i răscumpere. Adică erau sclavi! I-am cumpărat de la Grișa cu un dolar pe cap, apoi le-am făcut acte de slobozire, la un notar la Galați. Le-am dat actele și le-am zis că-s liberi să plece acasă ori în lume, unde vor. Toți au rămas cu mine, îi cunoști acum și tu.

După o lungă tăcere Bunicul reluă povestea lui.

-Grișa mă ademenea să merg peste vară cu oile prin câmpiile de la miazănoaptea Mării Negre, până acasă la el, în Crimeea. Zicea că pe acest drum iarba este mai grasă pentru toate animalele care pasc, iar iernile în Crimeea sunt blânde și mai scurte. Zicea că acolo, acasă la el, mai pot cumpăra oi la un preț mai bun decât am dat pe acea mie la Galați. M-am ținut tare doi ani, îmi era dor de bunică-ta și una-două fugeam călare, peste munți, acasă la Tilișca. Mărioara ținea mai departe prăvălia moștenită și acum, cu dolarii aduși de mine am cumpărat coloniale, mirodenii de tot felul, care nu se găseau în sat la ceilalți prăvăliași. De cum s-a aflat de așa o minunăție, la Tilișca au început să vină oamenii mai chivernisiți din satele megieșe. Avea mare căutare piperul boabe, cafeaua, cacao la plicuri, tot soiul de arome – așa se chemau! – în sticlute mici. Puneau femeile câteva picături de arome de rom, de vanilie, de trandafir în amestecul de brânze la plăcinte poale-n brâu și mâncau pruncii de li se umflau pânțele. Iar în vara anului 1913 am hotărât să merg pe mâna lui Grișa, adică să iernez cu oile – se făcuseră mai multe de patru mii! – în Crimeea. Și așa am petrecut acolo, după cum scrie la Cartea lui Iov, când Bunul Dumnezeu m-a încercat cu sărăcia și smerenia. Mi-am plecat capul la voia Lui și-I mulțumesc că m-a ocrotit de am ajuns acasă, cu bine și sănătos, cu toți tilișcanii care m-au însoțit la acest lung drum.

Bunicul îmi era dator cu povestea despre bunicii mei din partea mamei mele. Dar zilele de stat la căldura focului din vatră nu se arătau, vara era încă în puteri iar treburi erau multe de făcut. Dar tot am prins ceasul cel bun – că simțeam eu când Bunicul avea poftă de povestit, atunci prindeam îndrăzneală și îl mângâiam de câteva ori pe plete, îi sărutam o mână - pe cea cu care mă ținea de umeri – iar moșul se înmuia pe dată și mă întreba despre ce mai vreau să știu din năcazurile prin care au trecut în acei ani, ai lui Iov cum îi numea el.

-Spuneai, Bunicule, cum fugeai călare de la acel lac Brateș, tot la două ori trei săptămâni, acasă la Tilișca, fiindcă îți era dor de bunica Mărioara. Dar când erați cu oile în Crimeea și în ținuturile stepei rusești de la Kherson, nu-ți venea dor de bunica? Ce făceai atunci?

Întrebarea mea l-a năcăjit pe Bunicul. Așa mi s-a părut mie și rău m-am certat în mintea mea că îi adusesem Bunicului tristețe peste chip. Dar s-a dovedit că nu era cum am crezut eu. Tocmai voiam să-i cer iertare pentru întrebarea prostească pe care i-am pus-o, când moșul m-a împins de la el cu brațul cu care mă înconjură, ținându-mă apropiat sufletului său și mi-a zis, privindu-mă lung:

-Ce ți-a venit, năzdrăvane, tocmai acum să mă ispitești de alean? Dor mi-a fost de bunică-ta Mărioara de când îmi căzuse dragă și dorul nu m-a părăsit nici în ziua de azi. Dar bunichii nu trebuie să-i spui. Că i-a știe ce se cuvine și ce nu. Numai atâta îți spun, pui de motan, că în seara zilei când mă întorceam la muierea mea după lungi călătorii, ea făcea așa cum obișnuiești tu, Prăsleo, să faci. Adică se freca ușor de coastele mele, întocmai ca un pisic lângă piciorul omului. De acest frecat ușor îmi era tare dor, acolo, în Crimeea. Când nu mai puteam și mă lua așa, ca o arșiță, făceam și eu așa cum făceau ciobanii noștri: scoteam trișca din traistă și doineam ce îmi venea pe răsuflare, pornit de la inimă, plămâni, din rărunchi. Atunci tatăl tău și unchii tăi și toți ciobanii noștri se depărtau destul cât să mă lase pe mine cu liniștea mea iar ei să-și ascundă ochii uzi, unii de alții, că aleanul de mamă, de casă, de pui și de toate neamurile îi durere mare la românii noștri. Știi că acest cuvânt, dor, nu există la alte neamuri? Mult m-am mirat când Grișa – Mihail mi-a vorbit despre dorul românesc și cum ne cred și spun despre noi neamurile cu care ne împrietenim.

-Și cântând din trișcă, te slobozea dorul? Cât te ținea trist acest dor?

-La început cântarea din trișcă nu avea nici o noimă, sau cum se mai zice, nu avea pe Dumnezeu în acele sunete care ieșeau din trișcă. Apoi deodată începeam să văd departe, ca și cum ochii mei se suiau într-un brad pe dealul ruinelor romane ale tribunului Tiliscus și de acolo vedeau tot ce mișca în satul urmașilor dacilor din Tilișca. Nu știu dacă vedeam aievia ori închipuirea mea era așa de puternică, dar vedeam acel ceas binecuvântat când am simțit prima dată că fătuca aceea, zglobie, cu codițe bălaie și ochi ca cerul, care tot alerga pe lângă calul meu când veneam în sat, că această Mărioară îmi este tare dragă. Ceva mă mânase să dau bici calului să alerge mai iute, să văd dacă fătuca Mărioara se mai ține pe lângă calul meu ori s-o luat cu alte treburi. Apoi vedeam cum stătuse cu ochii în pământ când eu am îndrăznit să-i mângâi pletele bălaie, cum ea s-a culcușit pe dată la pieptul meu ca pisoiașul în poala stăpânei. Știi ce mi-a zis, bunică-ta, când i-am ridicat bărbia, voind să o sărut?

-Nu te-o lăsat? S-a supărat și te-a certat? zisei eu, ocoșul.

- Nu, doar atâta a zis: „Bădie, de ți-s dragă, vino pe la taica și mă cere! Vrei?” Eu i-am răspuns că da, voi veni. Ea m-a luat de mână, m-a tras și a zis: „Păi vino, dacă vrei, chiar acum! Că acum este ceasul nostru bun!”

-Și când vedeai ca aievia acea clipă frumoasă, mai aveai putere să cânti la trișcă? Spune drept, bunicule, nu te podidea plânsul?

-Cum să plâng eu, om în toată firea?! Atunci îmi venea așa o cântare că pe dată se auzeau păsărele cântând pe ramurile copacilor din marginea pădurii, parcă la întrecere cu mine. Apoi veneau câteva mioare, cred că erau cele mai bătrâne din ciopor, care lăsau păscutul și se așezau pe piciorușele îndoite la doi pași, în jurul meu. Stăteau cumiști, doar rumegau în liniște, cu ochii către mine. Se adunau mereu aceleași oițe, erau vreo douăzeci. Că unul din ciobanii mai bătrâni a venit pe furiș, odată, cu un șomoioș de câlți înmuiiați într-o vopsea albastră și le-a lăsat semn pe căpățână la fiecare. Și altă dată,

când mă apuca dorul de casă și începeam să cânt din trișcă, acestea veneau și se așezau roată lângă mine. Că ciobanii le-au poreclit „Însemnatele!”

-Mai bine le spuneau „Însemnatele lui Moș Toader!” Nu, Bunicule?

Seara noastră de poveste s-a gătat când a intrat în ogradă un călugăr, de la Sfântul Ilie. A urcat pe târnațul unde ne găseam noi, în jurul Bunicului și doar atâta a zis: „Îi bai mare, domnule! Am adus carte de la București, care a fost trimisă de Preasfințitul Emilian părintelui Goia, starețul nostru. Care l-a chemat pe cumnatul domniei tale din Ciobotani.” Bunicul s-a ridicat de lângă noi și a intrat cu călugărul în odaia cea bună. Bunica și celelalte femei ne-au dus la culcare de îndată.

*

* *

Au fost zile frumoase, multe, acolo la Monor unde locuiam cu familia după ce Ticu împreună cu Bunicul închiriaseră două case de la Primarul acelei comune. Deschisese, Bunicul, o boltă în casa din centrul comunei și făcuse făgădău în a doua casă, care era mai la marginea satului. Dar din ziua aceea când a venit la noi călugărul de la Mănăstirea Sfântul Ilie de la Toplița, timpul poveștilor s-a scurtat și n-am mai avut rând la șezut în jurul Bunicului destul de multă vreme. Dar să spun ce ni s-a întâmplat în acest an 1940, an de război, cel de al doilea mondial.

Bunicul și cu Ticu au lipsit zece zile. Plecaseră din Monor în câmpiile Târnavelor – eu nu știam, pe atunci, unde sunt aceste locuri că nu învățam geografie în clasele primare – să cumpere vinuri și băuturi spirtoase pentru făgădău. Au umblat mult până au găsit ce căutau. Întârziaseră în acest an să dea arvună la podgorenii de la care cumpăraseră anțărț deoarece nu fuseseră mulțumiți de calitatea vinurilor și la tocmeală aceia nu voiau să dea prețul mai jos. Pretindeau că

În acest an, 1940, vinurile vor fi foarte bune deoarece vara fusese secetoasă, soarele stătuse multe zile pe cerul senin încât se adunaseră destule zaharuri în boabe. Până la urmă au renunțat la acei gospodari și s-au pornit să caute alții. Greșeală mare au făcut, a recunoscut Bunicul până la urmă. Trebuiau să mai zăbovească la acei podgoreni, iulie era trecut de mijloc și în satele de pe Târnave afacerile se încheiaseră de mulțișor. Dar Ticu nu mai voia să aibă de a face cu aceia, erau prea lacomi și nici nu recunoșteau că viile lor erau îmbătrânite și nu aveau atâtea soiuri nobile ca alții. Eu nu m-am băgat la sâcâit așa cum aveam obiceiul de când Bunicul se legase printre neamuri că eu voi moșteni locul de negustor, că el mă va învăța toate secretele acestei meserii, că am capul potrivit la socoteli și nici nu mă las păcălit ca un copil. Eu eram mândru de această hotărâre a Bunicului și nu s-a supărat pe mine când l-am întrebat dacă eu, ca negustor, trebuie să cunosc și cât anume despre vii, soiuri de struguri și timpul potrivit pentru arvunit. Mi-a spus că sunt prea crud încă pentru aceste învățăminte, să o las mai ușor cu întrebările. Așa că am stat cuminte, cum s-ar zice, în banca mea. Iar cuminenția aceasta mi-a prins bine deoarece nu erau vremuri de șagă, bărbații stăteau încruntați mai tot timpul, citeau gazetele de la București și se iscodeau unii pe alții despre politică. Ticu chiar mi-a spus să fiu cuminte, să nu mă bag în vorbirile oamenilor mari, mai cu seamă atunci când veneau la boltă ori la făgădău monoreni mai din fruntea satului. Adevărul este, îmi amintesc acum, că nu era liniște nici între noi, copiii. Simion, colegul de clasă al lui Ionel, fratele meu mai mare, era căpetenia noastră în sat. El conducea jocurile, el își lua darul de la fiecare copil din ceată. Iar în vara aceea din anul 1940 Simion dăduse poruncă să stăm deoparte de copiii unguri din sat. Nu erau mulți și nu am înțeles de ce trebuia să ascultăm de porunca lui Simion. Doar până atunci ne înțeleseserăm bine cu Ioșca, cu Șoani, cu Pitiu și cu Iboia,

fetița cea frumoasă a șusterului⁶ Șiklodi. Și când l-am luat la întrebări pe Simion el n-a putut explica nimic, decât spunea că așa i-a poruncit tatăl lui să nu ne amestecăm cu ungurii, să nu iscăm certuri ori bătaii cu ei. „Așa că, măi Prâsleo, tu trebuie să asculți de mine, că sunt cel mai mare, și ca să înțelegi cum este cu poruncile de la căpitani, stai aplecat ca să-ți trag un șut în cur, pedeapsă pentru neascultare.” Asta era prea mult pentru răbdarea mea. „Prostule, nicicând nu te vei vindeca. Trage-mi un șut în cur și te-ai lins pe bot, pe vecie, de bomboana ștolwerk pe care o capeți o dată pe săptămână de la bolta lui Bunicu!” Asta s-a întâmplat când ne-am întâlnit cu cei patru copii unguri la poala pădurii unde ne adunam cu toții când pășteam oile, peste vară. Simion a încercat să-i alunge pe unguri, dar aceștia nu s-au lăsat. Mă uitam la ei cât de amărâți erau, cum ochii lor erau plini de uimire, iar Iboia era gata să plângă. Atunci îl luasem eu pe Simion la întrebări. Văzând că nu-i chip să li se explice pricina ruperii prieteniei, Ioșca – fiind cel mai mare dintre ei – nu spuse decât că nu vor sta cu noi și nici nu vor sări la bătaie. Doar se apropie iute de Simion și îi rupse buzunarul de la piept al cămășii curate, albe, pe care acesta o purta cu fudulie. Și strigă Ioșca în urmă, fugind cu toți ai lui: „Noi nu ne batem, dar o să te bată tatul tău pentru cămașa ruptă!”

Au fost plecați, bunicul și Ticu, pe Târnave? Noi așa am știut și nu ne-a păsat, nici n-am întrebat pe vreunul dintre ei ce anume au văzut pe unde au umblat. Adevărul avea să-l destăinuie Bunicul mult mai târziu, la câteva săptămâni înainte de a se pregăti de drumul cel lung. La Răstolița, mai la vale pe Mureș, în casa unui pădurar de Ocol Silvic, Movilă îl chema, s-au întâlnit cu trimișii Patriarhiei care veneau cu poruncă de la Prea Fericitul, să scoată peste munții Călimani cât mai multe familii de evrei, dincolo în Moldova. Bunicul n-a vorbit niciodată despre călătoriile lui cu Ticu, despre cum s-

⁶ șuster = cizmar (ungurește)

au mișcat ei împreună cu alții, înfruntând primejdii de moarte, ca să salveze oameni pe care hortiștii îi căutau să-i trimită în lagăre. Doar pentru că erau evrei!

-De ce trebuia să faceți asta, Bunicule? De ce evreii trebuiau să fugă din Ardealul ocupat de hortiști? Ei nu erau oameni la fel ca noi? Întrebarea mea nu era potrivită pentru acele vremuri. Eram în anul 1952, acum țara era condusă de comuniști și multe lucruri erau pedepsite de acești conducători. Cele mai grele pedepse erau cu închisoarea cea rea – Gherla îi ziceau oamenii scuturându-se ca de un fior de gheață – ori cu munca la Canal, în Bărăgan. De multe ori noi, copiii, eram pricina acelor pedepse grele, că vorbeam în gura mare, la lume, ceea ce auzeam în casă, vorbind părinții între ei.

-Puiule, Hitler a fost capul cel mare al răutăților. El a hotărât că evreii nu sunt la fel cum sunt creștinii, cu osebire ca germanii. Că sunt popor inferior, blestemat de Iisus, care a suferit răstignire din cauza lor. Dar adevărul l-am înțeles mult mai târziu. Nu legenda biblică era pricina exterminării evreilor ci banii, averile. Mulți evrei erau bogați. Erau doctori vestiți, bancheri, proprietari de fabrici, avocați, oameni aleși prin vot în fruntea unor servicii speciale, ale Statului.

-Hitler dăduse poruncă să fie adunați evreii în toate țările pe care le cucerise în acest al doilea mare război. Îi adunau și îi trimiteau în lagăre de muncă. Am văzut fotografii cu acești evrei care au supraviețuit în lagărele de muncă. Erau ceva ce nu puteai să crezi: slabi, numai piele și os, bolnavi și neputincioși, așteptând să vină Moartea ca să scape de chinuri. La noi, în România condusă de regele Mihai și de Mareșalul Antonescu, porunca lui Hitler n-a avut nici o putere. Țara noastră doar a făcut alianță cu Hitler, n-a fost cucerită ca alte țări. Iar Mareșalul i s-a întâlnit lui Hitler: „În România nu avem evrei. Toți locuitorii noștri sunt cetățeni egali între ei, nici unii nu sunt de vânzare.” De aceea mulți evrei au găsit scăpare trecând granița în România. Iar eu, cu Ticu și cu alți

bărbați de încredere, aleși anume de către Patriarhie, am primit poruncă să le fim călăuze acestor evrei prin munți, să-i trecem granița în Regatul României. Și poruncă am primit să nu luăm nici un ban de la acești fugari, să avem milă și să ne îngrijim de ei, de cum ar fi frați de sânge cu noi.

Zilele verii treceau una după alta, soarele ardea din ce în ce mai tare iar părinții noștri deveneau tot mai îngrijorați. Câteva leaturi de bărbați fuseseră chemați la arme, țara se pregătea de războiul care bântuia Europa încă din septembrie anul din urmă. Trăgând cu urechea la ce vorbeau părinții, am înțeles că era de rău, că ni s-a luat o parte din țară iar acum se pune la cale ruperea unei alte părți din țară. Bunicul dăduse poruncă să fie pregătite niște boccele cu lucruri și femeile să fie gata de drum într-un ceas, dacă se va întâmpla o nenorocire. Ticu împreună cu doi veri pregătiseră căruța cea mare, de mărfuri, pentru drum lung. Adică au făcut agățători pe laturile căruței și au pus acolo două roți, să fie dacă vreo roată se va rupe în drum. Iar sub podul căruței au făcut o ladă lungă, înaltă cât să încapem noi cei trei copii mai mici, adică Ionel și cu mine culcați pe laturi pe o saltea bună, groasă, din bumbac și lână, iar Mircea, cel mititel, se culca la mijloc. Tare ne-a fost greu cu el, mereu se răsucea când pe o parte când pe alta, scâncea în somn și ne trezea la miez de noapte că se scapă de pișulică.

Iar ziua bejeniei a venit. La 2 iulie în acel an 1940 țara a renunțat la Basarabia, pe care au luat-o comuniștii, venind cu armatele lor până la Prut, unde au așezat noua graniță. Bunicul spunea, parcă cu mai mult năduf decât oricând, că regele trădător a fugit din țară, după ce ne-a vândut dușmanilor. Aveam doar opt ani, nu pricepeam nimic din toate câte se întâmplau, dar plecarea de acasă, din Monor s-a făcut cu lacrimi și jale. Noi, familia noastră, lăsam în urmă casele pe care părinții le luaseră cu chirie de la Primărie, golite de lucruri din care unele au fost încărcate în căruța cea mare, iar altele, cum ar fi mobilele, au fost duse la neamurile care

rămâneau în urmă. Am călătorit două zile, coborând către miazăzi. Bunicul a hotărât să ne așezăm într-un sat sub poală de munte, la malul Mureșului, la Stânceni, o comună din județul Harghita. Dar asta este o altă poveste, la care mă voi întoarce mai târziu, după ce voi scrie în caietul meu (pe care îl țineam ascuns, că scrisesem pe copertă cu litere mari, îngroșate, JURNAL) cele pe care bunicul și bunica Mărioara le-au povestit despre bunicii din partea mamei mele.

Capitolul 4

Revoluția bolșevică

Satul nostru Tilișca, din Mărginimea Sibiului, povestea Bunicul Toader, s-a golit de câțiva bărbați care au plecat în lume, grupuri – grupuri, în căutarea norocului. Unii, așa cum a fost el, bunicul meu, și-au căutat norocul peste o apă mare, numită Ocean, într-o țară îndepărtată, ce se chema America. Alții s-au dus către răsărit, dincolo de râul Prut și râul Nistru, în Rusia unde se zicea că este pământ fără stăpân, că oricine poate să-și ia câtă moșie vrea și are putere să o lucreze. Așa au făcut bărbații din casa părinților mamei. Bunicul Vasile, tatăl mamei Leontina, s-a întovărășit cu niște veri buni, prieteni încă din vremea cătăniei și au plecat să-și facă moșii în pământ rusc. Bunica Floarea a rămas acasă, în Tilișca, grijind de gospodărie – împreună cu celelalte trei surori Ileana, Margareta și Iolanda, că Sofronia, sora cea mai mare era la casa ei, la Ciobotani lângă Toplița - dar și de fâgădăul din mijlocul satului. Bunicul Vasile cu verii lui se îndreptau către ținutul Kursk, despre care aflaseră că avea câmpii întinse cu pământ bun, negru, nelucrat care se dădea în arendă cu scutire de taxe și impozite pe cinci ani de la început. Războiul din 1914 i-a prins la Harkov, în Ucraina. Intraseră lucrători la o oțelărie deoarece rămăseseră fără bani. Gândeau să rămână acolo până economiseau câteva sute de ruble ca să-și cumpere căruțe, cai și vâcuțe cu care să înceapă o viață nouă. La o săptămână de la declarația Țarului Nicolae al II-lea că va cuceri Galiția, zicea acela că este pământ străbun locuit de slavi, Vasile și neamurile lui au fost arestați și închiși la cazarma poliției orașului Harkov. Ei se înregistraseră la Primăria Harkov ca emigranți austro-ungari, după cum scria în pașapoartele lor. Dar Rusia se dăduse protectoarea Serbiei, căruia împăratul Franz Iosef îi declarase război căutând să răzbune moartea fiului Ferdinand, moștenitorul tronului,

asasinat la Sarajevo. Deci bunicul Vasile s-a trezit că este dușman al Mamei Rusia, deci trebuie izolat, interogată ca să se afle dacă nu cumva era spion ori răufăcător pregătit să lovească Rusia din interior. Acolo la Harkov nu au fost mulți străini arestați de Ohrana⁷ țaristă. Biroul de la Harkov nu avea bani pentru acești arestați și nici o pușcărie adevărată. Ca să nu-i piardă, porucicul Ohranei locale a cerut aprobare să-i trimită la Moscova. Acolo era un lagăr mare care găzduia câteva mii de străini pe care i-a prins războiul pe pământ rusesc. Parte din aceștia erau negustori, de adevăratelea. Ei au oferit bani ca să fie eliberați cât mai repede, dar polițiștii Țarului nu se grăbeau să-i scape din mâini. Poate că unii erau spioni, poate că adunaseră informații despre armata Țarului, despre fabrici unde se turnau tunuri, mitraliere, se făceau părți din puști, gloanțe. Toți prizonierii treceau pe la Triaș, un loc de unde răzbăteau sudălmii, urlete de durere și alte semne că adevărul se scotea cu durere, precum dinții sănătoși din gură. După câteva săptămâni de la sosirea lor în lagăr, a venit rândul la Triaș și grupului tilișcanilor conduși de Vasile. Acolo însă au avut surpriza să fie dați la interogatoriu pe mâna unui polițist care vorbea bine românește. Îl chema Ilie Cătărău și era de loc dintr-un sat de pe malul Nistrului. El a vorbit frumos cu ardelenii, nu i-a supus la torturi și nu s-a atins de nici un fir de păr din capul lor. Bunicul Toader povestea că aflase de la cuscrul Vasile mai multe lucruri interesante, dar una din acestea era o năzdrăvănie pe care a cercetat-o și a aflat că cele povestite erau adevărate. Iată ce zicea bunicul Vasile despre acel basarabean.

„-Măi ardeleni, spuneți drept de ce vă aflați voi în Rusia la această vreme? V-au trimis ghinărarii austrieци să spionați despre oștire Țarului? Spuneți drept, jurați-vă pe Sfânta Cruce că nu mințiți, iar eu nu am să fiu rău cu voi.” Așa le-a vorbit acel Ilie Cătărău, polițistul rus.

⁷ Ohrana = poliția secretă

„-Noi nici măcar n-am făcut armata la austrieci, domnule, trebuie să ne crezi că nu umblăm cu drăcovenii din astea. Noi nu-i iubim pe oamenii lui Franți Ioșka împăratul, să-i sece răunchii de ticălos ce este. Noi am plecat din satul nostru de sărăcie, am aflat că aici ar fi pământ bun, nelucrat, fără stăpân și am venit să câștigăm bani prin muncă cinstită. Ne jurăm că nu am venit cu gânduri rele aici, în Rusia.”

După mai multe zile de vorbiri cu acel Ilie, în care au spus numele neamurilor lor din Mărginimea Sibiului, au povestit despre răutățile ungarilor față de români, de ura ce le-o poartă pentru toate năpăștile suferite, li s-a arătat polițistul basarabean într-o lumină mai omenoasă.

„-Eu o să vă cred, vă slobozesc din Triaj, dar mai departe nu am cum să vă ajut să scăpați de aici. Pe cei mai mulți o să vă ducă departe, în Siberia și nu vă vor da drumul de acolo decât când s-o găta războiul. Eu le-am spus mai marilor mei că nici voi nu-i iubiți nici pe unguri și nici pe austrieci, dar ghinările noastre n-au vrut să audă că voi ați putea să vă întoarceți în Imperiu și ați spiona pentru ruși. Au venit niște ofițeri și v-au cercetat în mulțime, dar au zis că nu sunteți de încredere, că arătați ca niște fricoși, care ați scuipa tot dacă austriecii v-ar prinde și v-ar pune la cazne.” Apoi, moșul Vasile s-a jurat de multe ori că ar face spionaj pentru armata Țarului dacă ar putea ajunge înapoi în Ardeal. Cât despre cazne, să fie puși la încercare că ei sunt învățați cu bătăile, nu vor spune nimic.

„-Bine, uite voi ați putea face o faptă pe care eu, împreună cu prietenul meu Timofte Kirilov, am dus-o la capăt la Brașov, pe muntele Tâmpa? Voi ați fost vreodată la Brașov? Știți unde este muntele Tâmpa?

-Am fost la Brașov, domnule și știm de muntele Tâmpa. La poale are o biserică mare, frumoasă, care a ars mai de mult și de acolo i se trage numele de Biserica Neagră.

-Ați văzut voi, de la poalele muntelui, că acolo, în vârful este o statuie înaltă, a căpeteniei ungarilor Arpad, cel care i-a

adus în pusta maghiară la anul 896. Ei bine, eu și cu prietenul meu Timofte Kirilov am pus dinamită la piciorul statuii și am comandat explozia de la distanță. Statuia⁸ aceluia Arpad s-a făcut țândări, dar soclul nu s-a spart de tot. De la această faptă noi suntem căutați în toată lumea. Voi ați putea face o faptă la fel?” Cuscrul și verii lui s-au spăimântat foarte la auzul acelei isprăvi și au zis că nu, ei n-ar avea curajul să facă o asemenea treabă. Așa că polițistul Ilie Cătărău i-a trimis înapoi de la Triaj și mai mult nu i-a mai căutat pe ardelenii noștri. Apoi după alte zile, când se apropia toamna, toți acei străini din lagăr au fost urcați în vagoane de tren și au fost duși în Siberia. Au trăit în acele pustietăți până în anul 1921, când au fost sloboziți să se întoarcă acasă. Mai mult de un an au mers pe jos, s-au mai oprit pe unde li s-a dat de muncă pentru câteva ruble cu care și-au cumpărat mâncare și încălțări.

Bunicul Toader s-a oprit din povestit. Mi s-a uitat în ochi și a zis:

-Puiule, acumă știi cine sunt bunicii tăi. Poveștile pe care ți le-am spus sunt lucruri adevărate. Noi am avut mult de suferit în viață, dar am avut credință și ne-am rugat cu toate puterile lui Iisus Hristos, Mântuitorul nostru și Maicii sale Preacurate. Fără credință nu am fi ajuns acasă. Să nu uiți aceste povestiri adevărate niciodată și să fii mândru de bunicii tăi. Și să mai știi, copile, că nici un lucru pe care îl faci, iar la trudă ta nu-l faci părtaș pe Dumnezeu, acel lucru se va pierde, se va sparge ori v-a lua foc. Că fără Dumnezeu nimic nu se poate face pe lume.

*

* *

Ziua în care am ajuns la Stânceni a fost o zi urâtă, pe care n-am uitat-o niciodată. Ploua încă de la miezul nopții. Eu și Ionel, fratele mai mare dormeam în lada de pe fundul

⁸ dinamitarea statuii lui Arpad de pe muntele Tâmpa din Brașov = fapt autentic, descris în Wikipedia.

căruței. Pe Mircea îl ținea mama Leontina în poale. Ar fi trebuit să dormim, dar nu era chip să cădem în somn. Drumul era pietros, căruța se hurduca iar pe noi ne dureau coastele și genunchii. Ionel, deși era mai mare decât mine plângea sâsâit, încerca să nu-l aud, că știa că voi râde de el. Dar când n-am mai putut să rabd nici eu acele ghionturi pe care le încasam de la Ionel și de la pereții lăzii și am început să plâng, atunci fratele mai mare a început să bată în acoperișul lăzii cu un ciocan mic, pe care Ticu ni-l dăduse ca să cerem ajutor dacă vom avea nevoie, în timpul drumului. Pe dată căruța s-a oprit și Ticu a deschis capacul de deasupra noastră.

-Ce-i, măi, smiorcăiților? Vă doare ceva? Ticu nu avea obiceiul să ne corcolească – adică să dea crezare văicărelilor noastre – și ne ambiționa să nu plângem ca niște fetițe ci să răbdăm ca adevărații bărbați. De data aceasta eu am sărit la el:

-Ticule, treci în ladă în locul nostru și o să-i cerem bunicului să mâne caii la trap numai zece minute. Să vedem cum ți-a fi!

-Bine, hai afară, vă cred! Îmbrăcați sumanele astea și stați culcușiți în spatele scândurii pe care șede bunicul. Afară îi frig, că suntem în munți și plouă.

Am mers așa, rezemați unul de altul și aruncați în toate părțile de caii care acum erau mânați mai repede, că nu mai trebuia să se poarte mai îngăduitori cu noi știindu-ne înghesuți în ladă. Cred că era noaptea târziu când căruțele noastre au trecut peste apa Mureșului pe un pod din bârne de lemn, pe care ne-am hurducat cel mai tare. Dincolo de pod drumul era și mai prost. Căruța noastră se apleca pe o parte și pe alta, după cum trece prin scobituri – numite fâgașe – ori chiar prin gropi destul de adânci. Dar drumul acesta rău n-a fost mai lung de un kilometru. Căruțele noastre – că eram patru atelaje cu totul – s-au oprit iar Ticu a coborât, fluierând aprig, ciobănește și pocnind din bici ca la stână. Eram în fața unor porți înalte, cu acoperiș iar ploaia lovea cu zgomot în scândurile de șindrilă. N-a durat prea mult, s-a deschis o

portiță pe latura porții celei mari și cineva, un bărbat, a ieșit ținând sus un lămpaș cu petrol.

-Toadere, voi sunteți? se auzi un glas dinspre cel ce trebuie să fie stăpânul acelei case în fața căreia am ajuns.

-Noi suntem, Aureliene, cine mama lui ... ăla rău să fie, pe o vremeială ca asta. Dă-ne drumul înăuntru că suntem murați și obosiți, iar copiii noștri suferă tare.

Am ajuns la acest refugiu unde voiam să ne așezăm, măcar pentru înnoptat. Era prea întuneric, ploua prea tare, ne era prea frig în pantalonii noștri scurți, ca să ne rotim ochii în jur, să vedem unde suntem. Ticu ne-a luat pe brațele lui puternice și ne-a dus pe prispă. În cameră se aprinsese altă lampă, apoi o femeie – parcă ar fi fost sora bunicii Mărioara, arăta la fel la lumina slabă care venea din casă – ne-a luat de mână și ne-a dus înăuntru, unde era mai calduț, dar nu de la vreo sobă ci numai de la aerul închis. Ne-a așezat pe un pat larg, unde dormiseră gazdele până la acea oră. Ne-a îndemnat să ne întindem și să ne acoperim cu blănurile de oaie până va aprinde focul, să ne încălzim. De afară se auzea zarvă, voci de bărbați amestecate cu voci de femei. În cele patru căruțe cu care sosisem erau vreo douăzeci de oameni. Gazda aceasta, Aurelian pe nume – am ținut minte numele pe care l-a rostit bunicul acolo, la poartă! – se îngrijea de culcuș pentru toți călătorii. Dar pe noi doi, pe Ionel și pe mine, nu ne mai interesa nimic. Repede ne-am încălzit sub acele blănuri de oaie și am adormit. Ne-au lăsat în pace, să dormim, ne-au trezit vocile femeilor dimineața, când se îngrijeau de mâncare. Mirciulică fusese pus și el, în pat, alături de noi.

-Unde suntem, bunică, am întrebat eu, ridicându-mă în capul oaselor. În încăpere era cald, ardea focul într-o sobă cu plită din fier gros. Mirosea a lapte proaspăt și a ouă prăjite. Bunică, te rog dă-mi o gură de lapte, că mi-i poftă, am zis eu, cu nerușinare. Dar femeia care s-a întors dinspre plită cu o cană de tablă vopsită cu alb nu era bunică, deși semăna tare cu ea.

-Mihuț, nepoate, ce mare ai crescut de când nu te-am văzut! Eu sunt Sofronia, sora bunicei tale. Uite, îți pun lapte în cana asta, îi lapte muls proaspăt, nici nu l-am strecurat și nici nu l-am fiert. Ai mai beut lapte de la țâța vacii?

-Am beut, bunică Sofronia, îmi place la gust!

În timp ce beam, ținând cana cu două mâini, bunica Sofronia m-a mângâiat pe cap, mi-a ciufulit părul și a zis:

-Tu semeni tare, Puiule, cu bunică-ta, sora mea! Ești din sângele nostru! Trebuie să fi tare isteț, că așa s-a lăudat soru-mea în scrisorile pe care mi le-a trimis, mai demult.

N-am zis nimic, nu voiam să las cănița din mână că laptele era tare bun! Iar la spatele meu l-am simțit pe Ionel foindu-se, ridicându-se și șoptindu-mi la ureche „Dă-mi și mie!” Bunica Sofronia l-a văzut și pe Ionel, l-a tras spre marginea patului să-l vadă:

-Tu trebuie să fi Ionel! Sigur că ești, că semeni cu mamă-ta. Vrei și tu lapte proaspăt?

-Nu, mie îmi place fiert!

-Atunci trebuie să aștepți, că durează ceva vreme până îți fierb un litru și îl răcesc, ca să nu te frigi la limbă. Ori poate vrei o ulcică cu chișleag, cu colesă rece?

-Da, vreau, zise Ionel. Dar îi place și lui Prâslea, să-i dați și lui, că altfel îmi ia cana din mână!

-Bată-vă să vă bată, de năzdrăvani, zise bunica Sofronia. Nici nu v-ați trezit ca lumea și ați făcut plinul casei mele! Hai să vă strângă bunica în brațe!

Aveam să aflăm cine erau stăpânii casei acesteia, mai încolo, când ne-am adunat într-un șopron, un fel de casă cu pereți numai pe jumătate, cu o masă ciudată, ca o cifră „8”, sau mai bine zis ca două mese rotunde lipite una de alta. Acolo am încăput toți, noi douăzeci și ai casei încă zece. Femeile au adus două ceaune mari, ca la stână, și au răsturnat la mijlocul meselor două mămăligi uriașe, galbene, aburinde, mirosind frumos. Gura mea n-a putut sta închisă:

-Astea-s cele două fețe ale Lunii Ciobanilor, mi-a spus mie unceșul Alexandru când am fost la stână, cu Ticu, anul trecut!

Bunicul Toader s-a încruntat către mine și a zis.

-Iar ăsta-i numai unul născut Mihuț, cunoscut cu porecla Gură Spartă, care spune numai năzdrăvănii!

M-am rușinat și m-am lăsat în jos, încercând să mă bag sub masă, dar Ionel nu m-a lăsat:

-Cere-ți iertare, prostule, zise înghiontindu-mă. Dar eu nu m-am lăsat și după bunul meu obicei am trecut la atac:

-Bunicule, acu că m-ai dat de gol și toată lumea știe cine sunt, spune cine sunt aceste neamuri ale noastre, ca să-i putem cinsti după numele lor și rudenia lor. Te rog, iartă-mă!

-Te cam mână din spate, Toadere, nepotul aista al tău! I-ai pus numele Mihiu, după stră-stră-strămoșul neamului nostru!? O fi la fel de isteț?

Bunicul răspunse pe dată:

-Dragă nepoate Mihuț, dragi neamuri, gazda noastră este Antal Aurelian, nepot de soră a Prea Fericitului Patriarh a toată România, Miron Cristea. Aici suntem în satul Ciobotani, care ține de comuna Stânceni. Noi ne aflăm la vatra acestui neam vestit, de oameni buni și credincioși, din mijlocul cărora s-a ridicat Patriarhul României, întâiul ales pe această înaltă funcție. Suntem neamuri cam de a treia spiță, ori de a patra, nu știu! Că eu sunt văr de al doilea, după mamele noastre cu Aurelian, care ne găzduiește. Care și el, la rândul lui, este frate cu Episcopul Emilian, nepot după soră al Patriarhului. Trebuie să știți că de aici, de la Stânceni, părinții Patriarhului, Domnița și Gheorghe Cristea au cumpărat o bisericuță din lemn, pe care au făcut-o bucați și apoi au întregit-o la Toplița, o comună mai mare pe Mureș, la deal. Acolo au pus temeliiile unei mănăstiri cu hramul Sfântul Ilie, care este patronul familiei Cristea, că și pe Patriarh îl cheamă Ilie, după numele de botez. Noi o să stăm în gazdă la vărul Aurelian doar o zi ori două, că aici nu-i rost să pornim ceva, o

boltă ori un făgădău, că satul este mic și lumea este săracă. Iar la Toplița nu-i bine să ne așezăm cu toate că-i o comună mare, mai mare decât Monorul de unde am plecat, că în Toplița sunt mulți unguri și nu-i liniște și prea bună împăcare între aceștia și români.

Apoi bunicul ne-a spus numele tuturor celor 20 din bejenia noastră, iar bunicul Aurelian a spus numele celor zece din familia lui. Eu n-am ținut minte nici un nume, doar atât am ținut minte că bunicul Aurelian l-a scos în față pe nepotul său Dinu, un băiat cam ca mine, cu aceeași vârstă și tot un neastâmpărat ca mine. Cu Dinu ne-am împrietenit pe loc, chiar am ieșit în ogradă până ne-o chemat părinții la masă.

Micul dejun s-a lungit până spre seară. Că bărbații s-au așezat la povești, iar femeile au tot adus mâncare și băuturi la masă. Dacă am văzut că nu-i rost de stat cuminți lângă părinți, eu și cu Dinu ne-am făcut semne și ne-am tras de la masă. Dinu ne-a întrebat de-a ce să ne jucăm.

-Nu știi, că dacă suntem numai noi trei, de-a ce ne putem juca?! am întrebat eu.

-Măi, eu zic să mergem sus pe munte. Pe Tarniță. Este un munte care îi ca o poartă lângă Mureș, dincolo începe Toplița. Dacă ne suim pe Tarniță vedem Toplița până departe, apoi vedem Călimanii și munții Gurghiului. Dar pe drum, la jumătatea urcușului avem noi un loc unde putem culege zmeură. Găsim și câteva tufe de afine și de mure. Vreți să mergem? Numai că trebuie să-i spun bunicii Sofronia ca să știe unde ne ducem, să nu se sperie moșnegii. Că Bunicul Aurelian îi tare iute la mânie.

Așa că ne-am urcat pe Tarniță. Era un loc fain, iar ziua se făcuse senin și cald, iar nouă ne-a fost foarte bine. Când am plecat din ogradă de la bunicul Aurelian, mama lui Dinu ne-a îndemnat să luăm cu noi măcar o găletușă, să culegem zmeură, că tare se vor bucura femeile de aceste fructe dulci. Am cules de toate, am umplut găletușa de trei litri. Dar cele mai bune au fost murele, erau coapte și foarte dulci.

Muntele Tarnița avea o formă foarte ciudată. Avea o parte retezată, de parcă ar fi fost fruntea unui cap de om, ascuns în pământ. Peste râpa prăpăstioasă platoul de sus era acoperit de o pădure deasă de brazi. Arăta, această pădure, ca un păr omenesc, foarte încâlcit. Am ajuns la poalele stâncilor, care erau mai înalte ca turla bisericii celei mari din Monor. Nu am mers mai departe, ar fi trebuit să ocolim mult și ne putea prinde noaptea. Dinu spunea că acolo, pe platoul de sus se află un schit, cu o bisericuță cioplită de cei patru călugări care viețuiesc acolo. Schitul are și o stupărie, iar călugării sunt oameni primitivi, de câte ori a urcat cu tatăl lui acolo, de două ori pe an, totdeauna i-au omenit cu miere foarte dulce.

De acolo de la poalele stâncilor am văzut mănăstirea Sfântul Ilie din Toplița și satul acela, care era mare cât un oraș. Dinu ne-a arătat locul și ne-a spus câte ceva din ce puteam vedea de la depărtarea aceea.

-Castelul acela alb, cu turla înaltă din mijlocul satului este castelul baronului Urmanczi. Acela este un ungur fălos, aproape toate pădurile din munții Călimani, care se văd de aici, sunt ale lui. Se zice că dacă prinde oameni care vânează ori fură lemne din pădurile lui îi leagă de un par înalt și îi bate câteva zile la rând. Ca să le fie frică la hoți să intre în averea lui. Apoi vedeți drumul acela care pornește de la castelul baronului către munții Călimani? Acela este drumul către Borsec. Ați auzit voi de Borsec? Dar apă de borviz ați băut? Noa, de acolo iese apa aia pișcăcioasă la gust, de la Borsec. Iar cele două linii care se văd pe lângă drumul Borsecului sunt linii de fier, pe ele umblă un trenuleț care aduce apa de la Borsec în sticle și în bidoane mari, tot din sticlă. Oamenii îi zic „kicivonat”⁹. Iar apa care se vede curgând prin mijlocul satului îi Mureșul, peste care am trecut pe puntea cea mare. Noa, acum haideți să mergem acasă, că se strică zmeura dacă o ținem prea mult în găletușă.

⁹ kicivonat = în ungurește kicsivonat înseamnă trenuleț

Când am ajuns acasă era trecut bine de amiază. Nouă ne era foame, iar bunicele mele, Sofronica gazda și soră-sa, Mărioara, ne-au strigat la lume că ce feciori faini suntem:

-Ni, măi bărbați, copiii ăștia s-au suit pe Tarniță și ne-au adus de acolo zmeură, afine și mure! Haideți fetelor să gustați! Apoi întorcându-se către noi:

-Nu-i așa că vi-i foame de atâta umblat? Vă place zama de fasole cu coaste de porc afumate? Haideți în casă și vă așezați, că mintenaș se încălzește zama!

Afară, în acea îngrăditură acoperită căreia îi spuneau filigorie, bărbații stăteau de vorbă cu un călugăr. Am întrebat-o pe bunica Mărioara cine este acel bărbat îmbrăcat în straie de popă. Mi-a zis că este călugăr de la Sfânta Mănăstire a părinților Patriarhului, din Toplița. A venit cu vești de la București, de la Preasfinția Sa Episcopul Emilian Antal. Dar nu-i de bine, că toți bărbații sunt încrâncenați tare de știrile aduse. Mai apoi, când ne luptam cu câte un hartan de găină prăjită în untură, cu miros de usturoi și cartofi copti, Bunicul Toader a intrat în casă și i-a zis bunicii mele:

-Mărioară, nu vă întindeți prea mult la povești, strângeți lucrurile la loc că mâine de dimineață pornim la drum. Plecăm acasă, la Tilișca.

-Bine, măi omule, dacă așa zici așa om face, răspunse bunica Mărioara. Dar nu poți să îngădui să mai stăm măcar o zi, ori două, să ne mai vorovim și noi, surorile, că de mult nu ne-am văzut.

-Nu-i de zăbavă, Mărioară! Ne scrie carte Preasfințitul că ticălosul de Horti Mikloș umblă cu Hitler să ne taie din țară încă o bucată. După ce ne-o luat Basarabia, acum ungurii cer Ardealul înapoi, tule toți sfinții din ceruri! Ne scrie Sfințitul Emilian că să avem grijă cum ne purtăm cu ungurii locului, că la București au început să se obrăznicească. Se adună mai mulți prin cârciumi, cântă cântări de-ale lor, scrâșnesc din dinți și scot cuțite, pe care le învârt în aer. Luți îs de mânie, sar la bătaie dacă cineva le spune o vorbă.

-Tulai, Mărioară, se sperie bunica Sofronia, îi de rău dacă ne fură țara. Apoi îi zic și eu lui Aurelian să inhămăm caii și să venim iute după voi. Ne primiți la Tilișca? Că eu nu pot să rabd să mai fie bocancul nemeșilor pe gâtul nostru. Destul am suferit noi, românii, atâtea veacuri. Apoi răsucindu-se către bărbatul surorii îl întrebă:

-Măi Toadere, dar Mareșalul ce zice? Ne lăsăm țara tăiată bucăți? Noi nu avem armată? Unde sunt feciorii noștri care au plecat la oaste încă de anul trecut?

-Nu-i treaba noastră, femeie! Episcopul zice că țara îi prinsă de dușmani de jur, roată. Ungurii vor Ardealul, bulgarii vor Dobrogea, rușii lui Stalin stau la Prut iar noi nu avem nădejde în nici un ajutor. Hitler o ocupat Belgia, acum se bate cu Franța, ăsta vrea toată Europa să o supună lui. Trebuie să umblăm cu mare grijă, să nu ne alunge din țara noastră.

Noi, băieții care stăteam la masă, am rămas cu ciolanele de pasăre în gură. Ionel s-a speriat, era gata să plângă. I-am dat un ghionț în coaste și l-am lovit și cu piciorul pe sub masă, șoptindu-i să se țină de plâns. Când Bunicul a ieșit din odaie Dinu s-a întors către mine:

-Mihuț, dacă venim la voi, la Tilișca, mă primești prieten acolo, printre copiii din satul vostru?

-Sigur, Dinule! Tu ești ca și un frate cu noi, sigur că rămânem neamuri, veri primari după bunici așa cum a zis mama. Dar poate că n-o să fie așa de rău. Poate n-o să fie război. Noi suntem încă prea mici ca să ne cheme la oaste, nu-i așa, Dinule? Poate că n-o să fie război încă vreo cinci ani, până îi vine rândul la cătănie lui Ionel, ăsta plângăciosul, fratele meu. Dă Doamne, să fie pace!

-Doamne miluiește! au răspuns ca la biserică, într-un glas, Dinu și Ionel.

Am pornit la drum a doua zi, pe la ceasul zece. Am luat-o pe șoseaua către Reghin și apoi la Târgu Mureș. Mergeam cu grijă, noi copiii stăteam în căruța cea mare, de marfă, care avea coviltir. Acolo eram sub aripa lui Ticu și a Bunicului

Toader. Mergeam pe lângă Mureș, aproape de tot prin unele locuri, mai ales între două sate Lunca Bradului și Răstolița. Acolo stâncile erau drepte, parcă ar fi fost pereți de cetate. Ticu zice că aici suntem în defileu, adică cel mai îngust loc cu drum tăiat de oameni și de ape. Defileu Toplița – Deda. Soarele se lăsa către asfințit când am ajuns la Deda. Era un sat mare și acesta. Am numărat patru turle de biserici, ortodoxe după cruci. Era bine că ne-am oprit să înnoptăm printre românii noștri. La marginea satului am găsit un loc, un răriș printre pini, aproape de apa râului. Femeile au scos niște ceaune ca la stână, bărbații au bătut parii și au aprins două focuri pe locuri unde au fost alți drumeți care au făcut și ei foc. Am mâncat mămăligă caldă cu brânză frământată, proaspătă și câte un pumn de jumeri de porc. Apoi ne-am culcat. Eu și Ionel am coborât în ladă, acolo aveam saltea și pătură cu care ne-am învelit. Dar acum Ticu a lăsat capacul scos, ca să avem aer. Dimineată ne-au trezit bărbații din somn, să închidem capacul lăzii că pornim la drum. Bunica ne-a dat câte o felie de mămăligă rece, perpelită în țepușă la foc, încă de aseară. Și o ulcică cu chișleag¹⁰. Am întrebat-o pe bunica de unde este chișleagul și mi-a spus că soră-sa Sofronia i-a dat un fedeleș¹¹ cu chișleag pentru noi, pruncii. Am răspuns ca la carte: „Bogdaprostie!” și mi-am făcut cruce. Iar bunica m-a ciufulit pe cap, zâmbind.

Pe la amiază am ajuns la Reghin. Orașul era mare, pe vremuri a fost cetate săsească. Dar și acum, în timpurile noastre, orașul era plin de sași dar și de evrei. Erau multe ateliere de meșteșugari, unii băteau fierul alții ciopleau lemne, alții țeseau și împleteau. La barieră nu ne-au lăsat să trecem pe calea principală ci a trebuit să o luăm la stânga, către târgul de vite. Am ajuns destul de repede la acel loc care nu era numai de vite ci era ditamai piața. Avea tarabe și mese pentru

¹⁰ chișleag = lapte acru, de vacă.

¹¹ fedeleș = butoiuș mic, rotund sau oval, plat, în care țărani țîn lapte acru sau apă rece vara, la munca câmpului

legume și fructe, avea dughene de măcelărie și de preparate din cărnuri de tot felul, avea tarabe cu vechituri și multe altele. Și mai avea, într-o latură, un ringhișpil. Noi, băieții, acolo ne-am dus de prima dată, să vedem cum se învârt niște scaune legate cu lanțuri de o roată mare, ca o margine de oală uriașă, așezată pe fund dar care avea o bară de oțel înfiptă jos și care învârtea cercul cu lanțuri. Am numărat 12 scaune, dar la tura aceea nu erau ocupate decât vreo patru scaune. Într-un scaun ședea o fată, cred că era servitoare la o casă boierească, după rochie și șurț. Pe aceasta o învârtea un fecior, cu cioareci secuiști și cizme burgher, care se lăsase pe marginea scaunului, oprit fiind să nu cadă de un lanț puternic care era pus de-a curmezișul. Făcea tot felul de figuri, noi ne uitam la el ca la ... circ. Și cum ședeam acolo a venit un fecior care semăna cu secuiul din ringhișpil și care ne-a întrebat dacă știm vorbi ungurește ori săsește. Eu i-am spus că da, putem vorbi puțin ungurește, cât am învățat în sat la Monor de la prietenii unguri. Ne-a întrebat dacă așteptăm să ne dăm în lanțuri tura următoare. Că pentru români biletul îi dublu decât pentru unguri și sași

-Și cât costă un bilet, mă rog frumos? am întrebat eu.

-Pentru voi, copiii mici, nu-i voie să vă dați în lanțuri decât împreună cu un om mare, mamă ori tată. Aveți voi bani? întrebă secuiul. Mie nu mi-a plăcut întrebarea și-am răspuns cum fusesem învățat.

-Nu, n-avem bani, dar trebuie să-i spun lui Ticu cât costă un bilet ca să vină cu noi.

-Costă cinci lei o singură tură, cu un copil în brațe. La a doua tură plata este de patru lei.

Ne-am întors la căruțe. Ticu și Bunicul lipseau, bunica Mărioara ne-a dat câte o turtă dulce în formă de inimă, cu un ciob de oglindă la mijloc. Era bună prăjiturica, am început să o mănânc alene, ca să țină cât mai mult. Bunicul s-a întors la căruțe după o jumătate de ceas. Era supărat tare, ochii îi scăpărau în cap și doar prezența noastră l-a oprit să nu dea

drumul la sudalme. Nu l-am văzut și nu l-am auzit niciodată pe bunicul suduind, dar acum era cătrănit – așa îi plăcea să spună supărării celei mai mari. A venit și Ticu după el, așa că amândoi ne-au spus că trebuie să ne întoarcem la Stânceni, că nu putem trece mai departe, avem nevoie de ausweisuri. Nu știam ce-s acelea, nici n-am întrebat, de teamă să nu-l supăr mai mult pe bietul bunic.

Se făcuse întuneric când am ajuns la locul unde poposisem aseară, la marginea comunei Deda. Noi adormiserăm în căruță, în brațele mamei și a bunicii. Nu ne-au m-ai deșteptat, ne-am culcușit cum am putut pe fundul căruței celei mari. Dimineață nu am stat prea mult, doar cât ne-a îngăduit bunicul să ne spălăm pe ochi în apele Mureșului. Plutea ceața peste ape și maluri, era răcoare. Am pornit la drum, înapoi către Toplița. La Răstolița, înainte de a intra în defileu, ne-am oprit pentru o gustare la casa pădurarului Movilă, cunoștința bunicului. Am oprit la poarta lui, bărbații au intrat în vorbă apoi bunica și mama au coborât din căruță și au intrat în curte, la grajd, de unde s-au întors, după un timp cu o vadră de lapte cald, proaspăt muls. Doamna pădurarului a adus o pâine cât roata carului, cu coaja scârță, așa cum ne plăcea nouă, lui Ionel și mie. Am băut câte o cană de lapte cu o bucată de pâine, ruptă din jumătate, mai mult coajă decât miez. Am pornit la drum, de îndată, iar coaja de pâine mi-a ajuns până am zărit după o curbă a drumului, stâncile de pe creasta Târniței. În Ciobotani căruțele noastre au intrat în curtea bunicului Aurelian, care ne așteptase la capul podului peste Mureș. Era la fel de oțărât ca și bunicul Toader. Dar n-au zis nimic, nici măcar nu s-au salutat. După ce ne-am așezat în curte, bunicii amândoi și Ticu s-au suit într-o șaretă trasă de un cal bălțat și au plecat la mănăstire, la Sfântul Ilie. Tare aș fi vrut să merg și eu, aflasem că acea bisericuță din lemn pe care părinții Patriarhului au cumpărat-o din Stânceni și au strămutat-o la Sfânta Mănăstire este foarte frumos zugrăvită, pe pereți sunt icoane vechi, afumate pe trei sferturi de

vechime, care fac minuni pentru cine are adevărată credință și știe să se roage curat, din toată inima. Dar nu mi s-a îngăduit, Ticu a zis doar atât, scurt „Stai locului, copile!”

Am zăbovit la Ciobotani câteva săptămâni, poate trei, poate patru. În acest răstimp bunicul și Ticu au plecat de multe ori de acasă. Erau mereu încruntați, supărarea le înnegura chipurile și eu, la fel și fratele meu Ionel, ne feream din calea lor. O dată am îndrăznit să o întreb pe bunica Mărioara cu ce fel de treburi umblă Ticu și bunicu, de ce sunt mereu încruntați, parcă ar fi negri de supărare. Bunica Mărioara a încercat să mă trimită la joacă, nu-i treaba mea de ocoș să iscodesc după cei mari. „De ce ziceți așa, bunică? Și dumneavoastră, la fel și bunica Sofronia și mama, toate vă dați din drumul bărbaților, de parcă v-ar fi frică de ei, cum ne este și nouă? Îmi vine să plâng, bunică, tare mi-e frică!”

Bunica m-a strâns la piept și m-a sărutat pe creștet. „Nu trebuie să-ți fie frică, Puiule. Bunicul și tatăl tău știu ce au de făcut ca nouă, la toți, să ne fie bine. Nici mie nu-mi spune nimic, Bunicul, despre treburile cu care umblă. Dar când va socoti el îmi va spune tot și atunci veți afla și voi. Trebuie să ai încredere, că ei umblă pentru binele nostru!”

Eu nu am înțeles prea bine care a fost pricina de ne-am întors din drum, am aflat mai târziu, când am ajuns la Tilișca și bunicul s-a liniștit devenind la loc Bunicul meu drag, că a trebuit să ne facem pașapoarte ca să trecem granița din Ungaria în România noastră ciuntită. Că guvernul României, condus de primul ministru Ioan Gigurtu, cu acceptul regelui Carol al II-lea, au dat Ungariei condusă de Horthy Mikloș cea mai mare bucată din Transilvania, după cum au dictat Hitler, al Germaniei și Musolini, al Italiei. Această pierdere de pământ românesc ne-a prins pe noi pe drum, iar dacă am fi coborât către Târgu Mureș și Alba Iulia ungurii ne-ar fi arestat și băgat într-un lagăr special pentru cetățeni care umblă pe drumuri fără acte. De aceea ne-am întors la Ciobotani ca acolo, cu ajutorul starețului mănăstirii Sf. Ilie să obținem

pașapoarte ungurești și ausweisuri pentru emigrare în România. Am ajuns la Tilișca tocmai a doua zi după Sfânta Marie Mică, adică după sărbătoarea Nașterii Sfintei Marii, Maica Domnului Iisus Hristos. N-am să mă opresc să scriu despre supărarea neamului nostru, la fel ca a tuturor românilor care au simțit trădarea regelui, lașitatea lui și a guvernului condus de Ion Gigurtu și au plâns cu lacrimi de sânge. Îmbărbătându-ne, Bunicul doar atâta spunea: „Să credem precum Iov și slavă să-i aducem lui Dumnezeu, că Domnul a dat și Domnul a luat, fie numele Lui în veci lăudat”

Capitolul 5

Școala de negustorie

În acele zile cât am așteptat noile pașapoarte la Ciobotani, negura nu s-a ridicat de pe chipul lui Bunicu. Într-o zi, după amiază, Bunicul a avut o ieșire, ca o revoltă la un lucru rău pe care l-a ținut înăbușit, stricându-i sufletul. Bunica încerca să-l îmbuneze dar nu avea mare spor, iar lucrul acela rău despre care era vorba o făcea și pe ea să plângă. Am auzit cum a tăcut mult timp, apoi a oftat și a zis:

-Poate că ai dreptate, omule. Cât de rău poate să fie spunând adevărul unui copil cu sufletul curat, asta numai Bunul Dumnezeu o poate socoti. Cugetul tău îți zice să spui. Dar trebuie să ai mare grijă să nu rănești sufletul copilului, să fie un rău din cele peste care însuși Iov știe cum să se plece înaintea vrerii Domnului.

Atunci Bunicul a strâns-o la piept și a sărutat-o pe frunte, așa cum avea obiceiul să sărute și fruntea mea ori de câte ori scăpa despre mine acel cuvânt special „ocoș!” Dar nu a început să vorbească în acea zi. S-a mai frământat două zile iar în a treia zi a dezlegat desaga cu greutate, de față fiind și călugărul Meletie, de la Sfânta Mănăstire Ilie de la Toplița.

-Părinte Meletie, socot că nu fac păcat dacă voi povesti, cu ajutorul Cuvioșiei Tale, istoria familiei Cristea, a ctitorilor Sfintei Mănăstiri de la Toplița. Faptele de la începuturile întâmplărilor care s-au urmat unele după altele au fost cumplite, dureroase. Dar oricât de dureroase ar fi nu avem voie, noi cei de azi să nu le spunem ca pruncii noștri de acum să le spună mai departe la vreme potrivită. Noi toți, mari și mici, ne aflăm la voia și la mila Domnului Dumnezeu de la care poporul nostru a dobândit înțelepciune. Astfel, noi zicem cu adânc tâlc, că „tot răul este spre bine!” Să deslușim înțelesul acestui tâlc după ce vom înșirui faptele, întâmplările despre care este vorba.

Bunicul tăcu, iar părintele Meletie se foi, își dresе glasul și începu, vădit încurcat la gândul că sarcina aceasta este grea și plină de mare răspundere.

-Bunicul vostru m-a rugat să spun istoria neamului Cristea, începând cu pățaniile acelu Vasile Cristea din satul Potoc, județul Bistrița. Că acest Vasile este întemeietorul neamului Cristea de aici, din Ciobotanii Stânceniului. Ei bine, Vasile despre care este vorba făcuse o treabă socotită de voievodul Transilvaniei, în acel an 1682, ca fiind o mare insultă adusă tronului. Era o insultă, o jignire dacă fapta respectivă era măsurată după legea Calvină. După măsura ortodoxă fapta era de adânc merit creștinesc și ar fi meritat cinstirea oamenilor atunci și peste veac. Iată, într-o seară întunecoasă de noiembrie în acest an 1682, trei bărbați s-au furișat sub umbra copacilor până la zidul care înconjura castelul contelui Ianoș Kemenyi din satul Eciu, de lângă Reghin. În liniștea nopții s-a auzit cum un hârleț a lovit pământul de lângă zid și, simțindu-l afănat a făcut semn ortacilor lui să înceapă aceștia să dea pământul la o parte cu lopețile. Au dat pământul cam un ceas, apoi s-au oprit deoarece au dat peste comoara pe care o căutau. Acum s-au aplecat deasupra locului cu pricina și au dat pământul cu mâinile goale. Curând au dezgropat câteva lucruri pe care le-au înfășurat în pânze și le-au băgat în saci. Peste capetele lor, din acea groapă adâncită cu mâinile s-a ridicat o mireasmă sfântă, ca dintr-o grădină de flori frumoase, primăvăratice. Pe rând, cei trei și-au făcut cruci mari și au murmurat rugăciuni. Munca lor nu a durat prea mult timp. Au dus sub copaci cei câțiva saci cu comoara dezgropată, apoi au astupat groapa împingând pământul la loc, cu mâinile. Au pus deasupra câteva brazde de pământ cu iarbă și s-au tras sub copaci. Au ridicat sacii cu comoara și s-au furișat, depărtându-se. Fiind noapte adâncă și fiindu-le treaba cu mare grăbire nu au acoperit locul cu pricina prea bine. A doua zi, la lumină, pe la

ceasurile zece un ispravnic al castelului a bătut destul de tare la ușa iatacului contelui Kemenyi.

-Măria Ta, ticăloșii de valahi au dezgropat mortul și i-au furat trupul. Ce să facem acum?

Din iatac s-a auzit o cumplită înjurătură și contele, doar pe jumătate îmbrăcat, a ieșit aprins de mânie și a lovit în cap, cu pumnul ca o ghioagă, pe aducătorul veștii celei rele. Ispravnicul a căzut fără suflare, dar n-a murit atunci. Dar mai bine ar fi fost să moară, nu să trăiască destui ani rătăcit, cu boală grea la cap. Contele a ieșit pe poarta cea mare și a mers la zid, la locul unde se vedea pământul scurmat și neglijent acoperit. Porunci să de deschidă acel mormânt, să vadă el, cu ochii lui, că mortul a fost furat, că hoții au luat tot.

-Să faceți cercetări și să aflați hoții. Dacă nu se lasă prinși, omorâți-i. Dar vreau să-i judec eu și să le dau pedeapsa meritată.

A trecut o lună de zile și nimeni n-a aflat nimic despre acei hoți, care s-au dovedit a fi jefuitori de mormânt. La câteva zile după descoperirea faptei, când mânia contelui s-a mai domolit, slugile i-au împărtășit că la locul aceluia mormânt profanat pământul miroase foarte frumos. Că iată, au trecut patru zile și mirosul tot puternic este. S-a dus și contele acolo și a simțit și el acel miros. Dar minune, imediat ce a ajuns la mormânt și a simțit în nări miros de smirnă și tămâie, brusc mirosul a dispărut. De parcă anume a izvorât miros de mare sfințenie până la sosirea ucigașului. Lumea a spus că mirosul frumos a dezvăluit că acel mort a ajuns în Rai, ca un mucenic. Iar dispariția mirosului la apropierea contelui dovedește că acela este ucigașul de Sfânt Martir.

Pe zi ce trecea contele devenea tot mai furios. Răcnea să-i fie aduși tâlharii, arunca cu orice îi venea la mână în slugile nevrednice care nu făceau nimic. Dar acele slugi, lovite și rănite, spuneau că preferă să fie brutalizați de ucigaș decât să facă rău Sfântului Martir. După o lună de zile contele s-a liniștit și a poruncit ca o slugă, cu tobă și goarnă să umble prin

satele din jur și să anunțe că cel care îi va descoperi pe hoți va primi 500 de galbeni, răsplată. N-a trecut mult și arginții lui Iuda au vorbit. Slugi înarmate au năvălit peste casa preotului Ladoși, din Săcalu de Pădure. Îl căutau pe Ion, feciorul popii. Dar acela trecuse munții la miazăzi, în Țara Românească iar acolo urma i s-a pierdut. Potera s-a mutat în sat la Gledin, tot la casele preotului din acest sat. Era căutat feciorul popii Iftimie Pencu, pe numele său Petru. Nici acela n-a fost de găsit. El fugise prin munți, în Moldova, unde își pierduse urma. A treia năvală a puterii a fost cu noroc. La Potoc l-au prins pe Vasile Cristea, un gospodar cunoscut ca om drept, bun creștin. Acesta a recunoscut în fața judecătorilor de la Bistrița cetate că da, a făcut parte din grupul celor care au deshumat trupul ciopârțit al Sfântului Martir Iosif Budai, cel omorât de contele Ianoș Kemenyi și de voievodul Transilvaniei, Mihai Apafi.

-Oamenii din satele înconjurătoare pot depune mărturie că Mitropolitul Iosif Budai a devenit martir pentru că locul îngropării sale de spurcații ucigași a izvorât multe zile la rând smirnă și tămâie. Iar mirosul a dispărut când a venit ucigașul la mormânt.

Judecătorii s-au înspăimântat. Au înțeles că mitropolitul a suferit moarte martirică și că ucigașul este contele Kemenyi împreună cu principele Apafi Mihai. Dar nu-i puteau aresta și pedepsi pe adevărații ucigași. Și tot așa, ei fiind mireni, nu puteau admite că mortul a devenit sfânt în Ceruri. Doar Vasile Cristea, prinsul, poate fi pedepsit pentru ca mânia principelui Apafi și a Ministrului de Război Kemenyi să nu cadă peste ei, magisterii cetății Bistrița. Și l-au condamnat la moarte prin spânzurare.

Dar teama de pedeapsa Cerului i-a determinat pe judecătorii Bistriței să-l facă scăpat pe cel nevinovat. Așa că fără să facă cunoscut oamenilor, i-au comutat pedeapsa la închisoare pe viață, într-un loc ascuns. Deci l-au exilat la Toplița.

-Bunicule, îngăduie să întreb, de ce l-au omorât acei nobili unguri pe un omul care avea rang înalt, de mitropolit?

-Aici îi buba cea mare, Puiu!e. Durerea pe care o stârnește fapta ticăloasă trece peste veacuri și nimeni dintre creștinii ortodocși nu rămâne nevătămat. De aceea am stat și m-am frământat dacă să aflați adevărul voi, cei care încă sunteți la anii nevinovăției. Dar de aflat trebuie să aflați. Mai întâi ca să știți până unde poate coborî răutatea omenească a unor oameni care îl poartă pe diavolul în toată firea lor. Apoi ca să înțelegeți în adâncul inimii și al minții voastre că Dumnezeu nu lasă această faptă crudă peste neamul românesc ca o pedeapsă pentru cine știe ce păcate grele. Moartea Sfântului Martir Ilie Budăi, Mitropolit ortodox de Alba Iulia este o întâmplare de război, dintre oștile celui negru și omenirea creștină care trebuie să se întărească zi de zi, ceas de ceas, să nu se lase învins de ispită. Și mai trebuie să vă înțelepțiți cu puterea iertării poporului maghiar, căci crima celor doi nobili este o faptă diavolească, nu este din firea acestui neam. Acestea sunt temeiul păzirii sufletelor voastre de capcana urii și a răzbunării.

-Greu de înțeles, Bunicule, până nu spui cum s-a întâmplat.

-Uite, Puiu!e, de la Reghin mai în sus, pe valea unui pârâu este un sat, Eciu, care era al principelui Transilvaniei, Mihai Apafi al II-lea. El i-a dat acest sat, împreună cu castelul care avea un turn înalt, spre folosință ministrului de război al Transilvaniei, contele Ianoș Kemenyi. Asta se întâmpla în anii 1680. Principele era bun prieten cu contele Kemenyi, adeseori venea la castel pentru vânătoare, rămânea în ospeție câteva zile. Era o zi de vineri când, la cină, contele i se plânse principelui că mitropolitul ortodox, Iosif Budai stă de ceva vreme pe teritoriul contelui, la o mănăstire ortodoxă, la Ruga și acolo hirotonește preoți și diaconi.

-Cum, adăpostești o mănăstire schismatică pe moșia ta? întrebă supărat principele.

-O adăpostesc pentru că este a domnitorului Moldovei. Mănăstirea aceasta a fost ctitorită de Vodă Petru Rareș, la anul 1534, locul fiind dăruit de voievodul Ștefan Mailat, care era și el valah înainte de a se boteza catolic. Proprietatea a rămas ca o danie pe veci, nu pot să fac nimic.

-Dar, conte, pe acest Budai trebuie să-l alungi de aici. Uite, am să-ți arăt eu cum trebuie să te porți cu astfel de oameni. Trimite o slugă să-l aducă la cină, la invitația ta și a mea.

Mitropolitul sosi la ora arătată de solul contelui. N-ar fi vrut să facă acest drum, dar fiind vorba și de principele Mihai Apafi nici vorbă nu se punea să refuze. Sosi la ora 7 și fu condus în turn acolo unde era masă întinsă pentru musafiri. De îndată ce intră în sala cea mare, care avea un balcon larg de unde se vedeau împrejurimile până departe, fu luat în primire de principe care îi puse, cu mâna lui, câteva bucăți de vânat într-un vas de porțelan, ornat cu flori de aur.

-Mă simt onorat de oferta majestății voastre, principe, dar eu am ținut azi post, toată ziua. Ar fi mare păcat să încalc postul acum, când mai sunt doar câteva ceasuri de zi sfântă.

-Bine atunci. Dar niște fasole fiartă poți mânca, părinte?

-Da, fasole simplă, doar fiartă mi se potrivește la această oră!

Slugile îi aduseră o strachină simplă, de lut, cu ceva fasole tăcată și i-o puseră în față. Apoi principele începu să-l descoase despre treburile care îl țineau la mănăstire, în pădure.

-Am auzit că hirotonești preoți. Este adevărat? Te pricepi la așa ceva?

Pusese întrebarea cu o anume naivitate, de ca și cum n-ar fi fost treaba unui episcop ortodox să facă preoți.

-Sigur că hirotonesc, este treaba episcopului, lăsată încă de Iisus, din anii când a umblat pe pământ, răspunse preotul senin.

-Da? Păi atunci, dacă te pricepi, ce-ar fi să-mi hirotonești câinele acesta al meu! Și principele arată spre ogarul mare, cenușiu, care stătea culcat la picioarele lui.

Mihuț tresări la auzul unei asemenea jigniri. Cum era posibil să-și bată joc de un preot, care pe deasupra era și capul bisericii ortodoxe din toată Transilvania?! Bunicul își continuă povestirea, deși văzuse singur cum copilul s-a schimbat la față.

Vlădica nu se tulbură la această grea jignire a nobilului maghiar.

-Sigur că o voi face, dar numai după ce voi vedea dacă acest câine este de o credință cu mine. Că altfel nu se poate.

Mihuț s-a înșeninat la auzul acestui răspuns „ocoș”. Da, vlădica i-a dat principelui o bună lecție.

-Și cum ai să afli dacă acest câine este de o credință cu a ta? Întrebă nobilul, rânjind, fiind sigur că vlădica nu va putea răspunde la această provocare.

-Uite așa, zise vlădica și luând strachina cu fasole o puse pe podea, sub nasul câinelui. Dar acesta nici nu se mișcă. Nu-i plăcea fasolea fiartă!

-Nu-i place, zise preotul, să încerc cu altceva. Și luă de pe masă un vas de porțelan cu bucăți de carne prăjită, chiar pe cel din care servise principele. Puse vasul sub nasul câinelui și acesta începu să mănânce, hulpav. Atunci vlădica zise:

-Iată de ce credință este câinele!

Principele s-a făcut vânt la față, furios tare că un preot schismatic a avut îndrăzneala să-l jignească de față cu un nobil de-al său. Zvâcni fără să gândească prea mult și îl lovi pe mitropolit cu pumnul greu drept în față. Apoi mai lovi cu cuțitul de câteva ori, împingându-l pe preotul valah către balconul a cărui ușă era deschisă. Strigă la slugi și le porunci să-l arunce pe preotul care sângera din belșug la față peste marginea balconului, jos, în groapa cu vârfuri de coasă și țepi. Preotul muri de cum fiarele ascuțite îi străpunseră trupul. Apoi contele Kemenyi porunci slugilor să scoată trupul mortului

din țepi și să-l arunce peste zid. Apoi să-l îngroape acolo, pe pământul dintre drum și zid.

Bunicul își termină povestirea. Prâslea plângea încetișor, cu buzele tremurându-i. Își făcea cruci, una după alta. Atunci bunicul la luat în brațe și l-a legănat, mângâindu-l și șoptindu-i „Pui mic! Pui mic!” După o vreme îi zise:

-Stai să vezi, că povestea nu s-a terminat așa. Dumnezeu nu bate cu bățul, dar nici nu lasă ca fapta rea să scape nepedepsită. Ai văzut cum ți-am spus de la început, că după ce trupul ciopârțit al martirului a fost scos, dus de acolo, spălat și îngropat creștinește, în pământ sfințit, așa cum se cuvine unui creștin botezat, locul unde fusese groapa martirului a început să miroase foarte plăcut, a smirnă și tămâie. Acel miros a devenit pe zi ce trece tot mai puternic, tot mai plăcut. Dar a dispărut brusc atunci când ucigașul a venit la fața locului. Astfel Dumnezeu l-a arătat lumii pe cel care a comis acea crimă îngrozitoare. Oamenii vremii nu au avut curajul să-l pedepsească pe cel care a ucis mișelește, că puterea era în mâinile lui. Dar peste timp, vlădica a rămas să fie pomenit ca sfânt martir, iar contele Kemenyi și principele Mihai Apaffyi al II-lea ca ucigași de preot. Noi trebuie să-l cinstim pe cel care și-a dat viața pentru credință și nu trebuie să-i acuzăm pe unguri pentru fapta mișelească a doi oameni care îl aveau pe cel negru în ei. Așa este, Puiule?

*

* *

După câteva zile de așteptări a venit și ziua când Bunicul a dat poruncă să pregătim căruțele de drum.

-Mergem acasă, copii, ne-a spus nouă, dar a sunat așa ca să audă toată lumea, femeile, verii, nepoții. Ne-a arătat actele cele noi, ungurești, după care au umblat atâtea săptămâni.

-Dacă nu ne-ar fi ajutat neamurile de la București și starețul Sfintei Mănăstiri din Toplița n-am fi izbutit niciodată să plecăm acasă. Sunt vorbe că la granița asta nouă, pe unde se trece în România, ungurii au făcut un lagăr, zic ei că ar fi

„lagăr de aşteptare”. Adică toţi românii care ajung acolo cu actele lor, aşa cum le au de dinainte de ruptură, sunt opriţi locului şi cercetaţi cu mare grijă de autorităţile maghiare. Li se cere să rămână pe loc, să se întoarcă la casele pe care le-au părăsit că nimic rău nu li se va întâmpla. Dacă renunţă să-şi zică „români” şi se botează „unguri catolici” pot pleca liniştiţi acasă. Vor primi cartele pentru alimente, pentru pâine, făină, zahăr, ulei, gaz de lampă şi sare. Dar numai dacă s-au botezat unguni catolici. Ceilalţi mai trebuie să aştepte. Zice-se că mulţi s-au botezat după ce au rămas fără mâncare, că acolo în lagăr nu primesc nimic, nici măcar apă pentru spălat. Noroc că zilele din urmă a plouat şi oamenii au strâns apă de ploaie. Când foamea i-a răzbit s-au închinat comandamentului şi s-au botezat. Dar tot nu li s-a dat voie să treacă graniţa.

La punctul de trecere a graniţei către România am fost opriţi de soldaţii unguni. Ne-au dat jos din căruţe şi au început să cotrobăiască prin bagaje. Împungeau cu baionetele boccelele cu haine, băgau baionetele printre scânduri. Bunicul s-a răstit la cel care era mai mare în grad, un sergent care dădea porunci. I-a spus câteva cuvinte pe nemţeşte, citindu-le de pe o hârtie. Sergentul, când a auzit vorbă nemţească a luat poziţie de drepti, a lovit călcâiele bocancilor şi a luat-o la goană către barăcile unde era comenduirea. S-a întors destul de repede cu un domn ofiţer care l-a întrebat pe bunicul despre ce este vorba. Bunicul n-a zis nimic, doar i-a întins aceuia un plic, în care era o scrisoare în limba germană. Ofiţerul a citit acea scrisoare şi pe dată limba i s-a dezlegat pentru cuvintele româneşti. Ştia foarte bine să vorbească limba noastră. Şi-a cerut iertare pentru prostia soldaţilor simpli şi a dat poruncă să fim conduşi la barieră. L-a rugat pe bunicul să nu facă plângere la Consulat, că soldaţii simpli nu ştiu să se poarte, sunt analfabeţi şi proşti. Şi a făcut câteva plecăciuni, ducând mâna la cozoroc, salutând şi cerând să fim buni şi iertători. Apoi ne-au dat drumul dincolo de barieră.

Granița cu Ardealul românesc se afla la 50 de metri de bariera ungurească. Acolo ne așteptau grănicerii români, ne-au primit cu brațele deschise, ne-au îmbrățișat. Căpitanul de grăniceri s-a prezentat și ne-a urât „Bun sosit acasă!”

-Sunt maior Ștefănescu Petrică Viorel, sunteți cumva rudele defunctului nostru Patriarh, Miron Cristea? Am primit ieri o depeșă de la Ministerul de Război prin care ni s-a anunțat sosirea domniilor voastre. Acolo era scris să pornesc cu un pluton de soldați către bariera ungurească dacă vom constata că ungurii nu se poartă cum li s-a cerut prin protocolul militar. Dar am văzut că Mirel – așa îl cheamă pe colonelul de husari, acum își zice Mikloș – s-a purtat frumos cu domniile voastre. El este român corcit, adică mama lui este unguroaică și s-au mutat la Budapesta în urmă cu câțiva ani când tatăl lui, român, a murit. Mama unguroaică avea ceva pământ la marginea Pestei și s-a dus acolo, că mai avea și neamuri care au primit-o. Așa a ajuns Mirel să se boteze. Pentru noi este un lucru de folos că știe limba noastră. Ne-a rugat, în mare secret să nu-l trădăm.

Am înnoptat tot la malul Mureșului. Acum eram liniștiți cu toții, dar bunicul încă nu s-a înșeninat. În cele patru săptămâni cât am așteptat la Ciobotani să primim actele ungurești, bunicul și tata au fost plecați de multe ori, lipsind câte trei-patru zile la rând. În acele zile mereu au fost căutați. Mai întâi de polițiști români, din Toplița, apoi au venit jandarmii penați unguri și au vorbit urât, ne-au înjurat și au vrut să o pălmuiască pe bunica Mărioara când ea a spus „Nem tudom!” la orice întrebare zisă pe ungurește. Cel mai rău dintre ei era un tinerel, încă nu-i crescuse mustața dar se dădea mare și sever. Când a ridicat mâna asupra bunicii Mărioara, bunica Sofronia a sărit și i-a prins brațul. Ea era mai înaltă decât acela, mai puternică. L-a zgâlțâit bine și i-a spus pe românește „Să-ți fie rușine! Mama ta care a venit la noi la poartă cerând ajutor când erai prunc bolnav și nu aveai de nici unele, nici bani și nici mâncare, știe oare cum te porți? Lasă

că am să-i zic eu despre tine! Firko-ule!” Acel cuvânt l-am învățat și apoi am aflat mai târziu că era un nume de ocară pentru slăbănogi dar înfumurați. În jocul de cărți valetul se numea, ungurește, Firko.

Întorși la Tilișca familia condusă de bunicul Toader a simțit, după prima săptămână de ședere, că rudele din comună nu se uită cu prea mare bucurie la noi. Era vreme de război, apăruse scumpirea alimentelor, bărbații în putere erau chemați la arme, iar România deși se declarase țară neutră în acel an 1940, sub presiunea evenimentelor din toată Europa a început să facă pregătiri de război. În octombrie Bunicul a plecat la Brașov, să caute ceva de lucru, să vadă dacă va putea porni o afacere din care să trăiască toată familia. Nu era prea ușor, Ticu avea patru copii, sora mai mare Lenuța avea 15 ani, voia să se facă doctoriță, de aceea familia a hotărât să o trimită la Sibiu, să urmeze acolo liceul de fete. Ionel, fratele mai mare, avea 13 ani, încă nu terminase clasa a VI-a elementară, iar eu, Prâslea, aveam doar 8 ani, trebuia să intru și eu la școală în clasa I-a. Mircea, ultimul născut, împlinea în septembrie patru ani. Tot smiorcăit era! Noi, copiii, eram principala grijă și greutate a familiei. Bunicul și tatăl meu, Ticu, căutau să câștige banii trebuincioși, dar vremurile erau tare grele, tulburi.

Bunicul s-a întors după o săptămână, bucuros, găsisse rost de a porni o boltă bună, care să aducă familiei banii pentru nevoile de toate zilele. Mica avere cu care familia a plecat din Monor a fost folosită pentru a cumpăra o casă, mică dar bine așezată, la vreo trei sute de metri de Gara CFR din Brașov. În această prăvălie urma să vindem brânzeturi, ouă, păsări vii și tăiate, pastrame de oaie, salamuri de casă, slănină și țesături de casă. Toată marfa era furnizată de tabăra refugiaților basarabeni de la Stupini. Aceasta era o comună în coasta Brașovului, la vreo cinci kilometri de marginea orașului. Între Brașov și comuna Stupini era o câmpie goală, folosită de țăranii din împrejurimi ca loc de pășunat. Acea câmpie era în

proprietatea primăriei Brașovului, dar nimeni nu se ocupase de acel pământ, nu era bun de agricultură, iar pășunea era slabă, cu ierburi pipernicite. Primăria a dăruit această câmpie refugiaților din Basarabia, românilor care au reușit să scape înapoi, în țară, după ce URSS-ul câștigase primul dictat al lui Hitler și Musollini, ocupând întreaga Basarabie și Bucovina de Nord. Se formase acolo un mic sat, cu 300 de suflete. Oamenii își ridicaseră niște căsuțe, mai mult din chirpici decât din lemn sau cărămizi și trăiau din pășunatul oilor, al vitelor cornute și creșterea de păsări de curte. Bunicul a căzut la înțelegere cu căpeteniile basarabenilor să le fie angrosist pentru produsele lor, să le vândă și să le plătească bani, care să-i ajute pe acei orfani de țară să trăiască în acești ani grei, de război. După ce a văzut care erau prețurile în piețele Brașovului, Bunicul și Ticu și-au socotit banii, câștigul pe care îl puteau obține și s-au tocmit cu basarabenii pentru încheierea unei înțelegeri de afaceri, pusă pe hârtie și întărită după lege, la un notar. Așa am ajuns Ionel și cu mine elevi interni la liceul Andrei Șaguna, fratele meu în clasa a VI-a iar eu într-a doua primară. Am început școala în ultima săptămână din luna octombrie 1940, cu o întârziere mare față de ceilalți colegi. Dar până la Crăciun i-am ajuns din urmă. Eu, care eram în clasa I-a, după cum m-a sfătuit Ticu și mama mea dulce, Leontina, nu am dezvăluit nimănui că știu tot Abecedarul și nici că știu socoti până la 100, iar tabla înmulțirii o știam pe din afară până la 5. Adică nu am vorbit la lecțiile care se predau, însă la ascultare și la teme pentru acasă totdeauna răspundeam foarte bine. La Crăciun învățătoarea le-a spus părinților mei că sunt cel mai bun la învățătură din clasă. Sigur că voi lua premiul întâi, cu coroniță!

Aflat la vârsta seniorilor – Mihu împlinise 92 de ani în luna aprilie! – bătrânul nostru prieten ne povestea întâmplări din copilărie, ne vorbea despre familia lui care trecuse prin

multe greutăți. Memoria lui funcționa perfect, de aceea noi îl porecliserăm „Mihu – Omul Poveste!”

-La Brașov eu am urmat la două școli deodată. Cum lecțiile pentru clasa I-a le făceam repede, în jumătate de oră, Bunicul m-a luat învățăcel într-ale negustoriei. V-am zis că Bunicul împreună cu Ticu deschiseseră o boltă, adică o prăvălie la vreo trei sute de metri de Gara CFR a Brașovului. Acolo munceam și eu ca copil de prăvălie. Ajutam la pachete, le puneam la femeile mai în vârstă în sacoșe, le ajutam să coboare scările până la poartă, făceam curat, ștergeam praful și sticlele geamurilor. Când s-a desprimăvărat, după Paști, Bunicul mi-a dat prima sarcină de negustorie. Meșterise, împreună cu Ticu, un cărucior, o platformă cu patru roți, care putea fi trasă de o oiște, ca la căruțele adevărate. Pe acest căruț bunicul a așezat un butoiș – un fedeleș din acelea în care se ținea laptele acru – cu zece table de slănină, o gălețușă cu cincizeci de ouă, un săculeț cu făină de porumb și un săculeț cu nuci întregi. Ticu a tras căruțul meu până la intrarea în Piața Gării, care se afla la o sută de metri, în linie dreaptă, de intrarea la peroane. M-a lăsat acolo și mi-a zis:

-Vinde marfa asta așa cum te-a învățat Bunicul. Este școala ta de negustorie. Eu am vorbit cu două doamne, care vând flori și murături să te apere dacă cineva se va lua de tine. Dar nu arăta la lume că ești fricos. Păzește-ți averea, vinde și strigă marfa ca un adevărat negustor.

Deci, fraților, la 9 ani am devenit negustor ambulant. Aveam prețuri în rând cu ceilalți negustori, ei m-au verificat și m-au amenințat că îmi vor rupe urechile dacă află că dau ceva produse mai ieftin. Programul meu de negustor era de la ora 4 după amiaza, marți, joi și vineri, până la închiderea pieței, la ora 19. Strigam marfa cu mult curaj: „Ia slănină afumată de Mangaliță plimbată, din Basarabia de peste Prut, o dau ieftin la început!” După câteva zile am inventat și alte strigături: „Am ouă de găină cu două gălbenușuri! Dacă le vei afla printre cele cumpărate de la Mihu Negustoru, te invit să

vii cu acestea, ouă-minune și vei primi premiu cinci ouă gratis!” Aveam glas puternic, deși vocea mea era subțirică. Oamenii treceau pe lângă mine și zâmbeau, unele femei se uitau cum mă descurc și chiar cumpărau câte ceva. Prima clientă era o învățătoare de la noi din școală. Eu nu știam cine este, dar ea m-a descris în cancelarie, laudând talentul de comerciant și curajul meu, deși eram tare mititel. M-a pus la încercare:

„-Domnule, vreau să cumpăr o jumătate de tablă de slănină, zece ouă și o litră de făină de porumb. Eu am o bancnotă de zece lei. Îmi ajung pentru aceste cumpărături?”

„-Sigur, doamnă! Cred că veți primi și rest. Iată, tabla de slănină care are un kil, costă șase lei. O tai în două cu acest cuțit, dumneavoastră o alegeți pe cea care vă place, va costa doar trei lei. Un ou de la găinile noastre năzdrăvane costă cincizeci de bani, deci zece ouă costă cinci lei. Iar litra de făină de porumb costă un leu. Făina o vindem cu măsura numită „Ocaua lui Mihiu, de doi litri, iar litra din Oca, adică o cană mică de un sfert de litru costă 1 leu – Ocaua lui Mihiu costă 8 lei! Așadar, 3 lei slămina plus 5 lei ouăle și un leu făina fac, în total, nouă lei. Veți primi un leu rest, din zece lei. Vă așteptăm cu drag, mai poftiți pe la Mihiu Negustorul.”

În prima zi de muncă la patron am vândut trei table de slănină (3 ori 6 fac 18 lei), am vândut toate ouăle (50 ori 50 de bani fac 25 de lei și 50 de bani), am vândut 6 kilograme de făină – aveam ocaua pentru făina de porumb, o cană de tablă emailată de doi litri, plină rasă costa 8 lei (3 ocale fac 8 ori 3 egal 24 lei. Nuci am vândut un săculeț cu 100 de nuci, la prețul de 5 lei. Acum socotim câți bani am primit pe marfa vândută: 18 lei slămina, 22 lei și cinci zeci bani ouăle, 24 de lei făina și 5 lei nucile fac, în total, 69 de lei și cincizeci de bani.

Ticu a luat banii, i-a numărat, apoi i-a pus în „Registrul de Vânzări a negustorului Mihiu”. Am avut zile și mai bune, cam o singură dată pe săptămână când aduceam 100 de lei, cel mai mult 110 lei. Dar aveam și zile rele. Cele în care se lăsa

peste Braşov o ceaţă păcătoasă, umedă. Atunci aveam probleme cu slănina. Nu se vindea, chiar făcea crustă cenuşie, urâtă la suprafaţă. Două doamne m-au încercat dacă am spirit de negustor, tocmai într-o asemenea zi cu ceaţă. Una mi-a spus: „Azi nu ai vânzare la slănină. Mai bine o ascunzi. Dar eu îţi pot lua patru table cu 5 lei bucata. Te învoieşti?” Sigur că m-am învoit, mai bine scad preţul decât să mi se strice marfa. Dar am avut ghinion. Doamna care m-a ispitit să încalc învoiala de preţ cu mai marii negustori, s-a întâlnit cu o prietenă la Măcelărie şi i-a dezvăluit afacerea cu preţul scăzut la slănină. „De la cine ai luat cu 5 lei tabla? Că peste tot preţul este 6 lei” Doamna i-a spus „De la Mihă negustorul!” Măcelarul a auzit isprava mea şi s-a dus la mai marii negustori şi le-a cerut să-l oprească pe Mihă, că strică piaţa! În ziua aceea am primit corecţia. Noroc că fiind ceaţă sub laibăr mama îmi îmbrăcase o bundiţă de oaie, destul de grosuţă. Am primit 5 nuiiele de alun pe spinare, ar fi dat mai multe dar au început să strige „Ajutor!” cele două doamne protectoare. „Săriţi, oameni buni! Ticăloşii bat un biet copil!” Negustorii m-au lăsat în pace dar m-au reclamat la Bunicul. Şi am primit şi de la dânsul o pălmuţă peste fund. Asta nu a durut de loc!

Credeţi că m-am învăţat minte cu acea corecţie? Aiurea! Am mai încasat-o de câteva ori, apoi am început să învăţ metode de supravieţuire. Cea mai uşoară cale de a vinde sub preţul pieţei era de a aduce marfa acasă la client, acolo luam preţul redus, dar primeam în compensare diferenţa până la preţul întreg pentru transport la domiciliu. Femeile, mai ales cele mai în vârstă şi cele care aveau picioare bolnave, au devenit clienţe permanente cu livrare la domiciliu. Ba, de la o vreme am primit comenzi de cumpărături, după listă scrisă inclusiv de la alte magazine, nu doar din piaţă. După un an de zile, de la vârsta de 10 ani, am devenit vânzător cu servire la domiciliu. Aşa că l-am lămurit pe Bunicu că este mai rentabil acest comerţ cu servire specială. Alergam mai mult, dar eram tânăr şi nu oboseam prea uşor. Din clasa a cincea a trebuit să

renunț și la acest gen de negustorie, deoarece nu mai făceam față cu cartea! Deci, oameni buni, luați aminte: Mihu negustorul a învățat economia de piață după lecții pe viu, adică „lecții pe spinare!”

*

* *

Am rămas dator, oameni buni, să vă povestesc despre doi unchi ai mei, frați ai mamei mele Leontina. Bunicul Vasile și bunica Floarea, părinții mamei mele Leontina, au avut familie mare. Au născut și crescut cinci fete – mama Leontina, surorile Sofronia, Ileana, Margareta și Iolanda – și doi feciori, Mihai, întâiul născut și Iosif, ultimul născut la doi ani după Iolanda. Băieții Mihai și Iosif erau frați foarte buni, erau nedespărțiți, deși între ei era o diferență de cincisprezece ani. După ce bunicul Vasile a plecat în Rusia să facă avere, pe ascuns au plecat tot acolo și cei doi fii, Mihai și Iosif. Mihai a fost capul răutăților. Ei n-au spus la nimeni că fug de acasă, doar niște prieteni de-ai lor au venit la bunica Floarea și i-au spus să șadă liniștită, că Mihai și Iosif au plecat și ei, cu o căruță de mărgineni, tot în Rusia. Nimeni n-a știut nimic de ei. După ce bunicul Vasile s-a întors din prizonierat, în 1922-1923, el a umblat mult să afle ceva despre feciorii lui răătăciți. Cu greu au ajuns la Consulatul Germaniei, care avea relații cu Uniunea Sovietică, iar de acolo li s-a transmis că Mihai și Iosif Proca, cetățeni austro-ungari nu au fost găsiți pe listele celor care au fost deportați în Siberia. După această știre familia îi pomenea la biserică și la cimitirul satului, pe pomelnicul de morți, alături cu multele nume ale celor care au închis ochii de bătrânețe, la rând. Dar iată că s-a întâmplat minune mare. Mihai și Iosif au apărut în sat, ca unii care au înviat din morți. Părintele Vasile, parohul nostru, i-a numit „fii răătăcitori”, după pilda din Evanghelie. Dar s-a întâmplat că la anul 1934 doi oameni mari ai istoriei, unul român – Nicolae Titulescu, celălalt sovietic – Maxim Litvinov au hotărât să deschidă legații diplomatice în capitalele țărilor lor. În urma acestui act

foarte important, românii care trăiau în Rusia Sovietică au primit viză de emigrare, adică de repatriere. Mihai și Iosif au fost printre primii români reveniți acasă, după mai bine de 20 de ani de absență.

Obi era o vedetă rapidă, păstrată încă în stare bună la 16 ani după războiul cel mare, mondial. Tablele groase din jumătatea spre prova bordajului erau vopsite recent, după ce nava trecuse printr-o reparație mare, în șantierul naval al Odesei. Lansarea la apă, din docul uscat, a avut loc la miezul zilei de vineri, 21 aprilie 1933, după liturghia slujită de mitropolitul Blaieveci Nicolai la catedrala din apropierea falezii Mării Negre. A fost o slujbă înălțătoare, marea majoritate a preoților ortodocși din această parte a Rusiei fiind adunați la chemarea eparhului care obținuse îngăduință de la Comitetul regional de partid de a sluji cu mult fast liturghia de Izvorul Tămăduirii. Soborul de preoți a pornit în fruntea unei mari procesiuni către porțile șantierului naval unde se îngrămădea aproape întreaga comunitate din mahalaua Moldoveanca. Se răspândise zvonul că după lansare poporul va primi pâine și o strachină cu ciorbă de pește, din partea proprietarilor vedetei care fu botezată „Mariinka”, nume pictat la prova, la tribord și babord, deasupra găurilor din bordaj prin care treceau lanțurilor celor două ancore de prova. Proprietarii navei erau doi emigranți români, frații Mihail și Iosif Proca, ultimii oameni bogați, încă aflați în viață, protejați fiind de autoritățile orașului și regiunii Odesa, care nu se puteau lipsi de daniile în bani dar și produse alimentare, făcute cel puțin o dată la trei luni, cu multă generozitate de acești oameni de afaceri foarte bogați. Cetățenia lor străină era motivul pentru care primiseră titlul de azilanți, fiind buni prieteni cu consulii legațiilor franceze, engleze și olandeze, care aveau sediile păstrate la locul lor, prea puțin avariate în anii revoluției bolșevice. Erau darnici românii pentru că afacerile lor mergeau bine și câștigau averi după lanțul de cinci mari fabrici de ulei răspândite în acest teritoriu cu

populație măruntă și săracă. În ziua aceea pe câmpul de la marginea mahalalei Moldoveanca se adunaseră toți cei de un sânge și o limbă cu patronii români. Fuseseră întinse mese mari, lungi, blaturi negeluite de brad proptite pe țaruși înfiți în pământul moale. Jariști uriașe, patru la număr, atrăgeau atenția lumii flămânde prin mirosul ațâțător al cărnurilor de boi și de mioare aflate la frigare. În ceaune pe măsură, haziace rotofeie învârteau polonice de o ocă amestecând legume de tot felul cu fasole grasă și ciosvârte de porc afumat. Doi ucraineni de câte o sută cincizeci de kile, mustăcioși și rași în cap învârteau la greu niște pari pe măsură în ceaune pregătind mămăliga aurie, fără de care nici borșul de fasole și nici hartanele de fripturi nu ar fi alunecat cu spor prin trecătorile dinților și gâtleurile înflămânzite de poftă.

-Frate Iosife, oare vom reuși noi, de astă dată, să scăpăm în larg de tunurile patrurilor de mare cu Mariinka noastră? Că simt cum mă sfredelesc cuțitele din ochii politrucilor care nu se pot abține să se mulțumească doar cu darurile de la noi, vor totul, fabricile noastre cu muncitorii noștri care trăiesc mult mai bine decât proletarii lor în uzinele naționalizate de Lenin. Mă pustiește dorul de plaiurile Mărginimii noastre, nu cred că mai pot apuca un an pe aceste coclauri.

Mihail, fratele mai mare își vărsa amarul aplecat la urechea mezinului, mai scund cu un cot și mai tânăr cu cincisprezece ani. Încercaseră să scape cu fuga în urmă cu cinci ani, după ce reușiseră să cumpere, cu te miri ce ruble, o vedetă scăpată din război doar ciuruită de gloanțe trase din mitraliere Maxim. Atunci febra evadării le întunecase mințile și n-au ascultat de sfatul unui olar moldovean bătrân să verifice vaporul să n-aibe ceva hibe ascunse, să pătrundă apă ori să sufere motorul de ceva tusă măgărească.

-Pe mare, spunea Olarul Ghiță Mareș, în larg dacă te urmăresc tâlharii de la Paza de Graniță trebuie să fugi cât de iute poți, să pui motorul să trudească cel mai din greu, că acești ruși nu te lasă în pace chiar dacă ai ajuns să vezi farul

de la Insula Șerpilor, care este a României. Tot vor să te găbjească. Nu, ei n-au avut astâmpăr, au ieșit din port la miezul nopții, crezând că nu-i vede nimeni în ceață. De văzut nu i-au văzut, dar de auzit asta s-a întâmplat. Mai cu seamă că niște „prieteni” au stat cu ochii pe ei și le-au ghicit gândurile. Pe care le-au împărtășit Căpităniei Portului. Surpriza fraților români a fost mare, când au ieșit din ceață. Acolo erau două vedete rapide ale rușilor, nave noi, puternice. Nu au avut ce face, s-au predat. Au stat în închisoare o săptămână. I-au scos prietenii, cei adevărați, doi bancheri evrei care gospodăreau banii lor, trimițând cheagul adunat lună de lună în țară, la Banca Albina din Sibiu. Tot la sfatul acestor prieteni au pornit proces împotriva Căpităniei ca să primească vedeta lor, pe Mariinka, înapoi. Au câștigat procesul, dar vasul lor nu era de găsit în portul Odesei. Nici la cimitirul de vechituri nu era. Tot acel olar moldovean, Ghiță Mareș le-a dezvăluit că rușii au pus tunul pe Mariinka și i-au făcut o gaură sub linia de plutire. Le-a arătat și locul unde zăcea Mariinka pe fundul apei. Cu cheltuieli mari au reușit să scoată epava, apoi cu alți bani (mulți!) au reparat-o. Au cumpărat un motor nou, elvețian. Acum barca lor putea să lase de rușine orice navă din Patrula de Coastă.

-Boierilor, îl trase Ghiță pe Mihail Proca, eu v-am sfătuit de bine și când ați pornit întâia evadare. Dar nu m-ați ascultat, avea-ți mari mâncărimi să plecați și să ajungeți iute mintenaș oameni de mare cinstire în Tilișca. Și uite așa ați ajuns la ocnă. Iar acuma vreți la fel! Eu am să vă ajut, dar vreau și eu un jurământ cu care să vă legați că nu îmi veți călca cuvântul.

-Cum poți să ne ajuți, răspunse Mihail, dumneata care ești un simplu olar, fără avere și fără casă? Că de vorbe, adică de sfaturi suntem sătui. Un ajutor adevărat ar fi acela care ar putea ține vasele Căpităniei Portului legate cu parâme zdravene de babalele de pe cheiul Odesei. Asta da, ar fi ajutor. Dar pentru asta ar trebui să fii vrăjitor, ori ministru rus ori

căpetenia spionilor. Ori un spion mai mare decât toți spionii ruși laolaltă!

-Nu sunt nimic din ceea ce ziceți voi că ar trebui să fiu. Dar am ceva care trece peste gândurile voastre privind scăparea în largul Mării Negre fără o codiță de câine polițist. Eu am informații, am vești pe care vi le pot vinde pe aur curat, greu și mult.

-Ai o informație care ne poate duce pe noi acasă, fără cheltuieli și fără știrbire?! Nu știu ce anume știi dumneata care să aibă așa o putere, poate la fel cu Iarba Fiarelor!

Mihail Proca zâmbi batjocoritor. În viața lor aici, pe acest colț de pământ rusesc nu întâlniseră încă ceva care să semene a informații cu valoare în aur. Primiseră „ponturi” pentru care plătiseră câteva zeci de ruble, cel mult, dar acelea erau vorbe despre trădări care meritau a fi răsplătite cu bani ori cu câteva butoiașe de votcă proastă. Curiozitatea îl împinse, însă, voia să știe ce avea românul acela în gușă și în căpușă de arunca cu asemenea vorbe în vânt. Așa că îl încurajă pe acela să vorbească.

-Poate că știi ceva care ar putea să ne fie de folos. Nu zic, poate că asta este. Trebuie să știi, omule, că noi suntem negustori cinstiți, nu am dat niciodată și nu vom da nici de acum încolo bani pe vorbe în vânt.

-Boierule, scrie la gazetă, în cele românești nu în acestea sovietice, că anul trecut – 1933 – s-au purtat conferințe între diplomați români și diplomați sovietici pentru semnarea de relații de bună vecinătate între aceste două țări. Nu s-a ajuns la un capăt al acestor discuții. Dar anul acesta, 1934, ministrul nostru de la Liga Națiunilor, Nicolae Titulescu și l-a făcut prieten pe ministrul de externe al URSS, Maxim Litvinov și împreună au căzut la pace să deschidă ambasade unii la alții. În gazetele de la Crimeea se scrie că dacă URSS și România își vor trimite ambasadori, apoi în mod sigur la Odesa trebuie să se deschidă un consulat al României, așa cum a mai fost mai demult. Că drumurile de la unii la alții sunt mai scurte

negustorilor de la Odesa la București decât de la Moscova la București. Eu zic să mai aveți răbdare, că se va deschide acum, mintenaș, acel Consulat la Odesa. Și atunci veți putea pleca acasă, cu vapoarele voastre și cu averea strânsă, neștirbiți. Ce înseamnă să mai aștepți un an, față de a fi din nou luat la ochi cu tunul și doborât fără scăpare? Că este multă dorire poți vedea dacă faci o plimbare pe ulița Bazarnaia. Acolo să te oprești și să cauți cu luare aminte la conacul de la numărul 31, să-i întrebi pe cei care trebăluiesc acolo, în ogradă, că ce treburi fac, a cui este conacul și altele ce sunt bune de știut. Și vei vedea că acel conac aflat în stăpânirea Guberniei este pregătit de vânzare, că acolo va fi pământ străin, românesc, cât de curând. Oameni buni, pentru acest sfat pe care vi-l dau, eu nu cer nici un ban! Dar voi faceți cum credeți de cuviință!

La sfârșitul poveștii unchiul Mihail ne-a spus că bine i-a căzut povața acelui olar moldovean, care s-a dovedit că este, în realitate, un domn, că peste puțină vreme l-au aflat stând la dreapta Consulului General ca funcționar al României și nu ca un amărât de meseriaș. Că el a venit din vreme ca să cumpere acel conac, care mai fusese al României cu mulți ani în urmă. Iar acum guvernul de la Moscova ar face bine să dea înapoi ceea ce a fost cumpărat o dată, mai demult. Dar n-a fost chip să fie cum ar fi fost pe vrerea noastră. Așa că acel olar a făcut neguțătorie și a cumpărat cu bani buni o dărapănătură de conac, cu grădinile sale cu tot. Iar noi am venit acasă, am scos banii care ni se adunaseră la Banca Albina și ne-am făcut trei fabrici de ulei. Iar dacă floarea soarelui a fost puțină la noi, am mers la Odesa și am cumpărat de acolo, la preț mai ieftin și am ținut în viață cele trei fabrici de ulei care sunt ale noastre, aici în țară. Dacă ești vrednic, poți să faci avere!

Capitolul 6

Cum ne-am pierdut oile

Tot povestind despre neamuri eu, Prâslea, aveam așa un imblod la inimă să nu-l grăbesc pe Bunicul cu povestirile lui, să-l las să-și tragă sufletul de pe necazul cel mare pe care l-a cunoscut și pe care l-a învins cu credință, învățând să fie smerit urmând pilda lui Iov. Că necazul acesta, al pierderii averii, nu l-a lovit numai pe bunicul, care era mai marele familiei și adevăratul stăpân. Loviți au fost toți, de la cei mai mari până la cei mai mărunți, ca mine. Iar noi, ceștilanți, nu învățaserăm smerenia, nu știam să avem răbdare precum Iov. Unii strângeau pumnii până se albea pielea la încheieturi, murmurau blesteme și își ascundeau ochii să nu se vadă focul care ardea în ei, până în străfunduri. Până la urmă Bunicul a izbutit să-i liniștească pe toți. În loc de ciudă și mânie, cu înțelepciunea lui Bunicul ne îndemna să căutăm cum să ieșim din acest năcaz. Că trebuia să câștigăm bani și hrană pentru toate gurile care eram cu toții.

Au trecut multe zile, săptămâni în care Bunicul găsea prilej de poveste. De una, de alta, cele mai multe povești erau din cele legate de întâmplările zilei obișnuite. Erau mai mult lecții de disciplină, despre ce este bine și ce este rău. Ne învăța, cu poveștile lui, cum să dăm ascultare celor mai mari decât noi, să nu cârtim și să nu ne punem de-a curmezișul poruncilor pe care trebuie, musai, să le împlinim. Eu, cel mic și ocoș, cum îi plăcea Bunicului să-mi spună, eram adeseori dat drept pildă, la fel pentru bune dar și pentru rele.

-Când eu spun că un lucru trebuie făcut așa cum zic eu că trebuie să faci, apoi să nu te ocoșești că te rup în bătaie. La cele ce spun eu, tu, ocoșule, trebuie să spui „Am înțeles, Bunicule, așa am să fac!” Și să faci întocmai. Nu să zici „Dar de ce trebuie să fac așa?! Nu se poate și altminteri?” Pentru vorbele astea te socot eu pe tine, Puiule, un mare „ocoș!” Sigur

că orice lucru poate fi făcut și altfel. Dar asta înseamnă să ne punem pe tocmeală, nu pe treabă. Și când ne tocمیم, apoi de cele mai multe ori cădem în râpa drumului. Și ne putem scrânti piciorul, ori o mână, ori chiar capul!

Azi așa, mâine așa, vedeam că Bunicul dă târcoale clipei când va trebui să spună istoria cea mai rea pe care au pățit-o acolo, în Crimeea, în anul 1918. Istoria revoluției roșii, a bolșoviciologilor dar și a pierderii turmelor noastre de oi. Vremea acestei povești a venit prin anul 1948, după ce oamenii de la puterea țării au hotărât că toate proprietățile cele mari trebuie să fie luate de la bogătani și date poporului. Adică celor care au trudit de au făcut acele bogății dar din care ei, creatorii și truditorii nu s-au putut înfrupta.

-Am apucat să văd și asta, marea naționalizare a tuturor averilor. O facem și noi, românii, că așa ne poruncesc ocoșii noștri frați mai mari, de la răsărit.

Era un oarece năduf în cuvintele Bunicului, pentru prima dată lăsa deoparte învățătura din CARTEA LUI IOV și își arăta nemulțumirea față de greșelile celor care ascultau cu capul plecat, fără să gândească cu capul de român dacă este bine ori nu este ceea ce li se poruncește să facă.

-De când bolșevicii ruși au aprins focurile revoluției, lumea toată a luat-o razna. Mergem din greșeală în greșeală!

Atâta a zis Bunicul, apoi s-a închis în sine, fapt care însemna că trebuie lăsat în pace. Asta era regula pentru toată lumea, nu și pentru mine, prâslea cel ocoș! Așa că am sărit cu gura la Bunicul, cu întrebări una după alta, curgeau din gura mea ca gloanțele din mitralieră.

-Cum s-a pornit acea revoluție, Bunicule? Din ce pricină s-a pornit? Cine i-a răzvrătit pe oameni? Câtă supărare era în ei? Cine le-a pricinuit această supărare? Ai văzut greșelile pe care le-au făcut acești bolșoviciologi? Crezi că și ai noștri fac aceste greșeli acum, aici, la noi în țară? N-ar trebui să-i scrii, Bunicule, lui doctor Petru Groza ce este greșit

în cele ce face? Să-i dai sfaturi înțelepte, ca unul care ai văzut acolo, în Crimeea, cum s-a mers alături de drumul cel drept!?

-Ce spui tu, măi Prâslea?! Adică eu pot să fiu un ocoș, față de doctorul Petru Groza, așa cum ești tu ocoș față de mine? Păi știi ce aș păți? M-ai mai vedea tu în viață, pe acest pământ? Noi suntem oameni mărunți, noi facem umbră pământului ca să-i slugărim pe stăpâni, nu să le dăm, noi, lecții de înțelepciune! Revoluția aceea, a rușilor, a durat câteva luni de zile, răstimp în care răul, Răutatea diavolească a răsturnat ordinea lumii pas cu pas, cu biciul – care la ruși se chema cnut, că avea bile de plumb la capătul sforilor împletite – apoi cu pușca, cu baioneta și cu tunul. Au mai folosit și spânzurătoarea. Este poveste lungă, această revoluție a rușilor, dar tot trebuie să o spun, poate că acum este ceasul în care, vorbind, povestind, voi scăpa de scârba ce s-o adunat în inima mea, în creierul meu.

Iar a tăcut Bunicul. Faptele la care a fost martor i se derulau, ieșind din traista amintirilor și îngrămădindu-se la porțile dinților, apăsând puternic astfel încât era greu să pornească primele cuvinte, ale începutului.

-Anul nou 1917 era al patrulea an de război. Lumea toată era obosită și scârbită de război. Toți voiau să scape, să se termine o dată. Dar nu era loc și chip de șezut pe scaune, lângă masa păcii. Generalii nu voiau pace, ei încercau tot soiul de manevre, de tactici cu care să ajungă la victoria finală. Mereu scria în gazete că Marele Stat Major pune la cale ultima bătălie, cea a Victoriei. Va fi, această bătălie finală, la începutul verii. Trebuie să ne pregătim temeinic pentru această bătălie. Ne trebuie tunuri, acum s-au inventat tancurile, aeroplanelle pot arunca bombe din înaltul cerului. Și pe lângă toate acestea ne trebuie oșteni. Carne de tun. Cât mai mulți, din cei tineri, care sunt mai rezistenți. Conducătorii armatelor și capetele încoronate ce stăteau peste ei se prefăceau că nu aud clocotul mulțimii, a milioanele de oameni săraci care nu puteau să ducă războiul mai departe.

Acolo în Crimeea și pe întinsul izlazurilor de pășunat la malul de la miazănoaptea Mării Negre noi eram departe de război și deși știrile de pe fronturi ajungeau și la urechile noastre, răul cel mare nu ne atingea așa tare. Noi ne vedeam de pășunat, aveam treburi pe care trebuia să le facem zi de zi, ceas de ceas. Însă iarna, când oile erau închise în saivane, treburile noastre deveneau mai puține și mai ușoare. Acum gazetele scui-pau povești greu de înghițit, tot mai des se auzeau vaietele celor pedepsiți pentru nesupunere, pentru mârâieli și vorbe aruncate îndemnând la nesupunere. În Rusia unde ne aflam noi, toate greșelile cădeau în capul Țarului și a familiei lui. A mai fost unul Rasputin, un călugăr pe care poporul îl credea vinovatul principal pentru război, pentru sărăcie, pentru moarte. S-au găsit niște ofițeri să-l omoare, până la urmă. Poporul s-a liniștit după ce Rasputin, diavolul ascuns în straie de călugăr, a plătit pentru relele unei țări întregi. Dar liniștea aceasta n-a durat prea mult, că n-a fost Rasputin, singur, vinovatul cel mare. Prietenul nostru Grișa – Mihail venea la sălașul nostru aproape în fiecare săptămână, aducându-ne vești despre cele ce se întâmplau în lume, mai ales despre frământările populației din capitala Sankt Petersburg, despre mersul războiului cu Germania. Eu îmi notam în caietul stânii – Registrul Oilor – toate veștile aduse de Grișa, așa că am înțeles mai repede încotro se îndrepta acest popor sărac dar foarte nemulțumit. Iată, voi citi ce este scris în acest Registru.

Și bunicul deschise caietul cu pricina. Nu era un singur caiet ci mai multe, cusute cu ață groasă pescărească unele după altele, pe măsură ce se umpleau paginile cu cele povestite de prietenul lor, Grișa.

Prima notare, în ajunul Crăciunului din 1916: „*A venit la stână Grișa pentru a petrece împreună Ajunul Nașterii Fiului cel Sfânt. Că noi ne adunam în Seara Sfântă și cântam colindele pe care le știam, cu toții, de mici copii. Grișa rămânea cu noi peste noapte. În acele ore sfinte el ne povestea ce lucruri s-au mai întâmplat prin lume. Despre război,*

despre sărăcie și tulburările iscate de această sărăcie. Grișa spunea că pricina tuturor relelor este războiul. Armata rusă, aflată pe front, bătea pasul pe loc, luptele fiind câștigate prin anumite părți ale frontului când de ruși, când de prusaci. Dar nu se putea porni o ofensivă totală, de-a lungul întregului front – care avea multe sute de kilometri lungime – din cauză că armata nu avea nici arme și muniții îndestulătoare, adică peste tot locul, și nici comandanți pricepuți în fruntea trupelor. Foamete era în Rusia, foamete era și în mijlocul oștirii rusești. Grișa mai spunea despre gerul cumplit care căzuse peste capitala Sankt Petersburg unde mureau pe capete săracii care nu puteau cumpăra cărbuni și lemne pentru foc și nici măcar un coltuc de pâine.”

A doua notare, după Bobotează: „Grișa a stat cu noi de Bobotează. Noi am încercat să facem sfințirea apelor celor mari, dar nu am avut curajul să aruncăm Crucea în mare, neavând cu noi un preot ori un călugăr, măcar. Așa că am citit slujba de sfințire a apelor și am cântat cântecele religioase pe care le știam. Grișa a plâns, adică a scăpat câteva lacrimi și ne spunea cât de fericit se simte când aude slujba ortodoxă în limba română și cântecele noastre, cele care îi înmoaie inima, totdeauna. După slujba pe care am citit-o, de Bobotează, Grișa ne-a povestit noutățile din gazetele care începeau să sosească tot mai multe și tot mai des, la Simferopol. Gazetele scriau tot mai des despre Țar, despre slăbiciunile lui și despre puțină lui înțelepciune. Altădată Țarul porunea poliției, Ohranei – care este poliția politică – și chiar și armatei cum să lupte, fără șovăire, împotriva sărăcimii care cerea mereu, când drepturi politice, când de-ale gurii și lemne de foc. Acum Duma de Stat se punea de-a curmezișul la unele porunci date de Țar, așa că țara câte o dată era condusă cu cap, alte ori parcă se scăpa cârma din mână. Unii ziariști o înjurau pe față pe Țarina Alexandra Feodorovna, care era nemțoaică și care avea în preajmă neamuri de-ale ei, despre care ziarele scriau că sunt

spionii Kaizerului. Din cele spuse de Grișa se pare că Duma de Stat devine din ce în ce mai îndrăzneată, iar Țarul Nicolae este plângăcios, ca un copil. Grișa crede că dacă gerul va scădea în zilele următoare, lumea va ieși în stradă și poliția va trage în mulțime, la porunca Țarului, așa cum a mai făcut în anii din urmă, mai ales după 1905. L-am întrebat pe Grișa ce a fost în acel an 1905. El mi-a povestit de războiul pe care Rusia a dus-o împotriva Japoniei, în Extremul Orient. Cum ne-au bătut acei japonezi de s-a făcut Rusia de râsul lumii. Cum atunci s-a încercat o revoluție, dar mulțimea nu avea conducători pricepuți și a fost ușor să fie împrăștiată de armată. De o jumătate de an, adică din august anul trecut, Grișa tot spune că este de rău, că vin vremuri cumplite. Și noi ce vină avem? Ce putem face, cât timp este război în lume?”

A treia notare, după Ziua Femeilor: „Grișa a venit la noi de Mărțișor. Ne-a adus câteva gazete rusești care aveau poze cu scene din timpul înfruntărilor dintre poliție și armată cu poporul ieșit în stradă. Zice Grișa că gerul s-a înmuiat pe la jumătatea lunii februarie și la miezul zilei termometrele arătau chiar și plus 8 grade de căldură. În ziua de 23 februarie, de Ziua Internațională a Femeii, s-a organizat un marș al femeilor din Petersburg, care au cerut mai multe lucruri. Cele mai multe aveau în mâini crățiți și tingiri din fier în care băteau cu polonice mari, cerând pâine – că nu mai era grâu și făină la brutării din cauza proastei conduceri, din partea Țarului și a Dumei, împreună. Pe la amiază femeilor li s-au alăturat coloane de greviști de la Uzinele Putilov, cele mai mari fabrici din toată Rusia. Greviștii cereau de-ale lor, adică salarii mai mari, ziua de muncă de 8 ore, oprirea războiului. Pe o fotografie dintr-un ziar se vedea un steag pe care scria „Jos Țarul neputincios!” Grișa spunea că această îndrăzneală nu s-a pomenit niciodată în Petersburg. În alt loc scria că la porunca Dumei au ieșit în stradă cazacii și trupele de ceceni, despre care se știa că sunt răi, cruzi, bat cu cnutul

și omoară ruși nevinovați cu mare plăcere. Zemstvele¹² au înarmat grupuri de bărbați și s-au ridicat baricade, poporul luptându-se cu fiarele țariste. Grișa spunea, cu mare durere în suflet: „Doamne, nu lăsa să vină sfârșitul lumii pentru poporul sărac!”

A patra notare, în ziua de 5 martie 1917: „Țarul Nicolae al II-lea a abdicat! Asta este vestea cea mare pe care ne-a adus-o Grișa. Renunțarea la tron a fost anunțată de Nicolae Romanov, Țarul, în ziua de 2 martie, după ce a văzut cum s-au luptat cazacii și cecenii cu poporul Petrogradului. Într-un ziar era o fotografie din Piața Znameski, unde erau așezate 40 de cadavre, civili împușcați de cazaci. Gazeta scria că străzile din jurul Palatului de Iarnă au fost ocupate de 250.000 de greviști, oameni veniți cu trenul din toată Rusia, care cereau să se schimbe ceva, în bine, în Rusia. Cereau, mai înainte de toate, încetarea războiului. Grișa spunea că cineva care a auzit de la unii care au sosit cu trenul de la Moscova, că după crima cazacilor, garnizoana armatei din Petersburg a intrat în grevă, la rândul ei. Armata număra 140.000 de trupe acolo, la Petropavlovsk și în alte cazărmi, iar soldații nu o duceau mai bine decât oamenii de rând. Ei s-au pornit la grevă cerând să li se plătească soldele neachitate de o jumătate de an, să li se dea pâine, să înceteze pedeapsa cu bătaia, să fie trimiși pe front ofițerii care nu fac cinste armatei, fiind slab pregătiți, bețivi, muieratici și absenți de la instrucție. Știrea era că soldații și-au ales reprezentanți pe care i-au băgat în Duma de Stat. Că din 3000 de membrii ai Dumei, 2000 erau soldați! Să știți, oameni buni, că în Rusia va fi război în interior. Că lucrurile au scăpat din mână, nimeni nu mai conduce țara!”

A cincea notare, după praznicul Adormirii Maicii Domnului, 15 august 1917: „De mult n-am mai aflat vești pe

¹² zemstve = sisteme de conducere locale, instituite prin alegeri, inițiate în timpul Țarului Alexandru al II-lea (1864) până în 1917.

care să le scriu. Că Grișa ne spune că la Petrograd se dă bătălie politică pentru putere, în interiorul Dumei și în afară, între partide politice. În fruntea Dumei este Guvernul numit, după modelul Germaniei. Primul ministru este generalul Kerenski. Comandantul suprem al armatei este generalul Kornilov. Duma a hotărât, sub influența generalilor, ca Rusia să continue războiul împotriva Germaniei până la victoria finală. Această hotărâre a nemulțumit poporul, sovietele alese în regimentele armatei au protestat și chiar au amenințat că ele, singure, vor depune armele, că războiul nu va fi câștigat niciodată. Că Rusia pierde oameni tineri și puternici numai pentru că generalii își apără onoarea, nu vor să recunoască o înfrângere în fața Germaniei, lucru care trebuie negociat cu o pace imediată. Este tot mai mult haos, spune Grișa. El explică cauza acestui haos: „Rusia a fost condusă de Țar, fără Dumă, fără Guvern. Țarul a fost, totdeauna, un bărbat puternic, care a condus țara cu mână de fier. Totul s-a schimbat de când s-a suit pe tron Nicolae al II-lea, un om slab, de nimic. Acum haos este pentru că unii vor ca Rusia să devină o țară democratică, la fel ca țările cele mari din Europa. Alți parte din politicieni spun că Rusia nu poate deveni, peste noapte, o țară democratică. Noi suntem învățați cu dictatura țaristă, avem nevoie de un om puternic care să țină lucrurile în frâu, cu o mână puternică. Uite, întocmai astfel a gândit comandantul suprem al armatei, generalul Kornilov. El a poruncit corpurilor de armată din teritoriu să pornească împotriva Petrogradului. Că Duma este ocupată de sovietele soldaților din garnizoană și el, Kornilov, va curăța capitala de această garnizoană care face tot răul. Această mișcare, ca o lovitură de stat, a eșuat și Kornilov a fost arestat. Dar ideea dictaturii militare a rămas, ca o soluție pentru a scoate țara din haos. Acum, zicea Grișa, bătălia pentru putere după încheierea afacerii Kornilov, se dă la redacția ziarului ISKRA (Scânteia, pe românește). Ziariștii care propovăduiesc dictatura militară sunt mai mulți decât

cei care susțin democrația. De aceea, primii sunt numiți bolșevici, iar ceilalți menșevici. După aceștia, se pare că lucrurile încep să se limpezească și în armată: unele regimente sau unități mai mici devin bolșevice, altele care li se opun, devin menșevice. Cred, zice Grișa, între aceste două grupări va porni războiul, cât de curând.”

-Bunicule, îngăduie să te întreb, în acel an 1917 când s-au întâmplat atâtea lucruri, dumneata cu Ticu și cu ceilalți tilișcani, ce făceați? Ați stat cuminți acolo, în Crimeea ori ați ieșit cu turmele la pășunat, la fel ca în anii din urmă?

-Uite, măi oameni, ce fel este acest nepot al meu! zise Bunicul, mângâindu-și nepotul pe moțul de păr de deasupra frunții. El trebuie să știe, are grija Bunicului și a tatălui lui! Află nepoate că știrile pe care ni le aducea Grișa în acest an de revoluții nu ne-au stricat nouă rostul pășunatului. Numai că acum am stat noi, oierii români și ne-am sfătuit. Că se simțea și în aer o neliniște care creștea de la o zi la alta. Oile simțeau această neliniște, behăiau din ce în ce mai des. Noi, care am trăit din tată în fiu împreună cu animalele noastre, simțeam, vedeam și auzeam ce neliniști au ele și căutam să le înțelegem semnele pe care ni le făceau. Când pășunea este bună și nu-i nici o primejdie pe aproape, oile pasc tăcute, nici una nu behăie. Dar cum se apropie un lup ori un om călare, oile cele mai bătrâne, cum ar fi „Însemnatele” ridică capul, mestecă lung, apoi behăie, parcă ar clopoți de alarmă. Ei, în această vară pășunea pe toată lungimea ei, de la Kerci până la malul Nistrului, era umblată de turme behăind, destul de des.

-Și despre asta ați stat la sfat, dumneata cu ceilalți tilișcani? Nu l-ați tras alături și pe Grișa?

-Ba da, tătarul nostru avea cunoștințe la fel ca și noi, era și el învățat cu viața stânii și cu obiceiurile animalelor. Noi am hotărât să începem niște pregătiri speciale pentru iernat timpuriu. De-a lungul lunilor de vară, până în septembrie, cât Grișa ne spunea că Guvernul căuta să meargă spre democrație fără să facă mai nimic pentru popor, iar politicienii se certau

între ei, noi am zis că în toamnă, adică mai pe aproape de primele semne ale iernii, buboiul se va sparge și cele două linii care căutau să pună mâna pe putere se vor hotărî să pornească războiul. Atunci noi trebuie să fim pregătiți, să ne punem oile și averea toată la adăpost. Mai întâi de toate, am scurtat lungimea fâșiilor de pășunat. Am dus oile până la răsărit, oprindu-le la câteva verste de malul stâng al Nistrului. De acolo le-am întors, dar zece din cei douăzeci de crimleni ai mei au rămas în urmă, odihnindu-se și curățind pășunea de bolovani, de lemne uscate, pregătind locul pentru cosit. Iarba creștea repede cât timp pământul mai avea apă, umezeală destulă. Când iarba s-a înălțat cât să fie bună de cosit, bărbații noștri au început lucrul. Coseau și uscau fânul. Îl strângeau în porșori, apoi iar îl desfăceau și făceau căpițe mici, adunând la olaltă trei, patru porșori. În acest răstimp noi am tocmit femeile din satul Mirnie Kalanceak să pună războaiele de țesut la treabă și să ne pregătească așternuturi groase pentru cărat fânul. Erau bucăți mari, cât fundul căpițelor normale, acelea pe care ridicam să fie stoc de iarnă. Aceste țesături, din fir gros, rezistent, le-am întărit pe margini cu fâșii de piele pe care le-am îmbrăcat peste bețe de alun. Pe un asemenea fund din țesătură, cu margini întărite, puteam așeza stogul de fân acolo, lângă malul Nistrului și înhămând niște animale de povară puteam trage stogul până acasă, la locul nostru de iernat.

-Dar aveți animale de povară? Nu v-a luat armata rusă toți caii?

-De cum au descins prima dată la rechiziționat herghelii, noi am început să prăsim măgari și catări. Pe acestea nu le puteam folosi la război, dar ele deveneau de toată nădejdea în gospodării. În acel an 1917, ajunsesem la o turmă de 40 de măgari, buni de tracțiune. Așadar, în timpul pășunatului ne-am îngrijit de stocuri de hrană pentru iernat. Și cum veștile de la Petersburg pe care ni le aducea Grișa erau din ce în ce mai îngrijorătoare ne-am hotărât să scurtăm pășunile, astfel încât turmele noastre să fie cât mai aproape de

istmul Perekop, să le trecem în Crimeea când pericolul va veni peste noi.

-Ai văzut Bunicule, că bine te-am întrebat despre muncile oierilor din timpul verii. Acum știm cât de grozav este Bunicul nostru, ce conducător de oaste și de țară este, destoinic fără pereche!

M-am dat aproape de Bunicul și l-am mângâiat pe creștet, cam cum avea dumnealui obiceiul să mă mângâie pe mine. Și am râs toți câți eram acolo, la ascultat poveștile Bunicului. Deși trecuseră vreo două ceasuri iar noaptea se apropia cu pași repezi, nu l-am lăsat pe Bunicul să amâne pe altă dată continuarea povestirii.

-Și cu revoluția cum a rămas, Bunicule? Când a pornit războiul între ruși și când a ajuns și în Crimeea?

-Năzdrăvanule, nu mă slăbești de loc. De acum avem multe de povestit, așa că mai bine ar fi să lăsăm să treacă ceva timp până să începem partea cea mai grea a întâmplărilor. Ce zici?

-Măcar să ne spui cine a fost omul care s-a arătat puternic, pe măsura țărilor din vechime, care s-a dovedit că are mâini de fier cu care să poată ține lucrurile sub ascultare.

-Vorbești de Lenin? Să ști că el n-a fost singur, și-a tras alături tot oameni învățați, la fel de puternici și harnici, care n-au fugit de greu și n-au trădat cauza – așa spuneau ei, că luptă pentru cauză. A mai fost Troțki un ajutor de nădejde. Și Stalin și alți luptători au mai fost, dar nu dintre cei care puteau stăpâni cauza ci dintre cei de mijloc și de jos, cu care să construiască diferite case de muncă.

-Ce-s aceste case de muncă, Bunicule? Sunt și la noi, în România astfel de case de muncă?

-Sigur că sunt. Este casa învățământului, casa fabricilor, casa țășătorilor de covoare, a croitorilor și alte multe. Noi le spunem bresle, mai apoi ministere. Acest om, Lenin, este cel care îi conduce pe un drum pe care, se pare, că îl cunoaște doar el singur. Are o minte ascuțită și ochi care îi

tulbură pe ascultători. Rar oameni care scapă de ochii lui, se spune în popor. Iar cuvintele lui, predica lui merge la sufletul oamenilor săraci. Cine l-a ascultat o dată nu va șovăi să-l urmeze. Dar în același timp este un om rău. Nu pregetă să dea porunci de a folosi armele împotriva ofițerilor albi și a nobililor, susținătorii contrarevoluției. Adeseori spunea că nobilimea și marea moșierime trebuie exterminată prin toate mijloacele. „*O țară nouă, a proletarilor și țăranilor, nu poate fi construită iertând exploatareii care și-au bătut joc de noi. Ei trebuie să dispară, trebuie să fie îngropați de istorie.*”

-Este așa de periculos?! S-au doar a fost, că am aflat că a murit, zise Ticu. Noi am aflat mai multe despre mersul revoluției și despre oamenii puternici care conduc Armata Roșie, a bolșevicilor, de la Grișa al nostru. El a citit câteva gazete ale acestor bolșevici, cel mai tare este *ISKRA*, adică Scânteia pe limba noastră. Sunt mai multe numere și multe pagini în care popoarele mărunte, cum este și cel al tătarilor din Crimeea, sunt îndemnate să-și croiască singure soarta. În acest ziar se scrie că popoarele mici, care nu au putere, au fost ținute în lanțuri în marele Imperiu Rus. Țarul și ai lui i-au ținut pe aceștia în închisoare, mințindu-i și brutalizându-i. Acum Lenin îi îndeamnă pe toți să arunce jugul imperialist și al moșierilor și să-și croiască o soartă mai bună. Grișa împreună cu alți tătari, conduși de unul de al lor, un om învățat și cu bună pornire spre a ridica și a dezrobi poporul tătar, au călătorit la Petrograd și au reușit să stea de vorbă, doar câteva minute, cu Marele Lenin. Acesta i-a îndemnat să facă din Crimeea o țară liberă a tătarilor. Să se aleagă cei mai buni dintre locuitori, să facă o Dumă ca la Petrograd, să-și aranjeze viața cu mâinile lor. Ei s-au întors de câteva zile și au pornit vorbirea cu satele să aleagă oamenii buni pentru o Dumă, cu 70 de locuri. Grișa este unul dintre cei mai apropiați de conducătorul lor, Numan Celebi Cihan. A venit doar o fugă acasă, la ai lui, după ce s-au întors de la întâlnirea cu Lenin. El l-a căutat pe Bunicul și l-a sfătuit să vină la Bahcisaray, la

palatul hanilor, să lucreze cu acest Comitet de organizare a alegerilor pentru Adunarea Națională a Tătarilor Crimeeni – Qurultay și a scrie împreună, grupul lor de tătari învățați, o Constituție, legea de bază a oricărui stat.

-Frate Toader, de când te cunosc am aflat multe despre casa ta, despre neamurile tale de oieri, dar cel mai mult am cunoscut că ești un om înțelept, credincios, adică cu frică de Dumnezeu. Un asemenea om trebuie să intre alături de noi, să sprijine Qurultay. Nu ca membru ales ci ca sfetnic. Știu cum gândești, mai mult cu inima, cum te zbați pentru dreptate și adevăr. Am văzut de atâtea ori cum nu ai răbdat să stai deoparte văzând cum mai marii care ne erau stăpâni și-au bătut joc de oamenii de jos, de mujici cum ne consideră rușii pe noi, cei de altă limbă. Să știi, frate Toader, că nu vei fi singurul român în Qurultay. De când a izbucnit revoluția în Rusia, adică din februarie acest an, 1917, mulțime de tătari s-au întors în patria lor, aici în Crimeea, emigrând din Dobrogea care le-a fost refugiu când nu au mai rezistat în fața răutăților stăpânirii rusești. În fruntea acestor tătari dobrogeni se află un om bun, un învățat cu carte multă dar și cu o inimă mare, de patriot. Îl cheamă Mehmet Niyazi. El s-a născut în Dobrogea, în anul 1877 – anul războiului de independență al României – într-un sat aproape de Marea Neagră, lângă orașul Mangalia. Părinții lui au fost tătari crimeeni, emigrați de răul stăpânirii rusești, dar plângând după Crimeea, patria lor dulce. Mehmet a învățat limba română, a învățat carte în limba turcă de la părinții lui, care au fost învățători. Trăind printre români în Dobrogea care aparținea de Bulgaria, în acele timpuri, Mehmet a cunoscut inima și sufletul românilor, despre care vorbește foarte frumos în poeziile lui. Acum Mehmet Niyamzi împreună cu câțiva prieteni tătari dobrogeni, au sosit acasă, în Patria lor, să ajute poporul să-și croiască o soartă mai bună, să-și facă o țară liberă, să o scoată de sub stăpânirea Rusiei. În această Crimee nouă, toți oamenii vor fi egali, indiferent de neamul și limba lor sau de religie. Vino, fiul tău Ticu și

neamurile voastre pot avea grijă singuri de averea voastră. Noi nu știm când se va face pace între toate popoarele care acum sunt în războiul acesta care nu are nici o hasnă. Dar cât sunteți aici, în Crimeea, trebuie să aveți în apropierea noii stăpâniri, tătare, oameni de-ai voștri care să vă apere și să vă ocrotească.

-Grișa a plecat cu Bunicul, continuă povestea Mihuț, prâslea. S-a întors de la Bahcisaray în săptămâna de dinainte de Nașterea Pruncului Sfânt. Le-a povestit neamurilor rămase la sălaș despre viața plină de bucurie cu care oamenii noi caută să ridice o țară nouă, liberă, în care tătarii crimeeni să fie stăpâni. Cele mai alese cuvinte le-a avut despre conducătorul tătarilor, Numan Celebi Cihan, dar și despre alți oameni pe care îi numea „minunați”. Cel mai mult a povestit bunicul despre Ibrahim Themo, un mare învățat, dar care se purta ca un om de rând, cu inima larg deschisă către oamenii simpli.

Când bunicul s-a întors la Bahcisaray, după Crăciun, a aflat că în toată peninsula au fost organizate alegeri. Poporul a trimis în noul Qurultay 70 de reprezentări aleși, dintre cei mai buni locuitori. Acest Qurultay a fost Parlamentul țării libere, numită „Republica Populară Crimeea”. Ca să înțeleagă neamurile lui de la sălaș ce fel va deveni această țară, bunicul a vorbit despre un fapt nemaipomenit:

-Ca să înțelegeți cum va fi această țară nouă, doar atât vă spun că la alegerile pentru Qurultay care s-au ținut în luna noiembrie au avut dreptul să voteze toate femeile. După ce s-au numărat voturile, la data de 26 decembrie 1917 a fost pus în drepturi noul Qurultay, care a dat citire proiectului de lege a țării, noua Constituție. Această lege va fi discutată în toate comunitățile din Crimeea, pentru a fi completată cu propuneri ori să fie corectată acolo unde va fi nevoie.

-Oamenii aceștia mari, înțelepții noului stat Numan Celebi Cihan, Ibrahim Themo și toți ceilalți au fost într-un glas să ridice în slăvi femeia tătară, spunea Bunicul. Au arătat peste tot, mai ales în sate că poporul nu ar exista dacă nu ar avea femei. Ea naște, crește copiii, îi educă, le dă învățătura despre

bine după cum scrie în Coran, muncește în gospodărie pentru toată familia. Femeia tătară are multe merite, deci ea trebuie să aibă dreptul de a-și spune părerea în Sfatul Înțelepților.

Bunicul și-a notat în Registrul Stânii numele celor 5 femei tătare care au fost alese în noul Parlament: Șefika Gasprinskaya, Ilhamiye Toktarova, Hatice Avciyeva, Emine Șabarova, Arife Badaninskaya.

Imediat după anul nou 1918 bunicul a plecat, împreună cu Grișa, la slujba de „voluntar”, sprijinitor al legii celei noi, a Constituției. Curând însă s-a întâmplat o mare nenorocire. Aflând despre proclamarea statului independent, Republica Populară Tătară din Crimeea, bolșevicii ucraineni au sosit în peninsula cu o armată puternică, chipurile să sprijine tânărul stat și să-i apere locuitorii de răuvoitori. În fruntea acestei armate bolșevice se afla hatmanul Nestor Mahno, un anarhist crud, a cărui credință era ciudată pentru acele timpuri. El l-a amăgit pe Numan Celebi Cihan, atrăgându-l într-o cursă și la data de 23 februarie 1918 l-au ucis, iar trupul i l-au aruncat în Marea Neagră. Imediat după acest asasinat, oamenii lui Mahno au instituit teroarea. Mișcarea anarhistă a lui Mahno avea o credință specială. Ei negau orice formă de organizare, aplicând cu mare îndemânare măsuri de eliminare a unor oameni normali, sănătoși. În tot anul 1918 Mahno și acoliții lui – printre care era un ungur, Bela Kun, poate cel mai sadic dintre toți - au terorizat Crimeea, dar și teritorii întinse din Ucraina, ucigând, călcând sate despre care ar fi avut informații că existau acolo, dușmani ai mahnoismului.

-Așa s-a stins visul comunității tătare din Crimeea, zise Ticu.

-Nu, fiule, acest vis nu a murit doar prin asasinarea unor conducători vremelnici, zise Bunicul. Visul unei vieți mai bune, libere pentru un popor se transmite de la o generație la alta. Totdeauna se vor găsi brațe puternice care vor ridica steagul dezrobirii.

Nu am mai continuat povestea. Deznodământul a fost cumplit, toată comunitatea noastră a suferit cea mai rea teroare în acel an, 1918. Așa cum au avut de suferit toți locuitorii peninsulei, de la mic la mare. Atunci, după asasinarea lui Numan turma noastră de cinci mii de oi a început să se topească. Bandele de ucigași ai lui Mahno au venit după hrană. Au tras în turmă, omorând cât n-au avut putere să care la sălașele lor. Atunci ne-au pus pe noi să dăm jos îmbrăcămintea de blană a oilor moarte și au luat cu ei doar părțile cele mai gustoase. Tot au rămas vreo zece oi care au fost sacrificate degeaba. Au muncit oamenii noștri toată săptămâna să ardă rămășițele aceluia jaf nemilos. Apoi a început viscolul. A fost mai aspru ca acea vijelie pe care am trăit-o cu valurile de zăpadă zburătăcite peste crestele munților. Când vântul a stat ucrainenii flămânzi ai lui Mahno au ieșit imediat la pradă. Ceata de ticăloși care a nimerit peste sălașul nostru n-a venit cu mitraliera Maxim. Au început să omoare oi bucată cu bucată, la întâmplare, din toată stâna. Animalele fugeau, panicate, de colo-colo. Până când au stat, ținute locului. Atunci Bunicul s-a apropiat de lanțul trăgătorilor și cu puținele cuvinte pe care le știa din limba ucraineană, ajutându-se și cu brațele, s-a așezat în fața armelor și a făcut semne că turma va dispărea repede, în doar câteva zile. Și după aceea, ei, soldații revoluției, ce vor mai mânca? Comandantul aceluia pluton pricepu ce voia să spună bunicul și porunci să fie lăsate puștile jos. Cu toate acestea, la mijlocul lunii mai turma noastră s-a împuștinat cu un sfert. Se adunaseră multe stive de piei, cu blană cu tot și cu resturi de carne pe oase. Curând mirosurile deveniră de nesuportat. Bunicul a scos oamenii la coasă, pe gheață în mijlocul stufărișului. Au muncit mai mult decât oricând, dar au ridicat trei stive de oase și blănuri pe paturi de stuf. Au dat foc la două stive, mai întâi. Dar n-au avut spor, stuful acela a ars repede și în urmă au rămas doar câteva piei pârlite. Era nevoie de jar din lemne. Dar pădurea era departe. S-a găsit o căpetenie care a dus o

formație de oșteni la tăiat pădure. Au luat și doi măgari cu ei. În ziua aceea ucrainenii au făcut treabă bună. Timpul trecea și lucrurile începeau să se așeze. Mahnoviștii se înmuiau iar tătarii se împăcau cu gândul că intrau robi din nou.

-Bunicule, învață-mă să înțeleg! Tătarii nu erau un neam de războinici? Nu au purtat moldovenii război cu ei sute de ani? Și atunci cum s-au lăsat călcați în picioare de acești ucraineni ticăloși? Tătarii nu aveau arme? Nu aveau și alți conducători vrednici, în afară de Numan Celebi?

-Ai uitat, Prâsleo, că bărbații Crimeei erau plecați la război? Sotniile de călăreți tătari conduse de contele Gorceacov au suferit pierderi uriașe de oameni. Tătarii luptau ca pe timpuri, cu arcul cu săgeți, iar nemții îi secerau cu mitralierele. Acasă, în Crimeea, rămăseseră bătrânii, femeile și niște băiețandri, poate de 10 – 12 ani. Și mulți invalizi de război. Chiar și Grișa era invalid. Pierduse piciorul stâng, nu-l mai avea de sub genunchi. Ei nu se puteau măsura cu lupii tineri și răi. Dar lucrurile nu au continuat așa prea multă vreme. Rusia căzuse în haos după revoluția din februarie și uciderea familiei Țarului Nicolae. Armata primise lovituri puternice din interior, din partea Dumei, care dăduse libertate soldaților să-și aleagă comandanții. Se formau niște grupuri de conducere în interiorul armatelor – că Rusia avea mai multe corpuri mari de armată, cu milioane de soldați – numite soviete, care puneau mâna pe putere. Când Lenin a lovit în octombrie și i-a adus pe bolșevici la conducerea țării, el a dat un decret – primul și cel mai important! – asupra Păcii. Rusia a ieșit din război, a propus Germaniei să încheie pace separat, iar Kaizerul Wilhelm a fost de acord. După asta Lenin nu i-a lăsat pe soldații simpli să-și facă de cap. El a organizat Armata Roșie, comunistă, în care pe lângă fiecare comandant stătea un politruc, adică un ofițer politic, care veghea asupra respectării democrației comuniste. Deci, Prâsleo și voi toți ceilalți, trebuie să înțelegeți că spre sfârșitul anului 1917 Rusia începea să se liniștească. Armata, armatele soldaților simpli

își schimbau conducerea, deveneau Armata Roșie în care trebuiau să intre toți soldații întorși de pe front. Lenin devenise, peste noapte, cel mai puternic om din Rusia. Vă dați seama ce s-a întâmplat cu nobilimea? Cu generalii și polcovnicii care erau dați la o parte? Ei n-au stat să fie scoși din armată. Au preluat puterea cu ajutorul unor fideli și au hotărât că trebuie să aducă la conducere Rusiei un nou Țar. Astfel, primul general care s-a ridicat să dea jos Duma de Stat și să repună vechea ordine, în care Țarul să fie totul în stat, ca mai înainte, a fost generalul Kornilov. Dar lovitura lui militară nu a reușit, iar în septembrie 1917 a pierdut în lupte, neavând în jur oameni devotați cauzei Țarului.

-Și nu era rău pentru Rusia? Soldații simpli își croiau propria armată, nouă și disciplinată, care putea să controleze în curând toată Rusia. Puteau să lase generalii și polcovnicii să le scape puterea din mână? Ce dorință îi mâna pe acei soldați?

-Fără să ne dăm seama, uite că Prâslea al nostru a devenit mare strateg! Acum se pricepe și la arta războiului, spuse Bunicul, dar în glas i se citea o undă de nemulțumire. Iarăși citisem răspunsul și acest lucru îl nemulțumise pe Bunicul. Acum nu mai putea da înapoi, trebuia să continue povestea. Iar episoadele care urmau erau cele mai sângeroase.

-Este lesne de înțeles care era dorința acelor soldați, răspunse Bunicul întrebării mele. După ce fuseseră bătuți de vagmiștri ani în șir, de cele mai multe ori primind pedepse grele fără a avea vreo vină, acum venea vremea răzbunării. Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte. Dar acei generali și polcovnici nu suportau gândul că niște mujici murdari vor avea îndrăzneala să ridice ochii spre fețele lor. De aceea în saloanele – din ce în ce mai rare – în care încă se mai întâlneau, însoțindu-le pe doamnele lor la serate și dineuri singurele subiecte de discuții erau ridicarea cu armatele rămase fidele să cucerească puterea și să repare șandramaua care se dărâma, devenind dictatori și luându-și nume de „Țar”.

Pe măsură ce Armata Roșie creștea și se disciplina, armatele generalilor și polcovnicilor începură și ele să se trezească.

-Și cine au fost armatele acestor dictatori, Bunicule? Erau ele la fel de mari ca armatele bolșoviciogilor?

-Erau ori nu erau nu este treaba ta de copil să-ți bagi nasul în aceste războaie murdare. Nici noi, care stăteam ascunși în stufărișul de pe malurile lacurilor Sasâc Șivaș, cel care avea porțiță la Marea Neagră și lacul Sacscoe pe unde aveam noi ascunzători bune, nu eram prea curioși să aflăm vești despre războiul din marea Rusie. Vrajmașul nostru de care ne ascundeam deoarece ne era frică de moarte era Mahno și comisarul lui, Bela Kun. Am aflat despre mersul războiului dinlăuntru către sfârșitul anului 1918 când bolșevicii ucraineeni au fugit din calea armatei albe a generalului Piotr Vranghel. Mahnoviștii n-au avut curajul să stea cu armele încărcate în fața Armatei Albe condusă de generalul Denikin, al cărui șef al statului major era acest tânăr general Vranghel. Tatăl acestuia, baronul general Nicolai Vranghel n-a putut ajunge pe front, să intre sub ocrotirea fiului său și a ajuns vai-de-capul-lui în părțile din Rusia controlate de bolșevici. Dar el, bătrânul, îl crescuse pe feciorul său altfel decât nobilii ruși, cei curați la sânge. Neamul Vranghel era de nemți, ei erau foarte severi pentru respectarea legii – pe care o îndulciseră pe moșiile lor astfel că acolo se trăia bine, bătaia era rar aplicată – dar erau nemiloși pentru cei nesupuși în fața neamului rusesc – al adevăraților stăpâni – și mai ales față de Țar și familia acestuia.

Bunicul a trecut peste poveștile despre acest război groaznic în care oameni au ucis alți oameni fără să aibă pricini temeinice, apoi sute de mii, poate chiar milioane au murit de tifos iar alții de foame. Ei, familia mea din Crimeea au cunoscut o parte din aceste grozăvii și s-au ferit să povestească celor care s-au aflat departe de acele locuri, ca să nu se îmbolnăvească de frică.

-Căzuse prima zăpadă a iernii anului 1918 când ne-a căutat Grișa, strigând după noi dintr-o barcă pe care o mânau pe lacul Sacscoe patru tătari din cortul lui.

„-Frate Toader, ieșiți cu curaj, pentru noi războiul s-a terminat”. Această chemare ne-a pus inimile la loc, spunea bunicul, dar nu ne-am arătat la față până ce nu am devenit siguri că Grișa era cu neamuri de-ai lui și nimeni nu-i ținea baioneta la spate. Am ieșit eu din ascunzătoare și Grișa a mînat lotca spre mal. A coborât greoi din barcă, el avea piciorul stîng din lemn, de la genunchi în jos.

-Mahno a fugit din Crimeea. L-a lăsat pe Bela Kun în urmă să strîngă toată prada de război și să vină cu trupele în Ucraina, în ținutul unde Mahno își avea satul părintesc. Cete de mahnoviști jefuiesc și încarcă pe cai, pe măgari și în căruțe tot ce poate să le fie de folos. Omoară fără alegere pe oricine le stă în cale. Că trupele albe ale generalului Vranghel s-au apropiat de Perekop. Acolo se dă bătălia pentru Crimeea. Noi am pornit să-i alungăm pe ticăloșii care ne omoară oamenii, fără alegere, și avem nevoie de toți bărbații care pot ține o armă în mână. Am venit la voi ca să îmi dați patru sau cinci bărbați care să vină la sălașele mele să-mi apere familia cât timp noi îi mînam pe lupii ăștia jegoși spre capcana de la Perekop. Acolo îi vor judeca oamenii generalului Vranghel. Voi rămâneți ascunși aici, nu ieșiți decât dacă vă strigă frații voștri pe care ni-i dați cu împrumut să-mi fie mie paznici.

A plecat Ticu împreună cu patru feciori ciobani. S-au întors după o săptămână. Ticu a adus veste că bolșoviciogli au fugit, că i-au prins rușii albi și îi judecau acolo, la Perekop. A venit și Grișa după vreo două săptămâni și ne-a spus că lucrurile s-au liniștit în Crimeea. Că albiu au pus la loc puterea Țarului, că toată lumea trebuie să se închine Țarului și trimișilor lui. Că nimeni să nu amintească de Republica Populară Tătara a Crimeii. Cine respectă pe Țar și orînduirea veche va trăi bine.

Apoi Bunicul a încheiat povestea amintind doar că timp de doi ani Crimeea a fost sub puterea generalului Vranghel. N-au mai fost lupte în peninsulă, dar au fost aduși de pe front foarte mulți răniți la îngrijire. În 1921 Armata Roșie a cucerit cetatea Perecop și a intrat în peninsulă. Albii se grăbeau spre malul mării să se imbarce pe niște vapoare aduse de francezi pentru evacuarea nobililor și familiilor lor. Cereau bani pentru fiecare loc de pe vapor. Grișa ne-a îndemnat să plecăm, adică Bunicul să lase restul turmei – mai rămăseseră nepăpate de mahnoviști și de Armata Albă doar vreo 300 de oi din marea noastră avere de 5.000 de capete – și să plătească bilete pe vapor pentru toată familia noastră. Nu avea bunicul destui bani, așa că au rămas pe loc. Grișa i-a ținut ascunși până s-au așezat bolșoviciogii iar viața a intrat la pace.

În anul 1922 Grișa a venit într-o noapte fără lună și ne-a scos cu trei bărci, pe mare, la mal într-un loc pustiu, aproape de satul Mirnie Kalanceak, povestea Ticu. De aici sătenii prieteni ne-au dus, pe mare, pe lângă mal, prin locuri cu păpuriș, până am ajuns aproape de Odessa. Aflaseră unii că de la Odessa pleacă un vapor de Crucea Roșie către Constanța, în România Mare. Pe lângă bolnavii repatriați prin grija și sub protecția Reginei Maria, căpitanul vasului mai lua și câțiva pasageri civili pe care îi ținea ascunși în cală până scăpau de controlul vamal și de Căpitănia portului Odessa. Pentru aceștia căpitanul percepea o taxă de 10 dolari americani, dar biletele de călătorie fuseseră cumpărate de ticăloșii de traficanți, care le revindeau la preț dublu, ba chiar și mai mult de atâtă.

-N-avem bani pentru vapor, zise bătrânul Toader, oftând cu amărăciune. Suntem mulți, noi doi și ceata de ciobani ai noștri, doisprezece cu totul. N-avem alt drum decât să urcăm pe Nistru până într-un loc unde să putem coborî în țară, pe malul bsarabean. Caută, Grișa, la prietenii tăi pe cei mai curajoși care se încumetă să ne fie călăuze.

Norocul nostru se pare că s-a isprăvit aici, la Odessa. Nimeni nu s-a înduplecat să ne conducă spre libertate. Am fost refuzați. Călăuzele cunoscute de Grișa și de prietenii lui ne-au avertizat că grănicerii români numiți în posturi după Marea Unire sunt extrem de vigilenți și nu cred poveștile transfugilor români care vin să se repatrieze. Din capul locului, aceștia sunt suspectați că ar fi spioni trimiși de puterea sovietelor, cu scop de a se infiltra în structurile cheie ale tânărului stat român care este acum, în grațiile puterilor învingătoare în războiul mondial. După spusele acestor prieteni, singura șansă de a ajunge – fără peripeții - în țară este să prindem locuri pe nava spital, franțuzească, care duce răniți de la Odessa până la Constanța.

Bătrânul Toader stătea cu capul plecat, mușcând din când în când din colțul mustăților. Deodată s-a ridicat, și-a pus clopul pe cap și, din ușă i-a spus fiului său:

-Ai grijă să nu plece nici unul de aici, nici nu ieșiți afară până mă întorc eu.

Nu s-a oprit decât în fața Băncii Centrale din Odessa. Stătea privind fațada băncii, ușa pe care rar intrau și ieșeau numai domni îmbrăcați elegant. Apoi se hotărî și călcă pragul băncii cu pas de cătană bătrână. Înăuntru erau doar o pereche de tineri, probabil soț și soție, care ascultau cum un funcționar al băncii – probabil chiar directorul deoarece era îmbrăcat cu o redingotă dintr-o stofă fină, pantaloni reiați, cămașă albă, scrobită și papion – le explica ceva, probabil despre credite, vânturând aerul cu gesturi largi. Tocmai îi conducea pe cei doi musafiri spre ușă când bătrânul Toader și-a făcut intrarea. Funcționarul superior – poate chiar directorul în persoană – se grăbi să-l abordeze pe noul venit care arăta ca un proprietar de avere nu numai în terenuri ci și în animale și orășânii.

-Bine a-ți venit, domnule, în Banca noastră! Probabil vreți să vă depuneți o parte din venituri la noi, ori doriți să faceți un împrumut de bani. Ambele servicii sunt specialitatea noastră. Deci, ce anume doriți?

-Bani doresc, desigur, domnule, răspunse bătrânul Toader. Eu am bani, dar nu-i am aici, în chimir, ci departe, în altă bancă, în România, la Sibiu, dacă cunoașteți acel oraș vechi. Noi suntem crescători de oi, ciobani adică, dar turma mea de mai bine de cinci mii de oi mi-au mâncat-o bolșevicii. Au năvălit peste noi, cred că erau cam o sută, chiuind și trăgând focuri de armă în aer. S-au repezit în îngrăditura unde aveam cam două mii de oi, atât mai rămăsese din turma cea mare, de cinci mii, din care s-au înfruntat fără rușine gardiștii albi ai generalului Wranghel. Acești bolșevici, apărători ai poporului – așa se dădeau! – erau conduși de unul Mahno, o fiară crudă și avea ca politruc un ungur, Bela Kun, despre care am aflat că a luat cu el revoluția și a înființat o țară bolșevică în Ungaria. Aceștia doi erau cei mai răi!

-Poate nu știți, dar acestui Bela Kun i-au venit de hac românii noștri, interveni directorul băncii. Regina Maria a dat poruncă să între trupele noastre care stăteau la graniță, la Tisa și i-au bătut pe acei bolșevici care s-au purtat cu multă cruzime cu populația Budapestei.

-Dară, domnule, cum vă spusei, eu am un depozit la Banca Albina din Sibiu și am mare nevoie de bani ca să mai prind niște locuri la vaporul franțuzesc care pleacă în curând la Constanța. Eu și ortacii mei suntem împreună 14 suflete. Dacă ne dă căpitanul bilete de drum, ar trebui să dau 140 de dolari americănești. Eu zic că am la Albina mai mult de 140 de dolari. Puteți dumneavoastră să dați cu telegraful și să vă înțelegeți ca între bănci, să primesc aici suma care îmi este necesară?

-Uite că chiar acum am să dau poruncă să dea cu telegraful omul meu. Dar pe ce nume este contul dumneavoastră?

-Proca Toader este numele meu și contul este deschis pe acest nume.

Tranzacția a durat câteva ore, dar la capăt bătrânul Toader a primit în mână 200 de dolari americănești. Iar

directorul, bucuros că a putut fi de ajutor unor compatrioți, dar și mai bucuros că a primit un comision frumușel, spre uimirea bătrânului i-a făcut cunoștință cu însuși căpitanul vaporului în cauză, pe care directorul îl chemase special, pentru anume chestiuni legate de comerțul pe mare. Acesta a luat banii, i-a cercetat cu mare atenție – deși directorul a dat asigurări că sunt bani buni, nu-s falsuri! – apoi a înmănat cele 14 bilete și i-a spus bătrânului să se grăbească, să urce pe vapor chiar în această după amiază că mâine, la răsăritul soarelui vor ridica ancora.

Am ajuns pe pământul României – continuă povestirea Ticu - în a doua jumătate a lunii noiembrie 1922, cu ajutorul minunat al Proniei Cerești. Vaporul a urmat un drum aproape de țărmul Mării Negre, dar aproape de gura Nistrului a apărut din senin un avion nemțesc care a aruncat două bombe, țintite cu meșteșug, cu care a scufundat vaporul. Eu și cu Tata Toader eram rezemați de balustradă, împreună cu câțiva dintre băieți. Priveam cum se năpustește avionul spre noi, împrăștiind gloanțe din mitralieră. Ne-am trântit și am căutat fiecare dintre noi ceva după care să ne adăpostim. Apoi au căzut bombele. Suflul m-a aruncat peste bord, la câțiva metri de vaporul care începuse să se încline. L-am văzut pe Tata sărind în apă și am înotat spre el. Când vaporul s-a scufundat s-a creat un sorb care era cât pe ce să ne tragă și pe noi în adâncuri.

Am dat din mâini cât am putut și am reușit să rămânem la suprafață. Am ridicat capul cât am putut, căutând o epavă plutitoare de care să ne agățăm. Venea spre noi un dulap, era destul de lung să se agațe de el mai mulți oameni. Am văzut niște picioare bătând apa într-o latură a celui dulap și m-am bucurat, sperând să fie salvarea noastră. Tata nu putea rezista prea mult, vârsta și apa rece îi sleiau bruma de putere ce o mai avea după ce ne luptaserăm din răputeri cu acel curent puternic al sorbului creat de scufundarea vaporului. Dulapul a ajuns la noi și am văzut și recunoscut pe stăpânii acelor picioare care băteau apa. Erau Vasile, Mihai, Gheorghe, Matei

și Iosif, ciobanii noștri, tineri și în putere. L-au ajutat pe tata să se cocoate pe dulap, salvându-l astfel de la înec. Spre norocul nostru soarele a ieșit din spatele unor nori care, curând, s-au risipit. Bătrânul simțea căldura astrului zilei și își făcea cruci mari, mulțumind lui Dumnezeu pentru salvarea noastră de la înec.

-Pământul este în fața noastră, nu-i mai departe de doi sau trei kilometri! strigă Vasile, cel mai voinic dintre toți ciobanii noștri. El se săltase din apă, ținându-se de marginea dulapului și scrutase orizontul, de jur împrejur. Am bătut apa cu mai mare grabă, dorind toți să simțind pământul tare sub picioare. Dar taica ne-a liniștit:

-Mai ușor, feciorii mei, că vă sleiți puterile înainte de a trece peste șuvoiul ce stă în drumul nostru, ca o barieră greu de trecut. Cred că este apa Nistrului care se varsă în mare. E puternic, lupta cu el va fi grea, așa că odihniți-vă pe rând, cât vă voi spune eu. Taica și-a luat din nou în primire rolul de căpetenie și i-a numit pe vâslași la odihnă, pe rând. Astfel am putut înfrunta curentul fluviului și ajunși dincolo de șuvoi am văzut malul românesc aproape, la doar o aruncătură de praștie. Un brâu de trestii se întindea pe lângă mal și tocmai ieșeam spre pământul salvator când ne-au înconjurat grănicerii români. Ne-au somat mai întâi în limba română, apoi au strigat și pe rusește să ridicăm mâinile. Ne-am supus, mai mult la porunca tatălui meu, care a ieșit în față și a încercat să explice că abia am scăpat din naufragiul vaporului franțuzesc. Era printre ei unul foarte rău, era pornit să pună mitraliera pe noi, socotind că suntem spioni sovietici. Dar s-a găsit și un altul, român cu credință în Dumnezeu, care ne-a escortat la postul de pază, ne-a băgat într-o încăpăre în care o sobă din tablă dădea destulă căldură ca să ne uscăm hainele și să scăpăm de vreo boală de plămâni.

Apoi ne-au luat la întrebări. Moisei îl chema pe basarabeanul cel bun la inimă. A doua zi, joi pe 16 noiembrie ne-a urcat într-o căruță și ne-a pornit spre Chișinău. Începuse

să burnițeze, Moisei a mânat caii mai iute așa că am ajuns la bariera Chișinăului după cinci ore de drum, pe la ora două după amiază. Ne-a dus la garnizoana armatei și ne-a predat unui colonel. I-a spus în câteva cuvinte cum ne-a prins ieșind la mal după ce ne salvaserăm din naufragiul vaporului franțuzesc. Moisei i-a dat raportul scris pe hârtie, împreună cu actele noastre, ridicate de la tatăl meu, Toader Proca. Ticu povestea mult mai târziu, la un praznic de pomenire a bunicului Toader că el, moșul nostru, a dovedit că suntem români adevărați, predând actele noastre pe care le-a scos dintr-o pungă de piele, păstrată sub chimir tot drumul de la Evpatoria până în țară. Așa am scăpat de mitraliera celui care ne credea spioni sovietici.

Fără bunătatea tuturor oamenilor care ne-au ajutat de-a lungul unui drum periculos nu am fi reușit niciodată să simțim sub tălpi pământul românesc. Datori suntem și noi, urmașii bunicului Toader și a lui Ticu Ștefan să îi pomenim de bine pe toți acești ocrotitori, trimiși ai Cerului, să-i mulțumim lui Dumnezeu că ne-a ținut întregi, nevătămați la trup și cu credința păstrată cu tărie în toți acești aproape zece ani de peripeții. Am pierdut averea noastră, turma de cinci mii de oi, dar învățătura din Biblie, după Cartea lui Iov, ne-a fost îndrumar și întărire la greu și la necaz.

Acum eu, Prâslea Miluț m-am liniștit pentru o vreme. Adevărul este că am stat cu inima la gât cât ne-a povestit Bunicul toată pățania cu pierderea averii și scăparea cu viața din Crimeea. Și au fost ei plecați, adică Bunicul Toader și Ticu și ceilalți veri și fini, 12 oameni cu totul, din toamna anului 1913 până în 1922, adică nouă ani, răstimp în care neamurile de la Tilișca nu au avut vești despre ei, decât până când un funcționar de la Banca Albina nu le-a adus oarece ținuturile cu banii care au intrat în această bancă trimiși de Bunicul Toader. Că nimeni dintre neamuri nu se poate atinge de acei bani decât domnul Toader Proca și fiul său, Ștefan Proca. Ne-au fost de folos acei bani albi în anii care au urmat după întoarcerea

acasă. Ne-au fost de folos pentru a porni afaceri aducătoare de venit cât să avem de pus pe masă pâinea cea de toate zilele.

Slavă îți aducem, Doamne și mulțumire, cei care fără mila și oblăduirea Ta n-am putea face acum umbră pământului! Amin!

Capitolul 7

Revederea. Familia întregită

Era vineri, în 17 noiembrie 1922 când oierii lui Toader Proca au ajuns la Chișinău. Au fost reținuți în cazarma armatei o săptămână, apoi același colonel care îi preluase de la grănicerul Moisei le-a înmănat niște documente de călătorie cu semnul Ministerului de Interne al României. Acele hârtii aveau înscris că cetățenii repatriați pot călătorii cu trenul pe căile ferate din România până la Alba Iulia. Aceste documente au putere de foi de drum. Ele trebuie să poarte ștampila gării finale, apoi vor fi predate comisarului polițienesc cu proces verbal.

În ziua de 25 noiembrie 1922, sâmbătă, Bunicul Toader împreună cu mine, fiul Ștefan, ne-am adresat conducerii Băncii Naționale a României din Chișinău cu cererea de a lua legătura cu Banca Albina din Sibiu, România, pentru a identifica un cont bancar cu datele noastre de identitate. Moldovenii ne-au ajutat să scoatem câteva sute de lei, cu care a doua zi am pornit la drum spre casa noastră. După patru zile am ajuns la Alba Iulia. Am cumpărat cai pentru toată lumea și, mânați de nerăbdare, am pornit la drum. Cei mai tineri au luat-o înainte. Au ajuns la poalele drumului de piatră care urcă spre casa mare a satului. Treziți de chiuiturile și fluieratul junilor, tot satul a ieșit în drum. Au aflat că cei socotiți morți n-au murit ci vin acasă. Iată-i!

Bucuria a fost mare. Câteva femei, mai slabe de înger, au leșinat și s-a turnat apă peste ele, ba s-au dat și câteva palme ca să își revină. Părintele Vasile – veșnicul părinte Vasile! – al satului a îndemnat lumea să îngenunche și să asculte rugăciunile pe care le-a citit. Apoi a stropit lumea cu aghiasmă și i-a îndemnat pe toți să soarbă câte o înghițitură de aghiasmă mare, din cea care a fost sfințită la Bobotează. După asta, așa cum a fost păstrat obiceiul din străbuni, tot satul a adus în casa

cea mare bucate din ceea ce aveau în casă. Ca bucuria să fie deplină, toți trebuie să consume unii de la alții.

-Cuscrul Vasile ce mai face, întreabă bunicul Toader pe bunica Floarea, mama dulce a mamei mele Leontina.

-Rău, cuscre, rău! N-o mai duce mult. S-a întors prăpădit din Rusia, numai dorul de satul nostru și de familie l-a ținut pe picioare. A suferit mult, cuscre. Diavolul acesta, pofta de bani, de bani cât mai mulți vă duce în afara Raiului, cuscre.

-Cum așa? Că nu-l știu pe cuscrul Vasile așa de lacom de aur. Dar ce s-a întâmplat? Țin minte că a plecat în Rusia înaintea mea cu un an ori doi. Prin 1911 ori 12, nu?

-Soarta rea a fost împotriva lui. Au plecat în 1911, el și alți trei veri de-ai lui, Grigore Moldoveanu, Iulică Greavu și al lui Bivol Ștefan, feciorul cel mare, Mărtinuș. Au găsit în ziarul Universul o ademenire, cică se dă pământ bun, negru roditor, la prețul de două iugăre la o rublă într-o câmpie întinsă, la Kursk. Și cinci ani nu le percepe statul nici un fel de impozite și taxe. Zice că acolo, în acele pământuri ale Kurskului există loc destul cât să cuprindă Ardealul cu totul. Vasile zice că s-au dus în acea parte de lume și au văzut că pământul este așa cum se povestea. Era câte un sat pe răriș, la 50 – 70 de verste unul de altul. Puteai lua pământ cât vezi cu zarea. Au dat peste un sat de sași, din Banat. Aceia au luat câte 50 de iugăre, pe hârtie, adică în acte. Dar de drept au luat cât au putut munci cu brațele. Și de șapte ani de când erau acolo nu i-a călcat nimeni, nu i-a cercetat puterea statului măcar o singură dată. Zice Vasile că după ce i-au văzut pe acei sași s-au întors la oraș, la Krivîi Rig, unde sunt fabrici de fier mari și au nevoie de brațe de muncă. Plătesc salarii bune. Vasile și neamurile lui au hotărât să intre la muncă la fabrică, unde-i munca mai ușoară. Aveau de gând să stea acolo măcar o toamnă și o iarnă, să facă bani cu care să-și cumpere un tractor și vreo cincizeci de vaci. Și să se însoare. Planul le-a mers bine, adunaseră destui bani pentru cât le trebuia. Aveau de

gând ca în martie 1915 să plece la Kursk. Dar s-a pornit războiul. A venit în fabrică acolo, la Rig, un comisar cu douăzeci de cazaci și le-au cercetat hârtiile la toți străinii. Pe Vasile și pe ai lui i-au ridicat și i-au băgat într-un lagăr. Că ei aveau pașapoarte de Austro-Ungaria, iar Rusia era în război cu acel imperiu. De la Rig i-au dus la Moscova, la un alt lagăr, apoi de acolo i-au dus în Siberia și i-au lăsat acolo, să moară de frig, de foame și de lupi. În 1920 au văzut că nu-i păzește nimeni, au pornit la drum, către casă. Doi ani au umblat, s-au oprit la niște găzdoi să muncească, să câștige un ban pentru haine și mâncare. Așa au ajuns acasă bogații noștri ardeleni. Au câștigat bogăție, păduchi că nu găseai loc cât un ban să pui fără să fie un păduche. Și acum trag să moară. Dacă caște cineva gura că îi trebuie avere, aur cât poți duce cu spinarea, apoi pe acela să-l aduci să-l vadă pe Vasile, poate s-o liniști. Dar voi cum ați dus-o? La fel?

Bunicul n-a răspuns de îndată. Cred că se gândea la viața pe care a dus-o cuscru Vasile și pretinii lui și la viața lui și a oierilor lui. După un timp lung de tăcere a zis:

-Viața noastră pe acolo îi poveste lungă de povestit. Dacă începi apoi nu te poți opri, lumea îți va spune „Moș Poveste”

Ticu și Bunicu au stat pe lângă gospodărie până la Crăciun. Dormeau, mai dădeau zăpada făcând cărare până la pârau, râneau grajdul. Ei doi s-au dovedit a fi cei mai pricepuți măcelari din sat. În fiecare zi, de la Sânnicolae până la Ignat aveau de tăiat câte doi sau trei porci. Au adus acasă atâta uium de carne că bunicile Floarea și Sofronia au cerut să le rămână porcii de prăsilă.

După Bobotează Bunicul și Ticu au rămas fără muncă. Nici la muncile din gospodărie nu se îndemnau, parcă le făcea greață orice muncă murdară. O dată l-am auzit pe Ticu spunând:

„-Nu vreau să mai fiu cioban. Îmi plac oile, îmi place zarea liberă cât îi hăul, îmi place să colind munții, să cânt la trișcă. Dar nu mai vreau ciobănie. Gata!”

„-Și ce vrei să te faci, omule? l-a întrebat Bunicul.

„-Negustor vreau să mă fac. Țsta-i viitorul, tată. Hai să ne cumpărăm un bolt și să începem de aici, din Tilișca!”

Bunicul doar s-a uitat lung la el, a scuturat capul și a mormăit „Ești bolând, fecior!” Într-altă zi Ticu se sfătuia cu bunica Sofronia.

„-Fiule, tu nu te gândești la însurătoare? Ai 27 de ani, ai trecut prin multe încercări, trebuie să-ți întemeiezi o familie, n-ai să trăiești toată viața la bucătăria lui mamă-ta!”

„-M-am gândit, mamă. Chiar voiam să-ți spun că am ochit o fată la horă. După chip și după port mi-ar plăcea să-mi fie soață. Dar cum o fi în celelalte, la suflet, la hărnicie, la pricepere să conducă o gospodărie?! O fi bună de prăsilă?”

„-Cum o cheamă? A cui este?”

„-O cheamă Leontina și este vară cu mine, că-i fata lui unchiul Vasile, fratele dumatăle. Trebuie să-l întrebăm pe părintele Vasile dacă Biserica îngăduie căsătoria între veri buni. ”

„-Stai liniștit, nu sunteți rude de sânge. Fata a fost înfiată, cumnata Floarea nu poate face copii.”

„-Oare Leontina știe? Că-i înfiată? Ce piatră mare mi s-a luat de pe inimă, mamă! Chiar am să o întreb, în seara asta la horă, dacă vrea să-mi fie nevastă.”

Mama Sofronia nu s-a putut ține și a fugit la pădure, la Bunicul Toader, să-i spună vestea cea bună. Că și ei o aleseseră pe Leontina dar lui Ștefan nu i-au spus nimic. Cât timp Bunicul Toader mănca gustarea pe care i-a adus-o nevasta, gura aceleia nu tăcu. Ajunse și la durerea ei cea mare, despre care nu îndrăznea să vorbească, nu că n-ar fi fost treaba ei, dar nici bărbatul nu era vinovat că i-a prins sărăcia din drum.

-Că nu ești dumneata, soțule, vinovat că am rămas fără avere, bine ai zis și mare adevăr ai, că este voia lui Dumnezeu să dăm probă de răbdare. Dar mă întreb și eu, dacă Ștefan își pune pirostriile, unde va ședea cu muiera lui? Că un blid de mâncare s-o găsi pentru ei, dar stau și mă întreb cu mintea mea cea proastă de muieră, oare nu s-o îndura Bunul Dumnezeu și de chimirul tău, bărbate? Eu mă rog lui Dumnezeu și Precistei să se milostivească de noi, dar ar trebui ca și dumneata, soțule, să intri mai des, măcar de două ori pe zi, în biserică și să te închini la sfintele icoane și să ceri îndurare.

-Femeie, când te închini la icoane nu trebuie să ceri îndurare nici de la sfinți și nici de la Dumnezeu. Că Bunul știe ce ne lipsește nouă și ne dă, ca un Tată Bun, pâinea cea de toate zilele și toate cele care ni se adaugă mereu. La icoane când te închini, acasă ori în biserică să nu încetezi să faci alta decât să-i mulțumești Lui Dumnezeu pentru darul pe care l-a revărsat peste noi și casa noastră. Mereu spun că n-am mulțumit destul pentru că m-a adus acasă întreg și nevătămat, că te-am găsit pe tine întreagă, curată și cinstită, că sunt cel mai bogat din sat care are așa o muieră bună și iubitoare. Nu-ți face griji, Sofronică, Dumnezeu are grijă de această casă tânără, le va da sănătate și minte în cap ca să se descurce în viață pentru ei, dar și pentru noi că ne apropiem de nevolnicie.

-Tulai, Doamne, soțule, că mare dreptate ai! Muieră tot muieră, meliță dar gândește mai rar. Ce mândră sunt că mi-a dat Maica Sfântă așa o minune de bărbat! Mulțumesc, Doamne, mulțumesc!

Ziua când Ticu a cerut-o pe Leontina de nevastă a fost pomenită de multe ori, mai ales în serile de povești. Că erau anumite seri peste ani care erau așa de tare potrivite pentru depănat povești că erau ținute minte de întreaga comunitate și chiar erau invocate, oamenilor fiindu-le dor de ele. Așadar, acea ziua de poveste era duminică seara, la mijloc de lună ianuarie 1923. Ticu aflase de la mamă-sa, adică bunica mea Sofronia, că n-ar exista nici o piedică în calea căsătoriei lui cu

aleasa inimii. Decât una singură: să nu-l vrea fata! Dar asta nu trebuia să se întâmple, că Ticu simțea că și fetei îi este drag de el. În seara cu pricina Ticu s-a îmbrăcat cu cămeșa cea curată, care avea cusute flori roșii, galbene și albastre la guler și mirosea tare frumos a levănțică. Și-a pus bundița cu tiv din blăniță de vulpe și laibăru cu găitane. Căciuliță cu crenguță de brad alb. S-a arătat în fața părinților, le-a sărutat mâna la amândoi, mai întâi tatălui apoi mamei și a zis.

-Să-mi dați binecuvântare că eu mă duc în seara asta să o întreb pe Leontina dacă mă vrea de bărbat. Pentru asta, te rog taică să-mi dai douăzeci de lei, că dacă fata mă primește trebuie să plătesc lăutarul să-mi cânte o învârtită numai pentru mine și mireasa mea.

Bunicul avea banii pregătiți, de argint. I-a dat împreună cu un chimir nou, cu care însuși Bunicul l-a încins. Pentru aceasta Ticu iarăși i-a sărutat mâna iar Bunicul l-a îmbrățișat și i-a urat „*Domnul să fie cu tine, cu voi amândoi și să fie într-un ceas bun!*”

Hora se juca, iarna, în Casa cea mare, într-o latură unde era un podium din scânduri și scaune și bănci pentru ceterași. Ticu a ajuns acolo când se începuse hora, una care îi prinsese pe toți tinerii într-un cerc. Ticu s-a dus lângă Leontina și i-a luat mâna. A tras-o din cerc și i-a zis, fără să se ferească de lume că l-ar fi auzit oamenii.

-Leontină, din ziua când am ajuns acasă din bejenia noastră cea lungă și te-am văzut pe tine, de atunci mintea mea, inima mea, gândurile mele tot la tine au cătat. Am înțeles că mi-ești dragă și vreau să te întreb dacă vrei să faci casă bună cu mine, pentru câte zile ne-o da Domnul Dumnezeu să trăim?

Cât o vorbit feciorul acele cuvinte hora s-a învârtit tot mai încet, apoi s-a oprit. Flăcăii voiau să audă răspunsul fetei. Numai că ea rămăsese fără glas. Doar i s-au înmuiat picioarele, s-a rezemat cu trupul de pieptul de stâncă al alesului și i-au curs câteva lacrimi de bucurie. Apoi și-a ridicat ochii spre el și în loc de răspuns l-a sărutat pe colțul mustății.

Atuncea ceterașul a început a cânta Imnul Miresii, o cântare cunoscută în satul nostru, Tilișca. Feciorii au chiuuit, toți oamenii care erau adunați în Casa Mare au început să strige și să-i binecuvinteze. Ticu a ridicat chimirul cel nou din care a scos patru monede de argint, de cinci lei fiecare și i-a lăsat să cadă în căciula ceterașului, care i-a prins între degete și a strigat:

-Faceți loc! Faceți loc! Ștefan al lui Toader Proca va juca Învârtita Miresei! Să le ținem hangul de binecuvântare și veselie!

Dar n-a apucat să tragă arcușul pe strune. Un glas s-a ridicat, un glas de zurbagiu, cunoscut de tot satul că-i al unui om rău, care mereu caută pricină de ceartă și chiar de bătaie, cu cuțit în mână.

-Stați așa! Cine ești tu, țigan rusnac să vii în zdrențe și să-mi furi mireasa? Pe Leontina eu am păzit-o cât cu ai fost bejenar și cerșetor sărăntoc la comoniști. Leontina este a mea! Să nu pui mâna pe ce-i al meu.

Răspunsul nu l-a dat Ticu Ștefan. Leontina a făcut doi pași spre el, i-a tras o palmă și l-a scuipat în față. Gabor al Cucului, că așa îl chema pe acesta care îi căuta pricină de bătaie lui Ticu, a tras un cosor mai lung decât palma de bărbat și a dat să o lovească pe Leontina. Dar brațul lui Ticu Ștefan i-a ieșit în cale, l-a prins de încheietura mâinii și l-a strâns. Și l-a strâns până când pumnul ticălosului s-a albit și a scăpat cuțitul din mână. Ticu, neslăbind strânsoarea, l-a dus cu grijă până la ușa Casei. Oamenii au deschis cărare înaintea lui, i-au deschis și ușa cea mare. În răstimpul acesta oamenii au început să-l huiđuie, strigau „Rușine! Rușine!” Ticu l-a scos pe ușă afară, la răsucit și l-a îmbrâncit, destul de ușor, dar acela s-a dus pe brânci în zăpada adunată la margine de cărare. Ticu s-a întors și ceterașul l-a întâmpinat, ducând-o pe Leontina de mână, ținându-i-o sus, ca la Crai și la Crăiese. I-a pus mâna fetei într-a feciorului, apoi a început să cânte imediat Învârtita Miresei.

Vestea despre isprava Gaborului a ajuns iute în bățatură la Bunicul Toader. Acela n-a zis nimic, doar și-a pus laibărul pe umeri, căciula pe cap și a plecat, cu Sofronica lui de braț, la casele cuscrului Vasile, să facă pețitul așa cum se cuvine, din bătrâni. De unde a știut Bunicul Toader că așa va să fie, că până și Sofronica a rămas mirată când a văzut că sub sfetăr omul ei avea o ploscă proaspăt cioplită și încrustată cu flori de munte, vopsite?

A doua zi, luni, pe la zece ceasuri de dimineată, primarul satului nostru Mihai Munteanu, om vrednic și bun gospodar, l-a trimis pe dubașul nostru, Ghiță Tămaș, să-l cheme pe Bunicul împreună cu feciorul său, Ștefan, la o înfățișare. De cum au sosit, Ghiță doboșarul a tropotit la ușa primarului și a strigat:

-I-am adus, domn Primar!

Acela a deschis ușa, a dat mâna cu ei și i-a poftit înăuntru. A închis ușa în urmă.

-Oameni buni, v-am chemat ca să vă spui că eu singur, de capul meu, am făcut o treabă anume pentru voi. De v-o plăcea, îi bine. De nu v-o plăcea, atâta vă rog să nu spuneți în sat că, uite, Primarul nostru a mai făcut o prostie. Ascultați aici ce-am făcut.

Și primarul a scos o gazetă „Universul”, cu data 2 decembrie 1922 și le-a arătat un pătrat de cuvinte înconjurat cu creion roșu. Administratorul celei mai mari moșii din Insula Mare a Brăilei căuta cășar, bărbat cu experiență, căsătorit, cu bune recomandări. Salariu mare. Urgent.

-M-am gândit că această slujbă ți s-ar potrivi tocmai ție, Ștefane, acum că te însori și poate că vrei să aduni ceva bani să-ți pornești o afacere, zise primarul. Ce zici? Că eu am trimis o telegramă să țină locul o zi, două.

-Fiule, cred că iarăși Domnul Dumnezeu își arată mila sa și ne trimite ceea ce avem nevoie, fără ca noi, păcătoșii să fi cerut. Adu-ți aminte că Brăila este aproape de Galați, de

lacul nostru Brateș, acolo unde tu ai învățat meseria de oier și ai deprins toate tainele fierberii laptelui.

-M-aș duce până acolo, tată, să văd cu ochii mei ce fel este locul, cât de mare este turma ori cireada, că acolo nu spune din ce fel de lapte trebuie făcut cașul. Domnu Primar, poți să afli unde este gara cea mai apropiată de unde să mă sui în tren și cum pot ajunge mai repede la Brăila?

-Noa, dacă te-ai hotărât atunci uite aici ți-am scris pe hârtie drumul de fier pe care trebuie să umbli, tot. Să fie într-un ceas bun.

Și ceasul a fost foarte bun. Că Ticu s-a împăcat cu vâtaful moșiei, că boierul era grec și nu stătea la moșie, decât rar. S-a împăcat cu plata și s-a învoit ca să înceapă munca după anul nou, adică până își ia nevastă cu cununie, așa ca să vină la Brăila ca om serios, însurat. La Tilișca a trimis telegramă că s-a împăcat cu slujba, o să înceapă munca după anul nou, 1923. Părinții să înceapă pregătirile de nuntă așa încât să-și poată duce nevasta la casă nouă, la slujbă nouă, la început de an nou.

Ticu Ștefan s-a apucat voios de cășărit, acolo la Brăila. Avea pe mână o stână cu trei mii de oi și două cirezi de câte trei sute de capete de vite cornute. Pășunatul se făcea pe pământul moșiei cu ciobani din satele apropiate, ale comunelor Mărașu și Frecăței. Viața lui Ticu și a mamei mele, Leontina, a fost liniștită în primii doi ani de ședere la Brăila. Necazul a venit cu Terente, tâlharul care a bătut la coliba ciobanilor din marginea comunei Mărașu într-o noapte din toamna târzie a anului 1924.

Capitolul 8

Cu Terente nu-i de glumă

De partea cealaltă a Dunării era Balta Mică a Brăilei. Stâna era așezată într-un loc ce se chema „La Bândoiu”, pe pământ sterp din lut stâncos. Era ușor de curățat, balega oilor nu se amesteca cu lutul, iar la soare se usca repede, astfel putea fi strâns ușor în grămezi și pus cu lopata în roabe. Bălegarul adunat cu roaba era răsturnat pe malul Dunării, acolo se formaseră movile ca niște metereze de cetate. Vara locul era bântuit de roiuri de muște, din cele mari verzuții, care năpădeau casele fermei Bădoi, făcând viața greu de suportat. Ticu a văzut că nu-i bună treaba cu acele depozite de gunoi, că de n-ar fi ele nici muște n-ar fi. Așa că în prima săptămână de când luase cășăria a poruncit feciorilor ce-i avea la stână să spargă gunoiul cu târnăcoape și să-l arunce în Dunăre. Feciorii s-au făcut că nu înțeleg ce le cerea baciul să facă. Ticu n-a stat prea mult să se târguiască cu ei, a băgat două degete în gură și a fluierat într-un anume fel, știut doar de el și de cei doi câini, Lupu și Ursu, pe care-i adusese cu el de la Tilișca. Aceia au alergat în goană și s-au așezat în fața stăpânului. Feciorii stăteau rezemați de parii încercuirii oilor, dând a râde de stăpânul cel nou care se dovedea a fi la fel de prost ca și cei care fuseseră și se lăsaseră păgubași. Ticu a schimbat fluieratul și cei doi lupani au sărit la feciori. Au înhățat pulpele câte unui picior de sub genunchi și au început să tragă de ei. Doi dintre feciori au rămas cu gura căscată văzând îndrăzneala câinilor. Au pendulat piciorul stâng să le dea peste bot, dar pe dată s-au trezit răsturnați pe spate. Ceilalți doi feciori care rămăseseră locului, rezemați de parii încercuirii, râdeau ca proștii de pățania celorlalți doi. Ticu iar a fluierat, iar lupii i-au răsturnat și pe aceia, acum se învăteau în jurul lor, mârâind amenințător. Și nu arătau bine de fel dinții rânjiți, ascuțiți ca niște țepi de trandafiri bătrâni.

-O să mergem să rânim, baciule, dar ia câinii de pe noi, zise cel care se dădea mai mare peste ceata lor. Îl chema Voicu. Cum l-au auzit vorbind câinii au sărit la el. Unul s-a proptit de piept cu labele din față, vârându-și botul gata să-l apuce de gât. Iar celălalt i-a tras o opincă din picior, cu obiele cu tot. Era gata să-și înfigă colții în piciorul alb, puturos.

-Io nu zâc de două ori niciodată, se învrednici Ticu să încheie lecția. Acu mereți să vă spălați urechile cu apă din Dunăre și să vi le desfundăți în fitece zi, ca să auziți bine poruncile mele.

Dacă au văzut că noul stăpân are slugi bine școlite, cei patru feciori s-au apucat de treabă. Dar gunoiul răsturnat din roabă rămânea lipit de mal, nu se lăsa dus de apă. Ticu le dădu o nouă poruncă:

-Acu rupeți niște pari din țarc și faceți pe mal o punte care să intre în apă doi sau trei metri. Voicu se scărpină sub cușmă, dar pricepu lesne ce trebuie să facă. Plecă după topor și joagăr. Le spuse celor rămași să scoată din gard câțiva pari și să le ascută un vârf. Aceia scoaseră din parii legați cu cuie mari doar patru bucăți și le lăsară acolo. Ticu veni în ajutorul nevolnicilor și cu mâini îndemânaticе construi două porți, una mai mare iar a doua la un sfert din prima. Făcu din aceea punte două punți mai mici. Pe cea cu picioroangele mai mari o duse la câțiva metri de la mal mai încolo. Cu lopata grea pe care o adusese de acasă, Ticu bătu porțița la doi metri către larg până când lucrătura aceea se opri, rămânând țeapănă în mълul albiei. Apoi o luă pe cea rămasă și încercă să o bată și pe aceea în mal. Dar se văzu că este prea lungă. Aruncă porțița și toporul la pământ și plecă mai departe, către spatele căsuței. Acolo desprinse de pe perete două scânduri groase, și fluieră ca să vină feciorii și să le ducă la malul apei. Apoi intră în căsuța aceea și scotoci până găsi câteva cuie mari, de tipul celor forjate. Fixă scândurile pe porțițe și aduse încă o scândură pe care o prinse cu cuie peste îmbinarea celor două scânduri. Acu puntea era gata. Feciorii încărcară roaba și Voicu plecă să

probeze construcția. Reuși să arunce gunoiul peste mal, în curentul de apă.

Astfel Ticu își făcu intrarea în casa moșierului grec. Astfel el se făcu ascultat și respectat. Fiind iarnă avea mai puțină treabă la saivanele oilor. În prima săptămână din ianuarie Ticu umblă la cele șase adăposturi mari de oi și văzu cum erau ele protejate de frig și de viscol. Apoi scrise câteva rânduri de raport care plăcură administratorului Tilverde Iorgos. Ticu ceru materiale pentru consolidarea gardurilor de protecție, a adăposturilor cu acoperiș. Ceru muniție pentru paznici și ceva păcură pentru torțe în lupta cu lupii și câinii Enot. Ceru îmbrăcăminte mai groasă pentru paznici și un supliment de hrană uscată: pastramă uscată de oi, slănină și carne de porc la garniță. Cum nu se cunoștea în zonă această rețetă de păstrare a cărnii de porc prăjită în untură, Ticu ceru domnului Iorgos ca anumite produse ale stâniei să-i fie încredințate numai lui, iar el va distribui părți potrivite fiecărui sălaș, astfel încât să nu apară nemulțumiri. După Bobotează primi ajutoare de la Brăila, de unde domnul Iorgos aduse măcelari pentru tăiat și tranșat carnea de porc. Fură sacrificați 60 de porci iar pentru prepararea slăninii și a cărnii prăjite Ticu ceru să-i fie aduse 50 de kilograme de sare și 10 kilograme de boia de ardei dulce. Toată munca cu porcii se concentrează acolo, la Bândoiu. De cum sosiră, măcelarii brăileni cerură să li se pregătească coveți din lemn, apă caldă și mese de tranșare, că ei voiau să termine treaba în doar trei sau patru zile, după care să se întoarcă la casele lor. Ticu nu fu de acord, dar nu se întâlnește cu ei sau cu domnul Iorgos. Ceru doar să-i fie aduși de la cele șase adăposturi câte doi ciobani cu care să termine treburile pe care domnii măcelari brăileni nu voiau să le treacă în învoiala de lucru.

-Care ar fi aceste treburi, cășarule? întrebă domnul Iorgos. Noi de ani de zile facem aceste învoieli cu măcelarii brăileni și nimeni n-a fost nemulțumit, nici ei de plata primită și nici noi de treaba făcută.

-Domnule, vă rog să îmi dați voie să aleg din turmele de porci 30 de capete de porc rasa Mangaliță, de peste 100 de kilograme fiecare. Din aceștia aş putea prepara cele mai delicioase bucate, dar trebuie respectate niște reguli despre care oamenii domniei voastre de aici nu știu nimic.

-Ia auzi, zise domnul Iorgos, adică dumneata vrei să faci reguli ardelenesti și pe la noi? Dar dacă regătenilor nu le plac aceste reguli sau produse? Nu crezi că ar fi mai bine să începi cu mai puțini porci, ca să vedem ce iese și cum place.

-Sigur că voi face cum dorește domnia ta, stăpâne. Aș fi bucuros cu doar 10 porci Mangalița pentru început. Am văzut că aici la Bădoui am putea folosi două încăperi ca feredeu pentru porci.

-Ce este asta, feredeu? Baie? Pentru ce să faci baie porcilor? Doar nu pârlești porcii după tăiere? Nu se curăță șoriciul doar prin ardere?

-Pentru a scoate ce este mai bun din această rasă de porci noi în Ardeal facem o curățire puternică a pielii. Că toată zoaia care se face la pârlit și ras intră în șoric și slănina se strică înainte de căldurile cele mari ale verii. Vă asigur că veți face singur socotelile despre cum este slănina și carnea de la porcii curați și de la cei nespălați.

-Cam cât de scumpă va fi o slănină și alta? întrebă domnul Iorgos, dinspre care Ticu desluși o undă de nemulțumire. Simțea că boierul strâmba din nas, parcă socotea că ardeleanul acesta se ține prea domnos față de regăteni. Dar își schimbă gândurile ascunse după ce Ticu îi spuse că slănina curată se poate vinde cu de trei ori mai scump decât cea obișnuită.

-Hei, aş vrea să o văd și pe asta! Dacă eu o voi duce pe piața Brăilei mai scumpă din capul locului, s-ar putea să-mi rămână toată nevândută! Dacă va fi așa, am să ți-o trag din simbrie, domnule Cășar.

-Mă învoiesc, stăpâne! Dar dacă se va dovedi că piața va cere mai multă slănină scumpă, eu nu voi avea nici o cerere

de simbrerie mai multă. Doar o vorbă bună să stricați către urechea mea, domnule, atâta vă cer.

-Fie cum zici, Cășarul. Dar spune mai departe, ce vei mai face după ce vei îmbăia porcii? Îi vei ține în prosoape domnești, ca să-i usuci? Dacă porcii vor răcii și vor face TBC? Mai vor fi buni de tăiat și de mâncat?

-Nu îi vom usca cu prosoape ci îi vom mișca într-o încăpăre cu pereții calzi. Adică, din cele două cămări pe care le socot că-s bune de feredeu una va fi cu apă caldă, iar cealaltă cu paie uscate și pereți calzi. Pielea porcilor se va usca doar făcându-i să umble o jumătate de zi, de-a roata fără goană, doar potrivit și cu blândețe. Eu și tatăl meu am pus niște fluierași de le-au cântat porcilor cât s-au plimbat în uscător.

Boierul rămase cu gura căscată. Ce îi spunea acest ardelean întreaga închipuirea lui. Cum să fie porcul mai bun dacă cineva îi cântă din trișcă?! Asta este o mare păcăleală. O să stea și el să vadă ce face Cășarul ăsta și ce va ieși până la urmă.

Treaba cu porcii Mangaliță începu chiar de a doua zi. Ticu găsi patru porci așa cum îi voia, adică mai întâi de 100 de kilograme aici, la Bădoiu. Începu cu aceia, în timp ce unul din măcelarii brăileni îi alegea pe ceilalți din lotul de probă. Ticu pregăti cele două odăi pentru feredeu. În încăperea de spălat făcu o gaură în perete, jos, pentru scurgerea apei. Afară puse oamenii să sape un șanț de câțiva metri și o groapă unde se va aduna apa rea. În încăperea cealaltă puse să se facă curat, chiar ceru să fie spălată pardoseala de beton iar în patru colțuri să fie aduse patru sobe din tablă. Adică făcu focul în patru cazane mari, cu burlane de scos fumul afară. Focăriră o zi și o noapte până când pardoseala și pereții se încălziră bine. Ticu opri focurile, dar peste jăratec puse cărămizi din cele arse, roșii. Când jarul se stinse opri în colțuri aceste cărămizi și scoase cazanele afară. Spălatul porcilor începu a doua zi de dimineață. Cei patru porci încăpeau foarte bine în feredeu, iar bărbații îi puteau stropi cu apă caldă așa cum le arăta meșterul

ardelean. După câte o găleată de apă turnată pe ei, crustele de balebă uscată se înmuiară, unele se decojeau în bucăți, altele se întindeau mai ales pe părți și pe burtă. Acum bărbații frecau porcii cu perii de nuielă și turnau apă cu cana, lăsând pielea curată, trandafirie. Din feredeu se ridica un miros greu, de bălegar și abur, așa că băieșii munceau cu pânze albe legate peste nas și gură. Porcii spălați și cercetați de curățenie erau trecuți în camera de uscare. Acolo stătea un fecior în mijlocul odăii, cu un băț potrivit de gros și de lung, care nu lăsa porcii să stea locului. Era destulă căldură ca să se vadă că animalelor nu le este frig, iar pe jos, așternutul de paie de grâu începu să se mărunțească și să se ude. Lotul acela de patru porci se uscă după șase ore, din care trei ore doi feciori le cântară duios, din fluier. Domnul Iorgos își făcu cruce când văzu cum porcii încep să grohăie a plăcere după ce începu să li se cânte din fluier. Porcii uscați dormiră acolo, pe jos, după ce li se schimbă așternutul de paie. Tăierea lor începu la ora patru dimineața. Doi bărbați puternici răsturnau porcul pe o coastă, fixându-l cu putere să nu-i scape picioarele. Lovitura de grație era dată de măcelar o singură dată, cu un cuțit special, lung și ascuțit foarte bine pe trei muchii. Fiecare porc muri imediat, iar sângele fu colectat în crățiți de tablă după ce cuțitul de înjunghiere era scos din rană. Atunci sângele curse șuvoi. Ticu puse o anume cantitate de sare fină în fiecare vas cu sânge pe care îl acoperi cu pânze colorate și îl lăsă să se închege.

Sacrificiul se încheie într-un ceas. Fiecare porc fu așezat pe o targă de lemn și fu scos în curtea măturată bine, cu pământul lutos întărit ca piatra. Acolo începu perpelirea cu paie de grâu. Procedura o știau face foarte bine măcelarii brăileni. În acea îngrăditură se făcu cald de la focuri, iar când măcelarii începură să radă șoriciul cu cuțitele lor, speciale, folosind apă călduță turnată de prunci după porunca măcelarului, Ticu veni cu o tipsie din lemn pe care pusese zece cănițe de lut de o sută de mililitri de țuică făcută din alcool slab amestecat cu ceai de chimion slab îndulcit. Țuica fiartă

doar călduță, dulce, plăcu tare acelor bărbați și, dintr-o dată, veselie se întinse în acea îngrăditură. Câțiva începură să murmure niște cântece vesele, de horă.

Domnul Iorgos stătea și se minuna. Asta-i vrăjitorie, spuse el întorcându-se către Ticu.

-Nu, domnule, nu-i vrăjitorie. Animalul știe, simte că va fi sacrificat încă de când a fost scos din turmă și mânat în țarcul special. Teama se adună în sânge și acesta devine otravă. Carnea, dacă este lăsată să sângereze după tăiere va fi neplăcută la gust. De aceea sângele trebuie scurs din inimă și prins, să nu se împrăștie. Veți vedea, domnule, ce gust fraged vor avea bucățelele prăjite la pomana porcului. Puneți femeile să facă mămăligă, să fie potrivit de vârtoasă, să topească slănină în tigăi grele, din tuci, dar mai întâi să pună un deget de apă în tigaie și să pună bucățile de slănină doar când apa aceea clocotește. Așa carnea nu se va lipi de vas și nu se va arde, se va rumeni frumos. Să aducă murături – gogonele, morcovi, usturoi murat și varză – iar când totul este gata să ne cheme la Pomana Porcului. Noi în Ardeal aducem și un preot ori un dascăl, care să citească o rugăciune de iertare de păcate, scăpăm câteva picături de țuică pe jos să fie de sufletul porcului pentru iertarea măcelarului. Apoi ne așezăm la mâncat. Acum trebuie să fie veselie. Care dintre meseni spune povești urâte, de groază, este alungat de la masă, aruncăm cu oasele roase după el. Cât timp mâncăm pomana porcului, animalele sacrificate se odihnesc. Măcelarul cunoaște care este tăria cărnii când începe să tranșeze porcul.

-Asta cu tranșatul este lucru special, zise domnul Iorgos. Că nu trebuie ciopârțită carnea în jurul încheieturilor de oase. Cine face așa ceva este descalificat ca meseriaș sau este poreclit „bețivan”.

-La tranșat noi începem cu slăcina, aceea pe care o veți vinde pe piață la de trei ori prețul slăcinii normale, adică necântate, spunem noi. Aceasta este slăcina de pe coaste, cu şuvițe de carne, nu mai groasă de două degete și jumătate, cel

mult. Se taie în table și se freacă cu sare grunjoasă, din aceea care se pune în butoaiele cu varză la murat. Slănina se pune în covată de lemn, cât mai întinsă, nu-i bine să vină o bucată peste alta. Aceste bucăți se întorc pe cealaltă parte, o dată pe zi, la aceeași oră. Trei zile la rând, poate chiar patru după cum vântul și gerul sunt potrivite pentru afumat. Afumătorea are putregaiurile uscate, pregătite din vară, iar vremea bună de afumat este atunci când nu suflă vântul de loc, iar fumul din hornurile caselor se ridică drept în sus. Și este ger. Atunci fumul se prinde cel mai bine, nu dă gust amărui slăninii. Iar sarea grunjoasă frecată pe tăietură face ca șoricul să rămână moale, în borcan, chiar și vara, în august.

Apoi se taie și se prepară jambonul. Asta o știe fiecare măcelar. Puteți încredința treaba asta măcelarilor brăileni? Dacă da, eu nu mă bag. Dar vreau să văd cum aleg ei carnea pentru cârnați. Și să mă lăsați pe mine să prepar carnea la garniță.

-Ce este aceasta, garniță? Întrebă domnul Iorgos.

-Carnea la garniță este prăjită bine, să fie moale la mestecat, să o poată zdrobi și baba fără dinți. Apoi este pusă în borcan de sticlă, înecată în untură fierbinte. Se lasă la răcit în loc întunecos, iar când borcanul este rece carnea nu se vede din grăsime. Dacă este pusă în cămară răcoroasă, garnița păstrează carnea bună de mâncat și un an de zile. Înțelegeți, domnule administrator, pentru omul sărac cât de mult contează ca vara să aibă carne gătită, să nu trebuiască să ardă lemne și să stea, în căldura soarelui și la focul sobei.

-Și ce specialități mai faceți voi, ardelenii?

-Facem ceea ce se face și aici, în regat: cârnați, caltaboși, lebăr și ciolan afumat. Toate părțile din corp care sunt încheieturi de două oase trebuie tăiate cu grijă, să rămână puțină carne și slăninuță, apoi se afumă la un loc cu cârnații. Că slănina se afumă prima și numai în zilele potrivite de ger și vânt. Ciolanul afumat îl folosește omul sărac la ciorba de

fasole, la cea de cartofi și la varză. Această afumătură dă gust bun, de zice acest sărăcan că este mâncare împărătească.

Trei săptămâni dură prepararea primilor patru porci. La sfârșit de lună ianuarie, la praznicul Sfinților Trei Ierarhi, domnul Iorgos primi toate preparatele făcute de Cășar. Mai întâi gustă câte o bucățică de pe o scândură, geluită, din lemn de cireș. Slănină tăiată fâșii, caltaboși, lebăr, cârnați prăjiți din cei afumați și din cei neafumați. Carne din garniță, pusă pe o felie de pâine care fu acoperită cu untură. Domnul Iorgos gustă din această carne din garniță și la îndemnul lui Ticu bău cănița cu acel lichior din țuică fiartă și amestecată cu ceai de chimion care îi fusese servită și în curte, la răzuirea șoricului. Mai avea pe masă o tavă cu țuică de prune, tare, mai slabă, fiartă, vișinată și afinată pentru cucoane. Apoi vinuri, albe, roze și negre, așa numite „puterea ursului”. Mai avea niște străchini de lut, smălțuite, cu murături asortate, castraveți, gogonele, ardei umpluți cu varză tocată și miez de varză stropită cu ulei de măsline și presărată cu un praf fin de piper. Ori boia de ardei, dulce și iute, amestecat. Mai avea aluaturi, dar după sfatul Cășarului la o masă de sărbătoare cu felurite cărnuri nu se servesc deserturi dulci. Că zahărul fermentează și face gaze care stau în vârful stomacului și apasă toate organele interne. Merg plăcinte sărate sau așa numitele sărățele. Se ia o înghițitură sau două, pentru schimbarea gustului. Iar a doua zi se prepară din timp ulcele cu moare de varză și de murături, pentru dres gustul după beție.

Domnul Iorgos gustă din toate, câte o singură înghițitură. Nu spuse nimic și nici nu reveni la nimic, de două ori. La urmă de tot se bătu cu palmele pe burtă și zise:

-Destul! Așa să-mi pregătești masa pentru musafiri mâine, pe scânduri de cireș și în străchini de lut. Bucățele. Șervete de pânză, pentru acele bucate care trebuie să le apuci cu mâna. Eu vreau să pui câteva cuțițașe pe lângă șuvițe de slănină specială. Ai câștigat pariul, domnule, slămina asta este

mai bună nu de trei ori ci chiar de cinci ori decât cea obișnuită. Care este secretul? Că n-am să zic eu, spune dumneata!

-Secretule este, domnule, iertarea. Spălatul, uscatul, cântatul, separarea sângelui, veselia pornită brusc după acel păhăruț de țuică cu ceai de chimion. Astfel preparat porcul, un animal murdar, plin de păcate este curățat și înnobilit. El se oferă omului cu tot ceea ce Bunul Dumnezeu i-a hărăzit să aibă după ce îl îmbunezi cu iertare.

Masa servită la domnul Iorgos de ziua Sfinților Trei Ierarhi făcu ocolul Brăilei, iar ecourile nu se stinseră nici după ce administratorul scoase la vânzare, în piața mare a Brăilei, toate aceste preparate făcute sub ochiul atent al Cășarului. Și mai veni acela cu niște noutăți: brânzeturi, aproape ca cele franțuzești, adică fine și chiar rafinate. Făcu senzație cu telemeaua de o zi, cu cașcaval pentru grătar, cu iaurtul cu dulceață. Toate numai din lapte de vacă. Preparatele din oaie și din lapte de oaie vor fi o altă surpriză, după Sfintele Paști.

Iorgos primi o invitație specială de la vlădica locului, să-i livreze din toate aceste bunătăți la o sărbătoare apropiată, de ziua de naștere a tatălui acelui Episcop. La acea sărbătorire Ticu fu ispitit chiar de Preasfințitul Episcop să-l lase pe Iorgos și să treacă în slujba lui.

-Aș cădea sub greu blestem, Preasfințite. Că tot ceea ce fac eu se numește „ispită”. Și curând mă veți afurisi, strigând la Domnul: „... Și nu ne duce pe noi în ispită ...” Și veți vedea că singur l-ați adus pe Ispititor în ograda dumneavoastră.

Astfel s-a făcut cunoscut Ștefan Proca, Ticu al meu, în Brăila, un oraș bogat și pestriț, ca un Babilon. N-a rămas singur pe piață cu produsele lui. Alți comercianți au plecat în Ardeal și au adus asemenea produse. Iar alții, cârciumari ori proprietari de restaurante de lux, au adus bucătari pricepuți, neîntrecut în biciuirea simțurilor unor poftitori de bunătăți ariale.

Acum, după acest început Ticu al meu s-a întors spre obligațiile lui de Cășar. Îi ceru îngăduință domnului Iorgos să

facă selecția oilor. Din toate cele șase turme alese oile care dădeau cel mai mult lapte. Din cele care dădeau lapte mai puțin alese deoparte oile cu blană bogată. Găsi câteva zeci de oi Merinos. Pe acestea le-a pus separat, pe o pășune curată, fără bolovani și fără spini. Cu iarba cea mai grasă și succulentă. Mieii fătați în acea primăvară de aceste oi Merinos fură însemnați special. Ticu îi ceru domnului Iorgos să aducă în Insulă un medic veterinar dintre cei mai pricepuți, care să spună tot ce trebuie făcut pentru buna îngrijire a acestor oi scumpe.

Când Dunărea își revărsă apele Ticu își primi partea din belșugul de pești pe care apele le-au împins în năvoadele pescarilor. A văzut cât de mult pământ au acoperit apele fluviului. A urmărit special retragerea apelor și urmele lăsate de aceste ape. A pus să fie bătuți țaruși însemnând locul de unde s-au tras înapoi apele și până unde a rămas, peste vară, luciul cotropit de ierburi și miile de animalețe rămase în mărul uscat. A cerut ciobanilor să nu lase turmele să intre pe aceste terenuri interzise și nici să nu fie adăpate cu apa stătută din aceste bălți. Mocirla de la marginile bălților este plină de tot felul de animalețe otrăvitoare, care înghițite se pot înmulți în burțile oilor și le pot cauza moartea. Iar carnea oilor astfel otrăvite poate aduce boli grele și oamenilor. Peste vară oile domnului Iorgos s-au arătat mult mai sănătoase decât în anii din urmă.

-Domnule, ați văzut cum s-a îndreptat sănătatea turmelor și cirezilor numai din aceste reguli pe care am izbutit să le facem legi de urmat la ciobanii noștri. N-a fost mare lucru. Mai sunt și alte reguli care sunt legi obligatorii în țările din Europa. Domnia voastră cred că are tot interesul să iasă bine cu administrația, așa că ar trebui să aduceți un doctor de animale care să ne învețe pe noi, cei de jos, cu alte învățături folositoare animalelor, dar și nouă, îngrijitorilor. Una este să duci animalele sănătoase la pășunat și alta este, mult mai greu, de îngrijit animalele bolnave. Domnia voastră dați socoteală

moșierului pentru averea pe care o aveți de îngrijit, dar dați socoteală, la fel de bine și pentru banii cheltuiți. Faceți cum credeți că este cel mai bine.

După al doilea an de slujire la cășărie, dar și după ce administratorul a urmat sfaturile bune pe care cășarul i le-a dat, averea moșierului a crescut cu jumătate. Au fost mult mai puține oi și vite care au pierit de boli și de proastă îngrijire. Moșierul i-a poruncit administratorului Iorgos să-i mărească cășarului Ștefan Proca simbria cu jumătate de lei peste cât s-au tocmnit și prin asta să-l lege mai mult de moșie. Că de când a venit acest om în insulă, toate au început să meargă bine. Domnul Iorgos l-a chemat pe Ticu la conac, în zi de duminică, după slujba de la biserică.

-Cășarule, îți aduc de știre că de acuma înainte am să te chem pe numele de botez, iar în fața servitorilor și slugilor te voi numi „domn”. Nu este de la mine, boierul a socotit că mult și bun câștig a dobândit de pe urma dumatăle, așa că mi-a poruncit să-ți dau simbria mai multă cu o jumătate peste cât ne-am tocmnit. Dar zice că ar trebui să închei la notar, în Brăila, o nouă învoială, pe încă zece ani de acum înainte, în care să rămâi în slujbă aici, în Insulă. Te învoiești? Nu te grăbi, meri acasă și te înțelege cu muieră ta și să veniți diseară la cină, împreună, aici la conac.

-Mulțumesc, domnule, pentru frumoasa dăruire din partea boierului. Să-i spuneți că vorbele frumoase merg la suflet și fac mult bine pentru strădania mea de acum înainte. Cât despre învoială pe zece ani, cu pus degetul în fața notarului, să-i spuneți că, cu tot respectul, eu nu pot să fac această juruire. Eu sunt om liber, nu mă pot lega rob, chiar dacă-i legătură cu poleială. Viața noastră este bine tocmnită de Dumnezeu, dar El, drăguțul, nu ne-a spus cum va curge firul vieții. Aici ne-a fost bine, până acum. Dar nu așa de bine pe cât ne-ar fi acasă, la noi, la Tilișca. Nu știm când ne va trage așa înapoi.

-Asta am priceput-o și rău mi-ar fi părut dacă ai fi răspuns altfel. Că măcar atât mi s-a deslușit despre dumneata, până acum. Că ești un om bun, serios, cu bună meserie, dar ești și mândru totdeauna. Așa te-am măsurat și bine îmi pare că nu m-am înșelat. Dar acum, că ne cunoaștem ceva mai bine ca la început, pentru mine și numai pentru mine, poți spune cu mâna pe inimă că nu te vei îndepărta dacă alții vor veni să te ademenească cu câștig mai bun și cu alte promisiuni mai ispititoare?

-Domnule, așa o trădare n-am să fac, poți să fii dumneata sigur. Nu-s eu omul acela.

Întors acasă lângă Leontina lui, Ticu a luat-o de mână și i-a povestit tot ceea ce i s-a întâmplat în această zi, binecuvântată de Dumnezeu.

-Mândru mi-s de vorbele faine ale moșierului, iară sunt mândru și de vorbele domnului Iorgos. Mă bucur că așa s-au așezat lucrurile, dar acu trebuie să stăm împreună la sfat. Leontină, eu nu ți-am spus ce gând am avut acasă, la Tilișca, în ziua aceea când Primarul nostru ne-a spus de această slujbă aici, la Brăila. Nici tatălui meu nu i-am spus. Ți-o spun ție, că ești jumătatea mea, mi-ești dragă poate că mai tare ca la început, așa că între noi nu trebuie să fie strâmbătate.

-Sigur, soțule, eu simt cu inima mea că nu vei spune niciodată lucruri rele despre casa noastră. Te ascult și dacă îmi va sta în putință îți voi spune gândul meu curat, cinstit. Noa, acuma spune!

-Gândul meu, Leontină, este că aici voi sluji atâta cât să câștig destui bani cât să mă pot lăsa de meseria de oier. Am văzut și am trăit în acești ani cât am fost depărtat de casă cât poate să trăiască un om de-a lungul unei vieți de mult mai mulți ani cât am trăit eu până acum. S-ar putea spune că mi-am umplut anii de viață ca oier. Acu trebuie să fac altceva, mai bun poate. Vreau să mă fac negustor. Am priceput că îmi priește gândul la această meserie. Mă gândesc că o să pot să-mi fac o casă faină, cu ceva acareturi potrivite pentru noi și

pentru pruncii pe care ni-i va da Dumnezeu, dacă va voi Drăguțul să ni-i dea. După socotelile mele dacă aş mai sluji încă un an, poate un an şi jumătate cu această simbrie, aş putea porni o afacere acasă, la Tilişca. Eu aşa simt, că locul nostru acolo este. Poate că de aceea Bunul Dumnezeu nu ne-a dat rod până acum, ca să nu rodim între străini, ci acasă, pe ţarina noastră. Ce zici?

-Tulai Doamne, măi soţule, eu cred că eşti dăruit de Dumnezeu să mă citeşti înlăuntrul sufletului meu. Acesta-i gândul pe care l-am gândit şi pentru care m-am rugat zi şi noapte lui Dumnezeu, ca să-ţi dea şi ție o asemenea dorire. Acuma văd că noi suntem un trup şi un singur suflet, la fel dorim şi la fel gândim! Mulţumesc Doamne, pentru acest dar minunat care este soţul meu!

S-au îmbrăţişat şi şi-au amestecat lacrimile de bucurie. Poate că pe această udătură a rodit sămânţa lor de ardeleni, în noaptea de dragoste pe care au trăit-o cu focul inimii şi al trupurilor. Că după două luni de la acea zi de mare bucurie, Leontina se pregătea să-i spună soţului vestea cea bună pe care o poate spune acum, că-i sigură, după toate cele ce o femeie le poate simţi.

Fusesse o zi rece, uscată, de sfârşit de noiembrie, deşi pe la ceasurile trei după amiază soarele a început să încălzească pământul Insulei cu nişte raze firave. Soţii mâncaseră de amiază, apoi Ticu Ştefan ieşise să mai crape un braţ de lemne pentru foc. Le-a adus în casă şi a aţâţat focul. A luat doi ştiuleţi de porumb din cel de soi americanesc, mai dulce la gust şi cu bobul ca mărgăritarul de curat şi limpede. Voia să-i dezghioace ca să facă nişte cocoşei, mai încolo, când s-o lăsa amurgul. Acum parcă îl trag ochii la somn. Se întinse în pat, Leontina îl înveli cu bunda ciobănească şi îi mângâie pletele. Adormi, curând adormi şi ea, cu gândul că-i va spune, la trezire, vestea cea bună.

Afară amurgul scurt lăsa loc nopţii să amestece umbrele. De undeva, de departe, se auzi un pocnet. Parcă ar fi fost de la

o armă. Apoi se mai auziră câteva, mai tare și mai aproape. Leontina se trezi prima și se întoarse pe spate, să audă mai bine. Se trezi și Ticu, numai că acum cineva șoptea, bușindu-se în ușă:

-Deschide, om bun, mă caută potera să-mi ia viața! Deschide, ajută-mă!

Ticu sări în picioare și se duse la ușă. Deschise ușița sobei ca să facă lumină, cât de cât. Apoi trase zăvorul și deschise ușa, ținând ciomagul pe care-l avea acasă, moștenit de la bunicul său. Un om mare, voinic, aproape se prăvăli în tindă. Era doar cu nădragi și un pulover de lână. Fără căciulă, părul mare era zbârlit, făcând să arate spăimos, rău de tot. Se ținea cu mâna stângă de umărul drept, acolo puloverul era rupt și se vedea o rană sângerândă.

Ticu îl trase înăuntru și îl duse către cămara unde avea butoiul mare, pregătit să-l umple cu varză pentru murat. Auzi tropăit de bocanci grei, trecând de portița ce rămăsese deschisă de rănitul ce își căuta refugiul la casa lui. Ticu pricepu că cei ce se apropiau de ușa lui erau potera despre care vorbise rănitul. Trase de butoiul mare, aplecându-l și îl îmbrânci pe fugar înăuntru. Apoi puse peste el câteva căpățâni de varză și peste ele capacul greu, rotund, din lemn. În acest timp Leontina ținu ușa proptindu-se bine. Când Ticu ieși din cămară, cu o varză în mână și cu cuțitoaia în cealaltă, femeia dădu drumul zăvorului și se grăbi să aprindă lămpașul de vânt. Mâna îi tremura și abia la al doilea băț de chibrit nimeri flacăra să nu joace, stârnit de vânt. Ticu trecu în fața ei, acoperând-o cu trupul. Lăsă varza pe masă și împinse brațul cu cuțitul înainte.

-Opriți-vă, cine sunteți? Nu fă nici un pas, că te tai!

-Ho, ho, suntem poliția de la Brăila. Un tâlhar rănit s-a refugiat în casa asta. L-am văzut! Dă-ni-l!

-Ce tâlhar? N-am văzut nici un tâlhar! Dacă ești poliția intră ca un om al legii și nu mă năpăstui, că eu nu sunt înarmat, în casa mea. Leontină, fă lumină! A intrat cineva în casă

înaintea acestor oameni? Cât am stat eu în cămară curățind varza de pus în butoi?

-Nu, soțule, n-a intrat nimeni. Că aş fi strigat după ajutor dacă ar fi intrat cineva. Doar oamenii aceştia s-au repezit să spargă uşa. Eu am proptit-o cu umărul şi te-am strigat să vii iute.

Cel care spusese că este poliția era îmbrăcat într-o manta albastră închis la culoare, cu centirom şi diagonală, pe cap avea un chipiu militar, cu cozoroc. Avea epoleţi şi ceva linii, dar Ticu nu ştia gradele din armată. În spatele acestui ofiţer se îmbulzeau alţi doi militari, mai tineri, cu puşti în mână, cu baionetele puse.

Leontina ridică lumina lămpii şi acum oamenii se văzură faţă în faţă. Poliţaiul era un bărbat înalt, cât Ticu, poate mai mare la trup. Avea mustaţă zburlită şi privirea cruntă.

-Omule, nu-l ascunde că faci puşcărie, ocnă grea pentru tăinuire. Nu ştii câţi ani îl aşteaptă pe Terente dacă îl prindem. Dă-te la o parte! Băieţi, căutaţi!

-Ce să caute, domnule? Nu am decât această încăpere care este bună la toate. Şi cămara de alături, bună pentru toate, la fel. Uite, poate l-am ascuns sub pat, poate l-am pus la murat, în butoiul cu varză.

Ticu făcu doi paşi, deschise uşa cămării şi ridică capacul de lemn de pe butoi, arătând o varză ciopârţită pe jumătate. Poliţaiul se apropie şi se opri în prag. Nu era loc să intre mai în adânc. Cămara era prea mică să poată ascunde acolo pe cineva. Nici în casă, în camera care era şi bucătărie dar şi dormitor, nu era loc de ascuns pe cineva.

-Tu-i, cred că s-a dat după casă şi a fugit! zise cu obidă ofiţerul. Acum ne-a scăpat, că ticălosul cunoaşte toate cotloanele Insulei. Hai, afară băieţi, poate putem să-i mai luăm urma.

Nu au zis nimic, nici de scuze şi nici de seară bună. Au fugit, grăbindu-se. Ticu îi însoţi cu lămpaşul în mână, îi văzu

sărind gardul din spatele casei și fugind printre copaci. Se întoarse în casă și se opri pe pragul cămării.

-Tu ești Terente? Șezi acolo, nu te mișca încă. Cred că aceștia se vor întoarce. O să mai tai câteva verze și ți le voi pune pe cap. Mai apoi va trebui să fugi, că aici te gâbjesc aceștia.

Terente nu scoase nici o vorbă. Doar gemu ușor.

-Ești rănit? Am văzut că îți curgea sânge de la umăr. Stai cuminte, te vom obloji imediat.

Stătură liniștiți în casă o jumătate de ceas. Ticu ieșise afară și s-a oprit la colțul din spate al casei, ascultând tăcerea nopții. De departe se mai auzi, stins, strigătul polițaiului: „Stai că trag! Dă-te prins!” Apoi nimic. Mai ascultă o vreme dar nu auzi pași de om apropiindu-se. Intră în casă. În răstimpul acesta Leontina îl scosese pe rănit și îi curăța rana de la umăr. Omul fusese împuns, cu baioneta cel mai sigur, că rana se întindea și pe sub țâța dreaptă. Urma era destul de adâncă, dar nu ajunsese la coaste. Că era musculos, tâlharul. Leontina îi scosese cămașa, puloverul și-l ținea acela în poală. Femeia a rupt fâșii din cămașă și l-a pansat, apoi l-a legat cum a putut. Ticu i-a dat un laibăr vechi, rupt la un cot dar destul de mare pentru acela. L-a scos din casă și l-a dus la căsoaia care servise de fereu porcilor. Acolo se găsea o movilă de paie, destul de multă ca să-i fie de ascunziș dar și de culcuș.

A doua zi Ticu s-a dus în zori, cu o traistă cu ceva de mâncare. O jumătate de pâine, un codru de telemea de oaie, o fâșie de slănină crestată și câteva bucăți de pastramă uscată și afumată de oaie. Era destul pentru un bărbat zdravăn, pentru o zi. L-a găsit nădușit și fierbinte. Omul aiura, bolborosea cuvinte neînțelese. Ceva s-a întâmplat de i se stricase starea peste noapte. Ticu i-a desfăcut legătura de pe rană, pe umăr nu era nici un semn rău. Sângerarea se oprise acolo. Dar rana de pe piept arăta rău. Acolo cuțitul polițaiului a ajuns peste o rană mai veche. Pe care a deschis-o. Acolo era tot necazul. La lumina puțină a lămpașului lăsat la mic, Ticu văzu că rana

veche nu era lecuită de tot, obrintise și acum curgea puroi pe sub fașa udă de sânge. S-a dus în casă și a trimis-o pe Leontina să-i curețe rana, să pună niște țuică tare ca dezinfectant și să-i pună și o compresă rece pe frunte. L-au lăsat acolo până la asfințit. Leontina s-a dus la el și l-a găsit tot rău. Febra nu-i scăzuse, dar a văzut că omul mâncase jumătate din provizii. Dar îi era sete. I-a pus o ulcică de lapte la buze și i-a săltat capul să bea. Acum Leontina venise cu câteva frunze fragede de varză, zdrobite cu sucitorul, pe care le-a pus pe rănila de la umăr și de sub sân, după ce le-a curățat marginile. A pus varza peste răni și a legat totul cu pânză curată. Zdrențele vechi și îmbibate în sânge le-a luat și le-a ars în casă, în sobă. Casa lor era destul de departe de barăcile zilerilor, așa că nu le-a fost teamă că cineva ar putea să vorbească despre mirosuri de ars venind de la domnul Cășar.

S-au chinuit cu bolnavul Terente două săptămâni. La vreo trei zile Ticu l-a aflat treaz, deși febra nu-i scăzuse. Terente a deschis ochii și i-a spus:

-Trebuie să-mi arzi rana de la piept cu cuțit înroșit în foc. Altfel mor de infecție. Trebuie să o faci la noapte, în casa ta. Jură că o faci!

Ticu nu avusese de a face cu asemenea răni la stână, nicăieri, nici în țară și nici în Crimeea. Dar s-a lăsat condus de rănit, care l-a îndrumat cum să ardă lama cuțitului, cum să pună fierul roșu pe marginile obrintite, apoi cum să-l ducă înapoi în feredeu. După tratamentul cu foc rana s-a vindecat, încet. Terente s-a făcut bine la capătul a două săptămâni de boală.

-Dacă nu mă oblojeai, ardeleanule, mă aveai pe conștiință. Dacă m-ai fi alungat în seara aceea aș fi venit înapoi în zori și ți-aș fi dat foc la casă și te-aș fi pândit, cu pușca dacă ai fi vrut să fugi din foc. Acuma suntem chit. Tu mi-ai dat o viață, eu ți-am dat două vieți. M-am uitat la muiera ta. Îi frumuseică. Îmi place. Ești dator să mi-o dai, că eu ți-am dat două vieți, trebuie să-ți plătești datoria.

N-a apucat să închidă gura că vârful unui jungher ascuțit îl înțepă sub barbă.

-Șarpe, ți-am salvat viața și acum muști? Te tai, ba nu, te duc cu cuțitul sub barbă și cu Leontina urmându-ne cu satârul în mână până la postul de poliție și te predau. Și mai primesc și 55.000 de lei, premiul pus pe capul tău de ucigaș și siluitor de femei. Ține mâinile la spate. Leontină, leagă-l și fă-i nod. Așa, acum bagă un băț acolo, lângă nod și răsuțește. De două ori, să i se albească mâinile. Așa, acum hai să mergem.

Ticălosul nu s-a ridicat în picioare. A început să se milogască pentru viața și libertatea lui. Că a fost o glumă, așa cum obișnuia el să glumească cu toate femeile. Dacă a văzut că Ticu este hotărât să nu-l ierte, a amenințat că declară tot ce s-a întâmplat și îl bagă și pe Ticu, cu Leontina la un loc, în bucluc, ca părtași la ascunderea de tâlhar. Apoi s-a jurat pe sufletele nevinovate ale celor doi prunci ai lui, care au murit înecați, căzând în Dunăre, de pe Șlep. Apoi s-a jurat și pe sufletele celorlalți doi prunci, morți de tifos. Că se va ține departe de casa aceasta. De moșia boierului grec. Că pe aici nu-și va face sălaș și nici nu va tâlhări. Acum Ticu s-a învoit. L-a dus noaptea la malul Dunării și acolo i-a dat o pălitură în cap care l-a năucit, amețindu-l. Așa a apucat Ștefan Proca să scape de un nemernic, ucigaș, siluitor de femei, tâlhar la drumul mare. Terente și-a ținut jurământul. Nu s-a apropiat de această parte a Insulei.

Pățania cu Terente a pus capăt la toate. Ticu s-a hotărât să nu mai zăbovească aici. Va lua simbria pentru anul întreg și va pleca. La zi întâi de ianuarie 1923 a venit aici, la Brăila, cu zi întâi 1925 va pleca de unde a venit. Își va porni negustoria cu câți bani are, nu mai așteaptă nici o zi.

Epilog

În vara acelui an 1925, Leontina a născut la Tilișca pe Ileana, sora mea cea mare. După doi ani s-a născut Ionel, fratele meu, tocilarul. Eu, Mihu, Prâslea cel Ocoș m-am născut în 1932. După mine s-a mai născut Mircea, cel mai mic dintre frați. Familia noastră, a lui Ștefan Proca, ne-am născut sub zodia lui Iov. Ticu a pornit negustoria luând în chirie două case în comuna Monor, județul Bistrița. De la Primărie le-a închiriat. Una, în mijlocul satului, a făcut-o boltă. Adică prăvălie cu de toate, coloniale, produse alimentare de la oierii neamului, rămași la Tilișca. Și alte produse. Iar a doua casă luată în chirie, tot de la Primăria Monor, a făcut-o făgădău. Prăvăliile le-am lăsat de izbeliște în anul 1940, când regele cel ticălos a cedat Ardealul. Ticu s-a mutat la Brașov, acolo a cumpărat o casă la 300 de metri de gara cea mare a Brașovului. Acolo a făcut o boltă, vânzând tot alimente de la oierii neamului dar și preluate de la refugiații basarabeni cărora Primăria Brașov le-a dat spre folosință izlazul de la marginea orașului, pe lângă șoseaua Sighișoarei. Acolo eu, Mihu, la 8 ani, am început meseria de negustor. Am crescut în afaceri, pe picioarele mele până în august 1944, când un avion americanesc a aruncat prima bombă asupra gării Brașov. Ce credeți că a lovit cu acea bombă? E greu de ghicit?! După asta Ticu a căutat slujbe din care a câștigat bani cât să ne dea la școli pe noi, copiii. Când am crescut mai mare l-am auzit pe el și pe mama mea, Leontina, rugându-se la icoană cu aceste cuvinte:

„Slavă și mulțumire îți aducem Doamne, pentru viața frumoasă pe care ne-ai dat-o. Iartă-ne Doamne că nu am priceput de atunci, de mult când i-ai trimis vorbă părintelui nostru, Bunicul Toader ca să citească Cartea lui Iov, că soarta noastră ne-ai dat-o să creștem oameni, nu averi. Ne-ai dat bogății, precum lui Iov, apoi ni le-ai luat. Am învățat să nu ne

pară rău după avere. Că n-au fost averile noastre, doar ni le-ai dat nouă spre folosință, apoi le-ai luat înapoi. Acum, la bătrânețe, am priceput că ne-ai dat copii frumoși, cuminți, isteți, ascultători și silitori. Ne ocupăm să-i facem oameni, așa cum ai lăsat scris să fie românii creștini ortodocși. Ai milă și îndurare de noi, Doamne, viața noastră suntem gata să ți-o dăm oricând vrei, dar pe acești prunci ai noștri ocrotește-i cu multă mila ta. Amin!”

Bibliografie

1. **Biblia cu ilustrații** – Trad. Bartolomeu Valeriu Anania – Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului, Editura Litera, 2011, Volum 3, pagina 842, Cap. 1, verset 21
2. **Tasin Gemil – Tătarii – Relații cu otomanii și românii**, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2021
3. **Elena Netcu – Legenda Emirului Nogai**, Editura Letras, București, 2017
4. **Prințesa de Mangop – Roxana, nepoata Mariei de Mangop** – Slidshare a SCRIBD Company, Nov. 2012
5. **Istoria Crimeei – Republica Autonomă a Tătarilor din Crimeea** - Wikipedia
6. **Baron Nikolai Vranghel – Memorii 1847 – 1920**; Editura FIDES Iași, 1997
7. **Doina Popescu – Brăila: TERENCE – ZODIA ZMEILOR**, Editura Torent Press Brăila, 2019

Cuprins

Izvorul de Poveste	/ pag.3
Capitolul 1 - Nici când nu am umblat de-a bușilea	/ pag. 7
Capitolul 2 - Mihail, urmașul Lăpușneanului	/ pag. 20
Capitolul 3 – Primul război mondial	/ pag. 54
Capitolul 4 – Revoluția bolșevică	/ pag. 87
Capitolul 5 - Școala de negustorie	/ pag. 104
Capitolul 6 – Cum ne-am pierdut oile	/ pag. 125
Capitolul 7 – Revederea. Familia întregită	/ pag. 152
Capitolul 8 – Cu Terente nu-i de glumă	/ pag. 161
Epilog	/ pag. 180
Bibliografie	/ pag. 182

De același autor:

- Magia pietrei* – ediția I – 2016, ediția a 2-a – 2017
- Cartea copilăriei* – 2017
- Coroana de martir* – 2018
- SIDEX – O viață de om*, volumul 1, volumul 2, ed.I – 2017, ed. a 2-a - 2019
- Pazvan Oglu – băiatul cel rău din Balcani* – 2019
- Cronicile Combinatului* – vol. I - 2019, vol. 2 - 2020, vol. 3 - 2021
- Destine în economia de piață* - 2021
- Furtună la Dunărea de Jos*, vol.I – *Un fanariot cu sânge de valah* - 2020
- Furtună la Dunăre*, vol.II - *Haiducii lui Neagu Papură* – 2020
- Reformatorul Constantin Mavrocordat* - 2022
- Lungul drum al Răbdării spre Înțelepciune*, vol.I - *Cu transhumanța prin veacuri* – 2022
- Lungul drum al Răbdării spre Înțelepciune*, vol.II – 2023
- Linia valahă* - 2024
- Am fost student pe Copou* - 2024

Cărțile de mai sus pot fi accesate gratuit pe site-ul autorului: **todoran-petru.ro**